

zarez

DVOTJEDNIK ZA KULTURNA

I DRUŠTVENA ZBIVANJA

Zagreb, 14. listopada 2010., godište XII, broj 293

ANDREJ NIKOLAIDIS: CRVENA BAJKA
NATAŠA GOVEDIĆ: POLITIKA LIKOVANJA
TEMAT: REVIJA MALIH KNJIŽEVNOSTI

12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

INFO

Jelena Ostojić 2, 47

DRUŠTVO

Crvena bajka Andrej Nikolaidis 3

Politika likovanja
Nataša Govedić 4

Lijepi Našvil Boris Postnikov 5

Barbarizam s ljudskim licem
Slavoj Žižek 6Razgovor s Ljubišom Rajićem i
Vladimirom Vuletićem
Omer Karabeg 8-9

KOLUMNA

Milenijski razvojni ciljevi
Biserka Cvjetičanin 7Kapetan Koma preporučuje
Zoran Roško 41

Pseudocitati Neven Jovanović 46

SOCIJALNA
I KULTURNA
ANTROPOLOGIJA"Svoj na svome" – mitovi o
autohtonosti na Balkanu
Ivan Čolović 10-11

FILM

Razgovor s Nikolom Ležaićem
Hana Jušić i Jelena Ostojić 13

GLAZBA

Festival dostojan prave koncertne
dvorane Trpimir Matasović 14

VIZUALNA KULTURA

Svjetlo prolazi kroz mene
Boris Greiner 15Razgovor s Matkom Meštrovićem
Maroje Mrduljaš 16-17Arhitektura preživljavanja
Studio Basar 18, 31TEMA BROJA: Revija
malih književnosti -
RumunjskaPriredile Vanja Bijelić Pavlović i
Miljenka BuljevićSuvremena rumunjska književnost
– portret u pokretu
Carmen Mušat 19

Ubij me!

Ana Maria Sandu 20-21

Trickster Ovidiu Pop 21

Strikan Mihai i drug Svevišnji
Florin Lăzărescu 22-23, 25Pjesme jedne tajnice
Ștefania Mihalache 24-25Pisma djeđu Dumitruu
Doina Ioanid 25

Pjesme Cosmin Perța 26-27

Mladenka u crvenim čarapicama
Adela Greceanu 28-29

Čak Matei Florian 29

Mady Adrian Chivu 30

KAZALIŠTE

Razgovor s Franom Rogićem
Suzana Marjanić 32-33

Retročanstva? Nataša Govedić 34

U ustima gladnoga grada
Nataša Govedić 35

KNJIGE

Razgovor s Ianom McDonalodom
Goran Skrobonja 38-39Pionir znanstvene fantastike
Philip Wegner 40-41Strah koji ne može nestati
Andrea Zlutar 42Riječi poput srebra
Višnja Pentić 43

Koškarka i rat Bojan Krištofić 44

Zaborav i sjećanje
Davor Rodin 45O mladima,
protestima i
intimi...

Osmi ZFF programski nastavlja tradiciju predstavljanja debitantskih filmova iz protekle godine i popratnih programa. Festival se otvara švedskim *Razumnim rješenjem* Jörgena Bergmarka, filmom o ljubavi i preljubu, a drugi švedski film u programu *Sebbe* Babaka Najafija, nagrađen je za najboljeg debitanta u Berlinu. Glavni program obilježavaju filmovi o djeci i mladima: *Zimska kost* Debre Granik, hvaljeni nezavisni američki film ove godine nagrađen u Berlinu i Sundanceu, prati 17-godišnjakinju u potrazi za ocem kriminalcem, *Tilva Roš* Nikole Ležaića prati tinejdžere u središnjoj Srbiji koji ljetom provode vozeći skejt i izvođeci vratolomije u stilu *Jackassa*, a Taika Waititi stiže na festival s filmom *Boy* o istoimenom dječaku koji sredinom 80-ih odrasta na Novom Zelandu uz glazbu Michaela Jacksona. Glumica Samantha Morton dolazi u ulozi redateljice s prvijencem *Nevoljena* o jedanaestogodišnjoj Lucy i njezinom životu u dječjem domu. Film je dijelom inspiriran i glumičinim osobnim iskustvom. U programu je i rumunjski film *Medalja časti*, a festival će se zatvoriti bosanskim kandidatom za nagradu Oscar, *Cirkusom Columbia*, Oscarom već nagrađenog Danisa Tanovića. Na ZFF-u značajno mjesto ove godine imaju dokumentarci. Na njemu će se naći *Pošast*, film o krizi pečlarstva u Americi i najbolji debitant s IDFA-e, *Restrepo* – film u kojem kamere ne napuštaju američku vojnu bazu na najopasnijoj poziciji u Afganistanu, *Okrivljen* je svojevrsni dokumentarni triler, a svjetsku

premieru će imati film *Ja sam Isus*. Jedan od najvećih hitova festivala zasigurno će biti prvi-jenac Banksyja, *Exit Through the Gift Shop*, koji svoj film opisuje kao "film o čovjeku koji je pokušao snimiti film o meni". Osim toga na programu je i film još jednog street art umjetnika JR-a: *Žene heroji*. Intimnijim temama bave se filmovi *Zajednički život* koji govori o složenom odnosu majke i kćeri, *Zvezda je rođena* prati 29-godišnju Vanju u želji da ostvari dječji san i zaszira bubnjeve u bendu, a *Mjesec u tebi* s jednog novog aspekta govori o menstrualnim problemima. U hrvatskoj konkurenciji Kockice ove je godine 11 autora, među kojima su debitantski filmovi Brune Ankovića *Popravilište za roditelje* i Roberta Knjaza *Dečko iz susjedstva*. U kinu Tuškanac prikazuju se

najbolji filmovi pet najvećih europskih kinematografija u programu. Tu je francuski *Mamut* s Gerardom Depardieuom u glavnoj ulozi, britanski *sex&drugs&rock&roll* Mata Whitecrossa, a iz Španjolske stiže dirljiva priča *I ja, također* o prvom Europljaninu s Downovim sindromom koji je završio fakultet. U programu Moj prvi bit će prikazani filmovi redatelja Fatiha Akina, Toma Tykwera, Caroline Link, Olivera Hirschbiegela, Wolfganga Petersena i Wolfganga Beckera. Društveno-angažirani program ZFF-a će otvoriti *Protest* Fadila Hadžića,

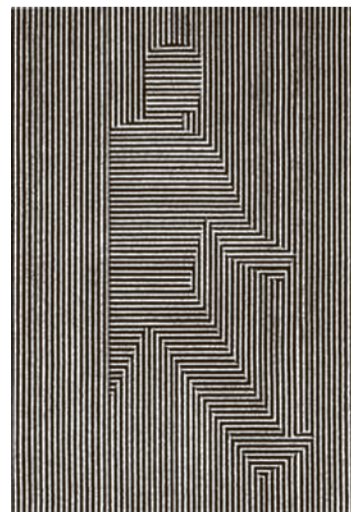
koji je ujedno i svojevrsni *in memoriam* glumcu Bekimu Fehmiu. Prije dugometražnih filmova prikazivat će se kratki hrvatski aktivistički video materijali o protestima u Varšavskoj, studentskoj blokadi Sveučilišta te o drugim domaćim protestima.

Kako
funkcionira
plenum?

U petak 15. listopada u 17 sati u prostoriji A-001 Filozofskog fakulteta (na dnu desnog hodnika u prizemlju zgrade) održava se radionica *Kako funkcionira plenum?*. Ova je radionica dio ciklusa radionica o direktnoj demokraciji u sklopu alternativnog programa plenuma FFZG-a. Sudionici će zajedno s voditeljem radionice proći kroz pravila i smjernice plenuma. Svi zainteresirani su pozvani.

Moje, tvoje,
naše: Otpor

Otpor je tema novog izdanja manifestacije *Moje tvoje naše* koja se održava u Rijeci od 14. do 17. listopada u Hrvatskom kulturnom domu na Sušaku, Galeriji Kortil i prostorima *Molekule*. U 20 sati, 14. listopada u Galerija Kortil je otvaranje izložbe *Znakovi otpora – Kreativni otpor i socijalni pokreti protiv kapitalizma*. U 10 sati 15.

listopada u HKD na Sušaku odvija se rasprava *Dizajniranje otpora* na kojoj sudjeluju Đorđe Balmazović, Branka Čurčić, Tony Credland, Dejan Dragosavac – Ruta, Dejan Kršić, Ivica Mitrović, Zoran Pantelić i Mirko Petrić. U istom terminu i na istom mjestu u subotu, 16. listopada na programu je rasprava *Organizacijske forme otpora* na kojoj sudjeluju Stipe Čurković, Iskra Geshovska, Miklavž Komelj, Ivana Momčilović i Srećko Pulig. Osim ovih diskusija i izložbe, na programu su predstavljanja knjiga, predavanja i razgovori, dvije kazališne predstave, a poseban gost bit će aktivistički dizajner Gerard Paris-Clavel.

Perforacije

Perforacije – Tjedan izvedbenih umjetnosti ove godine održava se u Rijeci, Dubrovniku i Zagrebu, a traju od 16. do 25. listopada. Perforacije – Tjedan izvedbenih umjetnosti prvi se put održao prošle godine, a ove godine donosi nove teme i premijerne izvedbe. Dio festivala predviđen je i za simpozij o kulturnom menadžmentu, a najveći dio programa odvija se u Zagrebu i organiziran je oko nekoliko tema: EkoPerforacije, Tom Gotovac, Noć Performansa. Između ostalog, na programu će se naći i premijera nove predstave BADco., *Poluinterpretacije* u koreografiji Nikoline Pristaš. Ekološki orijentiran segment Perforacija predstavlja angažiranu izvedbenu umjetnost: solarno lutkarsko kazalište Željka Zorice, umjetno sunce Nikole Uzunovskog, ritualno tuširanje nekoliko hrvatskih glumica i Luke Dragića. Bacači sjenki primjenjuju principe energetske samoodrživosti u predstavi *Revolucija*, a *Zelenom turom* na raznim lokacijama u Zagrebu skupina mladih umjetnika gradi zelenu oazu kao simbol čežnje za prirodom te razmatra ulogu čovjeka kao zagađivača u energetskim tokovima svemira. Počast Tomu Gotovcu i njegovom radu odlučila je odati kolegica Vlasta Delimar, koja će zajedno sa svojim partnerom Milanom Božićem izvesti performans *Osjećaj I, Gibanje I, Sjećanje na Toma*. U tradiciji mnogih Tomovih poznatih performansa, Vlasta Delimar i Milan Božić će zauzeti javni prostor u samom središtu grada i pustiti glas o ovom velikom umjetniku koji je zadužio svoju sredinu i suvremenike svojim čistim i beskompromisnim nastupima.

nastavak na stranici 47 –

CRVENA BAJKA

PRIVATNO VLASNIŠTVO JE ONO ZARAD ČIJEG OČUVANJA I ZAŠTITE POSTOJI SVE ŠTO DANAS OVDJE JESTE: I DEMOKRATIJA, I VLADAVINA PRAVA, I VLADA, PROTIV KOJE RADNICI ŠTRAJKUJU, KAO I MEDIJI KOJI O RADNIČKIM ŠTRAJKOVIMA IZVJEŠTAVAJU, TE NGOKRATIJA KOJA POVOLJNO I KVALITETNO BRANI LJUDSKA PRAVA, ALI JE RADNICI NE INTERESUJU

ANDREJ NIKOLAIDIS

Priča o nikšičkoj Željezari do skora je bila klasična, treba li naglasiti: tužna tranzicijska priča. Komunisti su svojevremeno riješili da industrijalizuju zemlju, pa u Nikšiću otvorili fabriku, a radnike naselili u kuće izgrađene odmah do ograde željezare, zbog čega u tom radničkom naselju umrle od raka odavno niko ne broji niti, kada neko umre, pitaju "što mu je bilo?". Potom se komunizam raspao, sa njim i država, pa je željezara dobila nove, privatne vlasnike. Ta je privatizacija bila spektakularna, jer su novi vlasnici, Rusi, jedne noći pobjegli iz fabrike. Ujutro su radnici došli na posao i zatekli puste hale i puste kancelarije uprave. Vlada je potom našla nove vlasnike. Radnici su štrajkovali.

Sve dok, kao u kakvoj crvenoj bajci, ako neko još vjeruje u takve, jednoga dana u direktorske odaje, pune televizijskih kamera, u plavom radničkom kombinezonu nije ušao sindikalni vođa Janko Vučinić i vlasnicima saopštio da radnici smatraju da vlasnici više nisu vlasnici Željezare, te da imaju deset minuta da napuste fabriku. Slike su, kako su za imidž crnogorske privrede zabrinuti komentatori primijetili, *obišle svijet*. Što će o Crnoj Gori misliti investitori, vajkali su se novinari, poslanici i ministri, kako nakon ovoga nekoga ubijediti da uloži u ovu zemlju? Doista: koji će milosrdni kapitalista svoj znojem stečeni novac na oplodavanje poslati tamo gdje radnici ne cijene to što za njih otvara nova radna mjesta i hrani njihove porodice, tamo gdje radnici po kratkom postupku fabrike oduzimaju vlasnicima?

GHOST TOWN S UNIŠTENIM FABRIKAMA Kada nekome sa prostora bivše Jugoslavije pomenete Nikšić, njegova prva asocijacija je rat i nikšićki rezervisti. To je, naravno, tek dio priče. Nikšić je, ne tako davno, bio industrijski i kulturni centar Crne Gore. Danas je to *Ghost Town*, u kojem se uništene fabrike naslanjaju na naselja radnika bez posla, u čijem centru, kao spomenik propasti, stoji skelet centra za kulturu, koji nikada nije dovršen, jer je voda probila u njegove temelje i tamo stvorila tiho, crno urbano jezero u kojem život okončavaju lokalne samoube.

Prije samo trideset godina, zbog onoga što je učinio i rekao, Janko Vučinić bio bi slavljn kao autentični radnički heroj.

Fotografija na kojoj vidimo Vučinića kako se, obučen u crvenu majicu, neustrasivo probija kroz špalir policije pred Vladinim kancelarijama na podgoričkom Trgu

— KADA BI, NEKIM ČUDOM, NEKAKVA REVOLUCIJA NEGDJE USPJELA, ŠTO MISLITE, DA LI BI NAS, SA NAŠIM MALIM, SLATKIM LAPTOPOVIMA, PEPE JEANS CIPELAMA I DŽEPOVIMA PUNIM PAKLICA MARLBORA, REVOLUCIONARI PREPOZNALI KAO SAVEZNIKE, ILI BI NAS ISTOGA TRENA STRIJELJALI KAO NEPRIJATELJE —

Vektre, prije trideset godina izazvala bi uhićenje ljudi koji vjeruju u socijalnu pravdu. Ikonografski potencijal te fotografije nije manji od znamenite fotografije isusolikog Ljuba Čupića, nikšićkog Chea prije Chea, narodnog heroja koji se smijao dok su ga njemački vojnici strijeljali. Prije trideset godina, na ulicama biste sretali tinejdžere sa reprodukcijom te Vučinićeve fotografije na majicama.

Akti poput Vučinićevog bili su armatura na kojoj je počivala ideološka građevina naših čitanki i udžbenika istorije – pod *naših* se, naravno, misli onih odraslih u socijalizmu. Nisu li, uostalom, Vučinićeve riječi upućene upravi Željezare varijacija onog znamenitog Titovog: ja ne priznajem ovaj sud? Nije li Vučinić rekao upravo to: ja ne priznajem ove vlasnike?

I time udario u sami temelj kapitalističkog poretka. Jer privatno vlasništvo je ono zarad čijeg očuvanja i zaštite postoji sve što danas ovdje jeste: i demokracija, i vladavina prava, i Vlada, protiv koje radnici štrajkuju, kao i mediji koji o radničkim štrajkovima izvještavaju, te NGOKratija koja povoljno i kvalitetno brani ljudska prava, ali je radnici ne interesuju jer, jebi ga, postoje fondovi za projekte zaštite prava raznih ugroženih grupa, ali nema grantova za odbranu radnika koji nasrću na privatno vlasništvo.

PRIVATNO VLASNIŠTVO KAO USLOV SVIH USLOVA Budimo precizni: zaštita i sigurnost privatnog vlasništva je uslov svih uslova našeg ulaska u EU, NATO, ili bilo koju drugu organizaciju koju čine uredne i ozbiljne kapitalističke zemlje, kakve i mi želimo postati.

Otud čudi da se niko još nije sjetio da saopšti kako je Vučinić, sve sa svojom anarhosindikalističkom praksom, smetnja evroatlanstkim integracijama Crne Gore.

Radikalnost Vučinićevog rastjerivanja uprave daleko nadmašuje, kako se voli reći, granice Crne Gore. Evropa je puna radnika koji štrajkuju i od vlasnika ili države zahtijevaju novac. Ali se ne dešava često da radnici razvlašćuju upravu i preuzimaju vlasništvo nad fabrikama. Socijalističko obrazovanje itekako ima veze sa tim. Takvo što američkim ili engleskim radnicima neće pasti na pamet – oni, ma koliko njihovo nezadovoljstvo bilo krupno, nikada ne zaboravljaju da žive u univerzumu privatnog vlasništva, koje je neizbježno kao smrt. Oni koji su živjeli ili pamte jugoslovenski socijalizam barem su na trenutak izašli iz tog univerzuma – oni iz sopstvenog iskustva znaju da ima života poslije smrti.

Nikšićki su željezarci primjer, i mislim jedini primjer, radikalne lijeve politike u Crnoj Gori, još od sloma komunizma, kojem su se onomad tako obradovali crnogorski radnici, uzdajući se u sveto trojstvo nacionalizam-kapitalizam-religija.

Oni su, takođe, izazov svima koji se izjašnjavaju kao ljevica. Jer niko, zapravo, jednako ni vlasnici, ni vlada ni lijevi intelektualci, ne znaju što bi sa radnicima. Dobro, o njima se s vremena na vrijeme može napisati tekst, kao što upravo činim. I šta dalje? Šta kada štrajk, ovako ili onako bude ugušen, vlasnici ponovo u fabrici, a radnici u proizvodnji, koja će prije prije nego kasnije ponovo stati, jer je svakome jasno da Željezara dugoročno ne može opstati, naročito ne kao radnička samouprava?

RADNICI I DANAŠNJA LJEVICA? Današnju ljevicu, uostalom, ne čine radnici, nego obrazovani viši srednji stalež, pisci, kolumnisti, profesori, fini ljudi koje *boli nepravda*, ali imaju tako mnogo da izgube ako... Naš bivši revolucionarni subjekt, za vrijeme u kojem mi nadahnuto tražimo alternative, neprekidno klizi u desno. Njima, poput vruga koji im stoji na ramenu, na uho šapuću antiimigrantski i ostali desni populisti, koji navodno brinu o radnim mjestima i porodičnim vrijednostima *svojih ljudi*. Ali, k vrugu, desni populisti im barem govore ono što razumiju, dok im se sa ljevice niko i ne obraća.

Što da radimo, kada nam revolucionarni subjekt pun mizoginije, mrzi Rome i homoseksualce, više vjeruje popovima nego profesorima koji govore o diskursima, kontingenciji i biopolitici, ksenofobičan je i povrh svega smrdi na rakiju i sluša odvratnu muziku, zbog čega je, sve u svemu, neprihvatljiv atavizam?

Kada bi, nekim čudom, nekakva revolucija negdje uspjela, što mislite, da li bi nas, sa našim malim, slatkim laptopovima, Pepe Jeans cipelama i džepovima punim paklica Marlboro, revolucionari prepoznali kao saveznike, ili bi nas istoga trena strijeljali kao neprijatelje?

— RADNICIMA, POPUT VRAGA, NA UHO ŠAPUĆU ANTIIMIGRANTSKI I OSTALI DESNI POPULISTI —

I konačno, ne osjećamo li neku čudnu nelagodu pri samom pogledu na ljude koji se, zapravo, bore za svoja uvjerenja, koji uopšte imaju tvrda uvjerenja? Ne osjećamo li nelagodu zbog njihovog *primitivizma*, kojega je nepokolebljivost nedvojbena znak, ne?

Mi znamo da su ovo cinična vremena. Mi nismo budale: naravno da smo i sami cinični. Ali to je još uvijek ništa, u usporedbi sa cinizmom onih koji radnike tapšu po ramenu i govore im *bravo, samo naprijed, mi smo uz vas*.

Heroje ne stvaraju djela, nego ideologije. Radnici u proizvodnji su ostatak poražene ideologije, korisni još samo kao potrošači.

Prije samo trideset godina, zbog onoga što je učinio i rekao, Janko Vučinić bio bi slavljn kao autentični radnički heroj.

Danas, on je pravi čovjek na pravom mjestu. Ali vrijeme! Mi bismo, naravno da bismo, ali sve se, nekako, uvijek desi u krivo vrijeme. **E**

POLITIKA LIKOVANJA

SMIJEH PROVODI SLOŽENU OBRADU NASILJA, ČIJE UČINKE SASVIM SIGURNO NE MOŽEMO NI KONTROLIRATI NI „ZABRANITI“. CRNILO HUMORA VJEROJATNO NAS POGAĐA ZATO ŠTO SE U GUBITKU razumne reakcije NAZIRE NAŠA VLASTITA ZBUNJENOST, KATKAD I OČAJ. AVIONI, RECIMO, NI U KOJOJ VARIJANTI NE BI SMJELI PADATI

NATAŠA GOVEDIĆ

Na stadionu, pred tele-vizirom, pod najširim zajedničkim nazivnikom površne ljudske razmjene ideoloških predznaka, postoje dvije emocije koje javnost vježba iz dana u dan, iz rata u rat, iz naslovnice u naslovnice: zgroženost (neka vrsta gađenja) i likovanje (neka vrsta pobjedničkog olakšanja). Obje čuvaju sigurnu distancu, da ne kažem pasivnost promatrača kao "navijača u sjeni", a obje korespondiraju i s predatorskom logikom kolektivnog obilježavanja članova "dobre" skupine, dakle one koja se zgraža nad svojim protivnicima i likuje kad ih porazi, nasuprot "loše" skupine, simbolički uvijek iznova mobilizirane u roli neprijatelja. Etnografski gledano, ulične bande tako rasuđuju. Protivnici su ili sramotni ili poraženi. Trećeg nema.

KONTEKSTI Tekst "Obadva, obadva su pala!" kojim se komentirao pad dvaju jugoslavenskih aviona 21. rujna 1991. godine, izgovorio je Filip Gaćina, branitelj iz šibenskog područja, čovjek koji je sedam godina kasnije tragično poginuo u procesu razminiranja svoga kraja. Kakvo god bilo naše mišljenje o uzrocima Bratoubilačkog ili Domovinskog rata na ovim prostorima, činjenica je da je izjava o padu aviona izgovorena iz obrambene, a ne napadačke pozicije – i to u nimalo šaljivim vremenima. Devetnaest godina kasnije čitamo vijest kako su se dva hrvatska MIG-a srušila kod Plaškog, a od njihovih je raspadnutih dijelova nastradala Marija Klipa (69), kojoj domaća vojska nije pružila prvu pomoć (došli su samo po svoje pilote), već je stradala poljoprivrednica s mukom otpuzala do vlastite kuće, odakle ju je u bolnicu prevezao susjed. Na tu vijest reagira tjednik *Novosti*, fotografiju domaćih MIG-ova poprativši komentarom koji višestruko ironizira nekadašnju formulu hrvatske obrane od oružano znatno premoćnijeg neprijatelja, poznatijeg pod imenom JNA. No sada natpis "Obadva, obadva su pala!" podrugljivo govori o nekvaliteti i malobrojnosti hrvatske zračne flote, dok tekst u samim *Novostima* sućutno progovara o propustu da se ranjenoj ženi pruži pravodobna i adekvatna pomoć. Naslovnica i tekst objavljeni u *istom* tjedniku zapravo nemaju dodirnih točaka: jedno je pokušaj izjednačavanja pada dvaju zrakoplova 1991. i 2010. godine, s namjernim ignoriranjem razlike u kontekstu i likovanjem nad lošim stanjem lokalne zračne flote. Drugo je korektan novinarski prikaz nesreće koja se dogodila Mariji Klipa. Slijede brojne medijske i institucionalne reakcije, u kojima se nitko ne obazire na objavljeni tekst, dapače Marija Klipa posve je zaboravljena (kao i ostale žrtve vojnih akcija, bilo u ratnim, bilo u mirnodopskim vremenima), ali brojni čuvari javnog morala smatraju kako srpski tjednik

(što bi se dogodilo da je istu naslovnice objavio *Nacional* ili službeno glasilo vojske, *Hrvatski Vojnik*) nemaju pravo na okrutan vic, a kamoli na zloradost koja mimo socijalne osjetljivosti cilja prema nesposobnosti hrvatske vojne sile. Negodovanje javnosti polako prerasta u pravi linč.

DVIJE BOJE Članovima redakcije *Novosti* prijete smrću, zasipaju ih uvredama, o slučaju se raspravlja u udarnim TV emisijama. Nema nikoga u autobusu tko o tome ne bi imao *zapjenjeno* mišljenje, a dominira stav o "izdaji domovinskih svetinja". Negativni publicitet poprima neslućene razmjere. Desne, lijeve i oportuno svesmjerne javne snage ograđuju se od *Novosti* i tvrde kako je naslovnica nehotice pogodila simboličku traumu ove zemlje: manjak pijeteta prema ratnicima. Oslobođioci naroda i vojni čuvari naših državnih granica ne smiju biti predmet zafrkavanja. Nigdje, nikada. Ali pogotovo ne ako se Srbi zafrkavaju na račun Hrvata, ili ako srpski tjednik ima sarkastični komentar na račun pada hrvatskih vojnih aviona. Mjehur medijske sapunice nadima se i nadima, ali ne prema kritici hrvatske vojne (ne)kompetencije koja ruši dva MIG-a na njivu nesretne poljoprivrednice, još manje prema kritici svetog militarizma, nego u smjeru zahuktavanja međunacionalne mržnje. Tako *Novosti* odjednom postaju krive ne samo za likujuću naslovnice, nego maltene i za sam rat. Istu onu naciju koja stoički prima Šukerova međunarodna zaduženja i Sanaderov bijeg iz zemlje, strahovito je uzdrimala moć medijske ironije. Zbog toga, čini mi se, treba nešto usrdnije govoriti o politici afekata. Ono što kulja ispod debelih i sve debljih slojeva ogorčenosti "naših" ili trijumfalizma "njihovih" (ili obrnuto: ionako su u igri samo dvije boje), ni u jednom trenutku nije briga za Filipa Gaćinu ili Mariju Klipa ili novinare redakcije *Novosti*, na čelu s Radom Dragojevićem, kojima prijete smrću i verbalno ih zlostavljaju. Opet nisu bitni ljudi, bitna su načelna pitanja razvrstavanja ljudske grupe metodologijom zgražanja i likovanja. Neprijatelja i saveznika. Kao što je davno rekao Bertrand Russell: "Kad bi se ukinuli nedodirljivi i sveti principi, odmah bi prestali ratovi." Ili bi barem postalo moguće kritizirati i empatizirati, umjesto prijetiti smrću. Prihvatiti kritiku, makar ona dolazila iz srpskih medija, umjesto odnosno nožem se zaklinjati na vjernost nekritičnosti *do groba*.

MYTHOS MRŽNJE Svugdje gdje se pokušava reproducirati načelni *mythos* mržnje, operira logika koju precizno opisuje afektologinja Sara Ahmed: "Mržnja uključuje seriju značenjskih premještanja i izmještanja koji se ne tiču neke pojedinačne figure ili znaka, nikada nemaju veze

s individualnom psihom, niti su uopće osviješteni. Naprotiv, mržnja operira na nesvjesnoj razini, opirući se bilo kakvom pokušaju racionalnog sagledavanja. Afekt cirkulira kroz općenitosti, dobivajući sve veću moć što smo udaljeniji od studije slučaja, stvarajući sve veći kolektivni kapital mržnje. Lišen konkretnosti, može se zalijepiti za bilo koje socijalno tijelo, koje samim time postaje dislocirano, izvan uobičajene zaštite zakona i institucija." Zakoračivši u prostor političkog likovanja (poznati iz povijesti ratovanja kao "igranje nogometa glavom protivnika"), redakcija *Novosti* ne treba se čuditi što je zahvaća medijsko cirkuliranje mržnje, niti što je brzinom požara ponijela etiketu *agresora*, što se recimo ni u jednom trenutku nije dogodilo stranačkom vrhu HDZ-a, čije su financijske "pretvorbe" građane ove zemlje ne samo *isprovocirale*, nego politički i ekonomski kriminalno iznevjerile, ismijale, izdale i prodale, dakle bilo bi logično očekivati da ih u najmanju ruku stigne val javne ljutnje. Zašto on izostaje? Zato što je HDZ insajder i dirigent nacionalističke laži, baš kao što su njegove pronevjere državnog novca nacionalna sramota o kojoj se "u našoj kući" radije ne govori. Gnjev javnosti ne pogada ni političku elitu koja nam svaki dan radi o glavi, svaki dan nas pogada komadićima eksplodiranih vojnih naprava, svaki dan nam oduzima dah nekompatentnim rješenjima ili odgađanjem adekvatnih socijalnoekonomskih mjera. Tu dolazimo do pitanja *prema kome* se uopće smije pokazati ogorčenost i likovanje? Samo prema protivnicima. Sjetimo se ratnih fotografija: od židovskih deportacija kojima svečano odjevena Njemačka maše s nedjeljnim osmijehom i SS zastavicama u rukama, preko obješenog Mussolinija i veselih lica njegovih patriota koji tik do njega slave kraj Drugog svjetskog rata pa sve do srpskih vojnika koji dižu u zrak boce rakije nad srušenim i pobijenim Vukovarom ili fotografija iz Abu Ghraib zatvora, likovanje podrazumijeva potpunu uvjerenost da si smijemo priuštiti odušak degradacije, poruge, isplaženog jezika, pa čak i nad mrtvim tijelima.

IGRA S OČAJEM Problem uopće nije vezan samo za ekstremne situacije ratnih razaranja. Praktički nema nijedne komercijalne humorističke serije koja ne operira istom logikom "humornog ponižavanja" protivnika (usporedi također vic koji kruži internetom: *Vozili se u avionu debeli Hrvat, debeli Francuz, debeli Amerikanac i debeli Srbin. Odjednom kaže pilot da svi moraju van jer avion može podnijet samo jednog. Igrali oni brojalicu da odluče tko će prvi skočiti. Ispadne na Francuza. On dođe do*

— MJEHUR MEDIJSKE SAPUNICE NADIMA SE I NADIMA, ALI NE PREMA KRITICI SVETOG MILITARIZMA, NEGO U SMJERU ZAHUKTAVANJA MEĐUNACIONALNE MRŽNJE —

*vrata kaže: "Sve ću učiniti za svoju domovinu", i baci se. Dode sad red na Amerikanca. On isto kaže da će sve učiniti za svoju domovinu i baci se. Sad dode red na Hrvata. On kaže: "Sve ću učiniti za svoju domovinu", te baci Srbina.). Smijeh je kolektivna ceremonija nečijeg žrtvovanja. Baš kao i kolektivna ceremonija odanosti vlastitoj grupi. Ima li uopće načina da se još uvijek smijemo, a da ne pristanemo uz trijumfalizam pobjednika? U mom iskustvu, smijeh provodi složenu obradu nasilja, nerijetko ga i promičući, no izvjesno je da njegove učinke sasvim sigurno ne možemo ni kontrolirati ni "zabraniti". Crnilo humora vjerojatno nas pogada zato što se u gubitku *razumne reakcije* nazire naša vlastita zbunjenost, katkad i očaj. Avioni, recimo, ni u kojoj varijanti ne bi smjeli padati. Ali mi znamo da u njihov standardni opis ulaze ne samo prometne nesreće, nego i bombardiranja civilnog stanovništva. Pred time možemo zanijemiti. Propasti u zemlju. Ili se smijati. Svaki put kad izademo iz aviona živi, diskretno likujemo nad činjenicom da se nismo *razletjeli*. Je li to dokaz naše okrutnosti? Ili naprosto imunitetska reakcija? Izvjesno da zbog humornog oduška glave padaju samo u vojnim režimima, čija je rigidnost ujedno i razlog njihova političkog kraha(-ha, -ha, -ha). ■*

LIJEPI NAŠVIL

O AFERI FIMI-MEDIA, JEDNOM ROMANU ZORANA ČIRIĆA, KOLEKTIVNOJ MEMORIJI I JOŠ PONEČEM

BORIS POSTNIKOV

Malim provincijskim gradom Nišvilom vlada opaki boss Aca Baron. Acu svi poštuju. Aci se svi ulagaju. Ace se svi boje. On upravlja i politikom i policijom i kriminalom. Ali mu to nije dovoljno: Aca pokreće i reklamni biznis. Na svoj način, naravno; snima oglase za lokalne firme – iako one o tome zapravo ništa ne znaju – pa ih vrti na vlastitoj radijskoj postaji. A onda Acini momci pokucaju na vrata nesretnih klijenata, i oni, jasno, moraju platiti uslugu koju nisu naručili, jer reklama je, eto, već emitirana. U suprotnom...

MI I ONI Ovo je ukratko prepričan dio radnje odličnoga romana *Hobo* niškoga pisca Zorana Čirića. Kada je objavljen, prije desetak godina, kritičari su u iščašenoj paralelnoj stvarnosti Nišvila pročitali preciznu dijagnozu (post)miloševićevske Srbije, knjiga je pokupila onu famoznu NIN-ovu nagradu, do danas je izišlo nekoliko izdanja; u Hrvatskoj, međutim, taj se roman nešto i nije čitalo niti se o njemu puno pričalo. Šteta. Jer danas, kada priča o Fimi-Mediji vodi aktualna razotkrivanja korupcijskih afera k očekivanome vrhuncu, podudarnosti između Čirićeve mračne fantazmagorije i naše nimalo svjetlije stvarnosti umnažaju se geometrijskom progresijom. Svemoćni, zli makinator koji iz pozadine povlači baš sve konce? Medijski reket u kojem naručitelji plaćaju svoje reklamiranje iako ne odlučuju o tome tko će ih reklamirati? Zvuči prilično poznato; a da stvar bude bolja, u *Hobu* je baš onom advertajzerskom avanturom započeo Acin konačni pad. O, da: bivši premijer dr. Ivo Sanader je ovdašnji one & only Aca Baron, a Lijepa naša je, vidjeli smo, samo jedna od mogućih verzija mračnoga, korumpiranog, kriminalom ispreturanog Nišvila. Lijepi Našvil, mogli bismo reći.

Doduše, ova “Crobo”-paralela ima i jedan mali problem: promatranje hrvatske stvarnosti iz “njihove” perspektive ovdje nije naročito popularna interpretativna vježba, kao što smo mogli iznova naučiti na primjeru naslovnice zagrebačkih – pardon, srpskih – *Novosti*. Bilo je tu svakakvih reagiranja: od poziva Miloradu Pupovcu da ukine list, koji mu je uputila udruga Nezavisni dragovoljci hrvatski, i koju su svi mediji uredno prenijeli, a da nitko nije osjetio potrebu osvrnuti se na pažljivo odabran akronim naziva spomenutoga društva – iako su se dečki,

očito, oko njega ozbiljno potrudili – preko slične, doduše uvijenije poruke Ive Josipovića (“...neka izdavač vidi treba li nastaviti takvu politiku”), ublažene predsjednikovim kasnonoćnim fejsbuk-pozivom na pomirbu pa sve do raznoraznih pseudotolerantnih kolumnističkih seciranja afere. Golemoj je većini, ipak, zajedničko bilo jedno: nepogrešivo perpetuiranje mitskih obrazaca u kojima se “mi” beskrajno i nesvodivo razlikujemo od “njih”. Oštar i ružan zadah nacionalnoga jedinstva širio se domaćim medijima, a opravdati ga je trebala već uobičajena priča o “kolektivnoj memoriji”: ukratko, “naše” je sjećanje na rat drukčije od “njihova” i “oni” zbog toga nemaju prava komentirati ga, dovesti u pitanje ili mu se izrugivati. Svetinja je svetinja.

DEMONTIRANJE ZAJEDNIČKOGA SJEĆANJA Ovo, ipak, nije priča o *Novostima* i zato ih sada možemo pustiti po strani; pustimo po strani i elementarnu činjenicu da postoje i takve Hrvatice i takvi Hrvati koji vlastito sjećanje ne organiziraju po dominantim modelima naracije nacije. S “hrvatskom kolektivnom memorijom” problem je već u tome što je daleko od bilo kakve stabilnosti, koju joj njezini brojni zagovornici neprestano pokušavaju implicitno pripisati. Naprotiv: kako se stvari za sada razvijaju, revidira se u sasvim pravilnim razmacima – otprilike svakih deset godina. Krajem osamdesetih i početkom devedesetih, tako, s prijelazom iz socijalizma u kapitalizam, službenu pripovijest o bratstvu, jedinstvu i nesvrstanosti zamijenilo je sjećanje na tamnicu naroda; početkom nultih, ostvarenje nacionalnoga sna pretvorilo se u gusti mrak nacionalizma, kriminalne privatizacije i međunarodne izolacije; sada, konačno – taman negdje na smjeni desetljeća – liberalna i demokratska Hrvatska koju smo do jučer znali & voljeli preobražava se ubrzano u, ni više ni manje, nego “kriminalnu državu”, a sve u perspektivi dugoočekivanih euro-integracija, koje će konačno “uvesti reda” i tu, kod nas. Dobro, ovakav prikaz jest pojednostavljen, ali nekako je teško osloniti se na kolektivnu memoriju, kada vidite da vam je netko svako malo temeljito preuređuje i podešava...

Privilegij aktualnoga trenutka je u tome što možemo iz neposredne blizine promatrati kako se to, zapravo, odvija demontiranje zajedničkoga sjećanja. Slučaj Fimi-Media, bombastično predstavljen kao “najveća

politička afera u povijesti Hrvatske”, trebao bi biti orgazmički finale niza korupcijskih skandala – od Ine, preko HAC-a, HEP-a, Podravke pa do HYPO-banke – koji će konačno razotkriti mračnu stranu protekle decenije i skinuti glavu bivšem premijeru. Iskazi i informacije o marketinškoj agenciji preko koje su netragom nestali deseci milijuna državnih kuna mijenjaju se iz dana u dan i za bilo kakva predviđanja još uvijek je prerano. Ipak, stvari se, barem u skladu s medijskim

najavama, mogu sažeti ovako. SDP i oporba bazirat će strategiju za naredne izbore na demoniziranju Ive Sanadera i HDZ-a, isticati vlastitu ulogu u raskrinkavanju njihove korupcijske mreže, pridobiti birače, povećati rejting i osvojiti vlast. HDZ će bazirati strategiju za naredne izbore na demoniziranju Ive Sanadera i njegovih jataka, isticati vlastitu ulogu u raskrinkavanju njihove korupcijske mreže, pridobiti birače, povećati rejting i također osvojiti vlast. Novinari će bazirati svoju strategiju na demoniziranju Ive Sanadera, isticati vlastitu ulogu u raskrinkavanju njegove korupcijske mreže, pridobiti čitatelje, povećati tiraž i osvojiti nagrade Hrvatskoga novinarskog društva. I državni će tajnik Mladen Bajić istaknuti svoj doprinos, povećati rejting i zadržati poziciju. Cijela Hrvatska, naposljetku, bazirat će svoju strategiju za primitak u EU na demoniziranju Ive Sanadera, isticati vlastitu ulogu u raskrinkavanju njegove korupcijske mreže, povećati rejting i osvojiti vlast, članstvo, što li već... Sve u svemu, nema toga tko neće profitirati na dekapitaciji famozne korupcijske hobotnice – čak će i svi oni koji su uistinu sudjelovali u pranju novca tražiti i dobivati tzv. oprosnice prokazujući nadređene, sve dok se broj oprosnica, valjda, ne izjednači s brojem optuženih, a tužiteljstvo ne popne na vrh hijerarhijskoga stepeništa ne bi li tamo konačno, na sveopće zadovoljstvo, presudilo omraženome dr. Aci Baronu.

HOBO-POUČAK Sanader, da ne bi bilo zabune, dokaže li mu se krivnja, itekako zaslužuje sudbinu koja će ga stići: ako imate premijera koji usred mandata bez ikakvog objašnjenja napušta dužnost i ako se potom ispostavi da je za vrijeme vlasti potkradao državu kojom je upravljao, onda je to nešto

— IMA SUROVE LOGIKE U TOME ŠTO ĆE SE ILUZIJA ZEMLJE SVE TOLERANTNIJIH, EUROPEIZIRANIJIH, BOGATIJIH I SRETNIJIH GLASAČA & POTROŠAČA, KAKVIMA SU SE GRAĐANI HRVATSKE VOLJELI VIDJETI, KONAČNO RASPRŠITI NA AFERI KOJU JE ZAKUHALA JEDNA MARKETINŠKA AGENCIJA —

čemu ni Čirićev sumanutu Nišvil nije sasvim dorastao. Pa opet, teško je ne začepiti nos pred aktualnim cvjetanjem trijumfalizma čiji je temeljni cilj prikriti greške i propuste svih onih koji će se okoristiti Sanaderovim padom: činjenicu da, recimo, SDP i oporba ne mogu, osim relativno čiste savjesti, ponuditi ništa što bi nalikovalo inventivnoj viziji političkog i ekonomskog uređenja zemlje; da HDZ, kakav god medijski spin plasirao, ne može ponuditi niti tu čistu savjest; da su danas neumoljivi novinski kritičari do jučer udvorničkim intervjuima i komentarima svakodnevno laštili premijerovu bistu; da je Mladen Bajić godinama obavljao svoju dužnost agilnošću uveloga fikusa...

Za sve ove strategije spinova, “minimiziranja štete”, poboljšavanja vlastitog imidža i prigodnog eskulpiranja postoji zajednički naziv: to je, naravno, PR. I baš zato ima neke surove logike u tome što će se iluzija protekloga desetljeća, iluzija zemlje sve tolerantnijih, europeiziranih, bogatijih i sretnijih glasača & potrošača, kakvima su se građani Hrvatske voljeli vidjeti, konačno raspršiti baš na aferi koju je zakuhala jedna marketinška agencija. Tko ne zna pročitati tu metaforu, neće shvatiti puno od aktualne revizije “kolektivne memorije”. Jer, baš kao što činjenica da je Nevenka Jurak, vlasnica Fimi-Medije, u svojoj knjizi PR-savjeta plagirala tuđi rad govori o prirodni samoga piarovskog diskursa barem onoliko koliko o gospodinom moralu, tako i fakt da je naš novac pljačkan reklamnim reketarenjem nije samo anomalija marketinške struke, nego i precizan sažetak priče o (pred)korupcijskoj i (pred)recesijskoj Hrvatskoj nultih godina. Sažetak koji, u skladu s *hobo-poučkom*, glasi otprilike ovako: svaka reklama prije ili kasnije dolazi na naplatu, čak i ako vas na to nitko nije upozorio. **E**

PRILOG BOLJEM (SPO) RAZUMIJEVANJU I

“...увреда за све дјелатнике Министарства обране и припаднике Оружаних снага РХ, за све хрватске бранитеље али и све добронамјерне грађане Републике Хрватске.”

— МОРХ

BARBARIZAM S LJUDSKIM LICEM

DILJEM EUROPE POLITIKA RADIKALNE DESNICE SVE NAS INFICIRA POTREBOM ZA "RAZUMNOM" ANTI-IMIGRACIJSKOM POLITIKOM

SLAVOJ ŽIŽEK

Nedavno istjerivanje Roma, ili Cigana, iz Francuske, izazvalo je proteste širom Europe – od strane liberalnih medija, također i najviših političkih figura, i to ne samo onih s lijeve. Ali se sa istjerivanjem nastavilo – ono je samo vrh mnogo većeg ledenog brijega europske politike.

Mjesec ranije, knjiga Thila Sarrazina, bankara koji je smatran politički bliskim socijaldemokratima, izazvala je uznemirenost u Njemačkoj. Knjiga sadrži tezu da je opstojnost njemačke nacije ugrožena, zato što je prevelikom broju imigranata dozvoljeno da sačuvaju svoj kulturni identitet. Iako je knjiga naišla pretežno na osude, snažan efekt koji je izazvala sugerira da je takla nerv.

— NAKON DECENIJA NADE KOJU JE ODRŽAVALA DRŽAVA BLAGOSTANJA, KADA SU BUDŽETSKI REZOV I GRAĐANIMA PRODAVANI KAO PRIVREMENI, UZ OBEĆANJE DA ĆE SE STVARI UBRZO VRATITI NA NORMALU, ULAZIMO U NOVU EPOHU U KOJOJ JE KRIZA PERMANENTNA —

PREVLAST DESNICE U EUROPI

Incidenti poput ovih moraju biti sagledani u kontekstu dugotrajnog rearanžiranja političkog prostora u zapadnoj i istočnoj Europi. Do nedavno, političkim životom u većini europskih zemalja dominirale su dvije glavne partije koje su se obraćale većinskom biračkom tijelu: partije desnog od-centra (kršćanski demokrati, liberalni konzervativci, narodnjaci) i partije lijevo od-centra (socijalisti, socijaldemokrati), dok su manje partije (ekolozi, komunisti) računale na uže biračko tijelo.

Nedavni izborni rezultati na zapadu, kao i na istoku Europe, označavaju postupni nastanak drugačijeg polariteta. Sada je tu jedna dominantna centristička partija koja zastupa globalni kapitalizam, obično s liberalnom kulturalnom agendom (na primjer, tolerancija po pitanju abortusa, gay prava, religijskih i etničkih manjina).

Nasuprot takvoj partiji stoji rastuća anti-imigrantska populistička partija, na čijim marginama su rasističke, neonacističke grupe. Najbolji primjer za to je Poljska gdje su, nakon nestanka bivših komunista, glavne partije "anti-ideološki" liberalni centristi premijera Donalda Tuska i konzervativni kršćani braće Kaczynski. Slične tendencije primjetne su i u nizozemskoj, Norveškoj, Švedskoj i Mađarskoj. Kako smo tu stigli?

Nakon decenija nade koju je održavala država blagostanja, kada su budžetski rezovi građanima prodavani kao privremeni, uz obećanje da će se stvari ubrzo vratiti na normalu, ulazimo u novu epohu u kojoj je kriza – ili, prije, vrsta ekonomskog izvanrednog stanja, praćena nepredvidnom potrebom za svim vrstama financijske discipline (rezovi u zdravstvu i obrazovanju, pretvaranje poslova u još nestabilnije i privremenije) – permanentna. Kriza postaje način života.

NOVA ERA POLITIKE Nakon dezintegracije komunističkih režima u devedesetima, ušli smo u novu eru u kojoj je dominantna forma vježbe državne moći postala depolitizirana ekspertska administracija i koordinacija interesa. Jedini način da se u tu vrstu politike unese strast, jedini način da

se ljudi mobiliziraju, jeste strah: strah od imigranata, strah od kriminala, strah od bezbožnih seksualnih činova, strah od ekscesivne države (s njezinim teretom visokih poreza i kontrole), strah od ekološke katastrofe, kao i strah od uznemiravanja (politička korektnost je egzemplarna forma liberalne politike straha).

Takva se politika uvijek oslanja na manipulaciju paranoidnom masom – zastrašujuće organiziranje zastrašenih ljudi. Zato je veliki događaj prve dekade novog milenija bio trenutak kada je anti-imigrantska politika postala mainstream i konačno prekinula pupčanu vrpču koja je povezivala s partijama krajnje desnice. Od Francuske do Njemačke, od Austrije do Nizozemske, u novom duhu ponosa zbog kulturnog i historijskog identiteta, dominantne partije sada nalaze da je prihvatljivo naglasiti da su imigranti gosti koji se

imaju prilagoditi kulturnim vrijednostima koje definiraju društvo-domaćina – "ovo je naša zemlja, voli je ili napusti", to je poruka.

Progresivni liberali su, naravno, zgroženi takvim populističkim rasizmom. Ipak, pažljiviji pogled otkriva koliko njihova multikulturalna tolerancija i poštovanje različitosti ima zajedničkog s onima

koji se protive imigraciji i ističu potrebu da se drugi drže na pristojnoj distanci. "Drugi su OK, poštujem ih", kažu liberali, "ali oni ne smiju odveć duboko ulaziti u moj osobni prostor. U momentu kada to učine, oni me uznemiravaju – ja u potpunosti podržavam afirmativnu akciju, ali ni na koji način nisam spreman da slušam glasnu rap muziku". Što postaje jasno: da je centralno ljudsko pravo u kasno-kapitalističkim društvima pravo da ne budem uznemiravan, što je zapravo pravo da ostanem na sigurnoj daljini od drugih. Terorist čiji smrtonosni planovi moraju biti osujećeni spada u Guantanamo, praznu zonu izuzetu iz vladavine prava; fundamentalistički ideolog mora biti ušutkan zato što širi mržnju. Takvi ljudi su toksični subjekti koji narušavaju moj mir.

Na današnjem tržištu nalazimo čitavu seriju proizvoda lišenih njihovog malignog sadržaja: kavu bez kofeina, šlag bez masnoće, pivo bez alkohola. Lista se nastavlja: što kažete ne virtualni seks bez seksa? Na Colin Pellowu doktrinu rata bez žrtava (na našoj strani, naravno), kao rat bez rata? Na suvremenu redefiniciju politike kao umjetnosti ekspertske administracije, kao politike bez politike? To nas dovodi do današnjeg tolerantnog liberalnog multikulturalizma kao doživljaja Drugog očišćenog od njegove Drugosti – dekafeiniziranog Drugog.

"RAZUMNI ANTISEMITIZAM" Mehanizam takve neutralizacije najbolje je, još 1938., formulirao Robert Brasillach, francuski fašistički intelektualac, koji je sebe vidio kao "umjerenog" antisemita te stoga izmislio formulu razumnog antisemitizma. "Mi sebi dajemo pravo da u kinu aplaudiramo Charlieu Chaplinu, polu-Židovu; da se divimo Proustu, polu-Židovu; da aplaudiramo Yehudiju Menuhinu, Židovu... Mi nikoga ne želimo ubiti, mi ne

— NAKON PRAVEDNIČKOG ODBIJANJA DIREKTNOG POPULISTIČKOG RASIZMA KAO "NERAZUMNOG" I NEPRIHVATLJIVOG ZA NAŠE DEMOKRATSKE STANDARDE, NAŠE VLADE PRIHVAĆAJU "RAZUMNO" RASISTIČKE ZAŠTITNE MJERE —

želimo organizirati nikakav pogrom. Ali mi također mislimo da je najbolji način da se predusretno uvijek nepredvidljive akcije institucionalnog antisemitizma, taj da se organizira razumni antisemitizam".

Nije li ista logika sada na djelu, u načinu na koji se naše vlade odnose prema "imigrantskoj prijetnji"? Nakon pravedničkog odbijanja direktnog populističkog rasizma kao "nerazumnog" i neprihvatljivog za naše demokratske standarde, one prihvaćaju "razumno" rasističke zaštitne mjere ili, kako nam govore današnji brasillachi, neki od njih i socijaldemokrati: "Dajemo sebi pravo da aplaudiramo afričkim i istočnoeuropskim sportašima, azijskim doktorima, indijskim programerima. Mi nikoga ne želimo ubiti, ne želimo organizirati nikakav pogrom. Ali mi također mislimo da je najbolji način da se predusretno uvijek nepredvidljive nasilne anti-imigrantske obrambene mjere, taj da se organizira razumna anti-imigrantska zaštita".

Ova vizija detoksifikacije susjeda sugerira čist prijelaz s direktnog barbarizma na barbarizam s ljudskim licem. Ona otkriva regresiju od kršćanske ljubavi prema bližnjem, natrag prema paganskom protežiranju našeg plemena protiv barbarskog Drugog. Iako se predstavlja kao obrana kršćanskih vrijednosti, to je najveća prijetnja kršćanskom naslijeđu. **E**

Objavljeno u *The Guardian*, 3. listopada 2010. Oprema teksta redakcijska. S engleskoga preveo Andrej Nikolaidis.

PRILOG BOLJEM (SPO)RAZUMIJEVANJU II

“Ради се о скупини људи која мрзи род хрватски.”

— И. З. Чичак

kulturna politika

**MILENIJSKI
RAZVOJNI CILJEVI**

FINALNA DEKLARACIJA UN -OVOG summita O MILENIJSKIM RAZVOJNIM CILJEVIMA SADRŽI MNOGO VIŠE DOBRIH NAMJERA I RETORIKE NEGO REALNIH OBVEZA I IZRAVNIH MJERA. ZNAČAJNO JE, MEĐUTIM, DA SE PO PRVI PUT PRIZNAJE ULOGA KULTURE KAO "TRANSVERZALNOG ČIMBENIKA" KOJI MOŽE PRIDONIJETI SMANJENJU SIROMAŠTVA

BISERKA CVJETIČANIN

Krajem rujna u New Yorku je održan UN summit o milenijским razvojnim ciljevima (*Millennium Development Goals*) koji je okupio šefove država s namjerom da procjene napredak postignut u okviru osam milenijških ciljeva postavljених 2000. godine kako bi se siromaštvo u svijetu značajno smanjilo do 2015. godine. Ti su ciljevi iskorjenjivanje krajnjeg siromaštva i gladi, postizanje općeg osnovnog obrazovanja, promicanje jednakosti spolova i jačanje položaja žena, promicanje zdravlja za sve, smanjenje smrtnosti djece, poboljšanje zdravlja majki, borba protiv HIV/AIDS-a, malarije i drugih bolesti, osiguranje ekološke održivosti, te poticanje Globalnog partnerstva za razvoj. Dvije trećine zadanog vremenskog razdoblja je proteklo i, kao što navodi Eduard Miralles, predsjednik Interarts Foundation, sve je jasnije da će 2015. godine svijet možda biti malo manje siromašan nego 2000., ali postavljени ciljevi uopće neće biti postignuti: "Istina, 'globalna kriza' koju proživljavamo posljednjih godina, znatno komplicira situaciju, ali neostvarivost milenijških razvojnih ciljeva bit će, prije svega, proizvod paradoksalne mješavine euforičnog milenijalizma glavnih lidera svijeta i njihove nekompetentnosti u preuzimanju obveza koje proistječu iz milenijških ciljeva" (*Cyberkarris*, October 2010).

ZAVRŠNA DEKLARACIJA I ULOGA KULTURE Finalna deklaracija summita sadrži mnogo više dobrih namjera i retorike nego realnih obveza i izravnih mjera. Značajno je, međutim, da se u kontekstu milenijških razvojnih ciljeva, po prvi put, priznaje uloga kulture kao "transverzalnog čimbenika" koji može pridonijeti smanjenju siromaštva. Svi su milenijški ciljevi međusobno povezani, što zahtijeva holistički pristup. Finalna deklaracija potvrđuje raznolikost svijeta i ističe da sve kulture i civilizacije pridonose obogaćenju čovječanstva. Članak 16. naglašava "važnost kulture za razvoj i njen doprinos postizanju milenijških razvojnih ciljeva". Članak 66. potvrđuje da je kulturna dimenzija važna za razvoj: "Mi potičemo međunarodnu suradnju u području kulture usmjerenu na realizaciju razvojnih ciljeva". Članak 17. poziva civilno društvo, uključujući nevladine organizacije, volonterske udruge i fondacije, privatni sektor i druge relevantne nositelje razvoja na lokalnoj, nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini, da povećaju svoju ulogu i pomognu u realizaciji milenijških ciljeva,

što se odnosi i na organizacije civilnog društva u kulturi.

Prepoznavanje uloge kulture u milenijским ciljevima, ma koliko skromno prezentirano u navedenim člancima, ipak otvara mogućnosti novog, drugačijeg djelovanja, putem specifičnih strategija i akcija, što je istaknuto na okruglom stolu koji je organizirao UNESCO na temu "Kultura za razvoj" u okviru summita.

KULTURA ZA MILENIJSKE CILJEVE U svojoj po-

vijesti UNESCO se uvijek zauzima za kulturu kao "ključ razvoja", za "kulturnu dimenziju razvoja", za potrebu pristupa kulturi "kao integralnom dijelu razvoja". Stoga je na otvaranju okruglog stola Irina Bokova, glavna ravnateljica UNESCO-a, ove definicije smjestila u okvir milenijških ciljeva: "Kultura je pokretač razvoja i realizacije osam milenijških razvojnih ciljeva". Govorila je o kulturi kao izvoru kreativnosti i inovacije, kao ekonomskom pokretaču (na primjeru kulturnih industrija) sposobnom da otvori nova radna mjesta, a strategije iskorjenjivanja siromaštva učini mnogo efikasnijima na lokalnoj razini. Dokument koji je UNESCO pripremio za ovaj skup (*Concept Note Culture for Development, 2010 MDG Summit*) upozorava da uspjeh svake razvojne politike ovisi o priznavanju principa kulturne raznolikosti. Kulturne politike značajno bi mogle pridonijeti ostvarivanju milenijških ciljeva, ali uz uvjet da su koncepcija i razvoj kulturnih politika na nacionalnoj razini u skladu s prioritetima međunarodne zajednice. Potrebno je preusmjeriti fokus s globalnog na konkretne pristupe i inicijative na razini svake zemlje koji kulturu integriraju u nacionalne razvojne strategije i politike. Takvoj orijentaciji mogla bi pomoći Unescova Prizma programiranja kulturne raznolikosti (*UNESCO's Cultural Diversity Programming Lens*).

Kulturne politike i projekti zasnovani na kulturi imaju potencijal, zaključuje se u dokumentu, da znatno pridonese realizaciji razvojnih ciljeva koji su međunarodno prihvaćeni (*Internationally Agreed Development Goals – IADGs*), uključujući i milenijške razvojne ciljeve, uz istodobno promicanje nacionalnih prioriteta i jačanje vlastitih napora održivog razvoja. I ovaj dokument i okrugli stol trebali bi potaknuti izradu međunarodne

— FINALNA DEKLARACIJA U NIZU ČLANAKA NAVODI VAŽNOST NACIONALNIH STRATEGIJA I POLITIKA ZA RAZVOJ, TE REGIONALNE I SUBREGIONALNE SURADNJE ZA NJIHOVU BRŽU PROVEDBU. POZIVAJU SE SVE ZEMLJE DA PODUZMU NAPORE U IZRADI, IMPLEMENTACIJI I PRAĆENJU RAZVOJNIH STRATEGIJA I POLITIKA —

strategijske platforme o ulozi kulture u kontekstu svjetske strategije održivog razvoja i biti dio pripremnih aktivnosti za konferenciju Rio +20 i UN summit o kulturi i razvoju 2013. godine.

VAŽNOST NACIONALNIH STRATEGIJA ZA RAZVOJ Finalna deklaracija u nizu članaka (na primjer, 9, 36, 48, 57, 78b) navodi važnost nacionalnih strategija i politika za razvoj, te regionalne i subregionalne suradnje za njihovu bržu provedbu. Pozivaju se sve zemlje da poduzmu napore u izradi, implementaciji i praćenju razvojnih strategija i politika. Strategija pretpostavlja duže razdoblje primjene – petnaestak ili dvadesetak godina, ali u tom razdoblju ona se dalje razvija, po potrebi revidira ili nadopunjuje u skladu s novim izazovima, razvojnim pomacima i iskustvima. Hrvatska je 2001. pokrenula izradu razvojne strategije naslovljene Hrvatska u 21. stoljeću. Dionica koja se odnosila na strategiju kulturnog razvitka analizirala je temeljne strategijske interese u kulturi i kulturno održiv razvoj. Postavila je pitanje što je zajedničko kulturnom i drugim oblicima razvoja u Hrvatskoj, pitanje intersektorske suradnje. "Strategija mora poticati nove inicijative, partnerstvo s drugim sektorima... kultura je životno zainteresirana za izgradnju poprečnih, intersektorskih veza, otvaranje niza interdisciplinarnih područja i projekata" (Vjeran Katunarić, *Strategija kulturnog razvitka*, 2001.). Deset godina kasnije, čitajući finalnu deklaraciju milenijških razvojnih ciljeva, mnogo toga čini se poznatim iz dokumenta Hrvatska u 21. stoljeću koji je napušten krajem 2003. godine. Hrvatska od toga vremena nema razvojnu strategiju. ▣

PRILOG BOLJEM (SPO) RAZUMIJEVANJU III

"...нека издавач види треба ли наставити такву политику."

— И. Јосиповић

LJUBIŠA RAJIĆ I VLADIMIR VULETIĆ DESET GODINA POSILIJE

**U POVODU
DESETOGODIŠNICE PADA
MILOŠEVIĆA 5. LISTOPADA
2000. U Mostu RADIJA
SLOBODNA EVROPA
RAZGOVARALO SE O TOME
KOLIKO SE DANAŠNJA SRBIJA
UDALJILA OD MILOŠEVIĆEVOG
VREMENA SUGOVORNICI
SU DVA PROFESORA
BEOGRADSKOG UNIVERZITETA:
LJUBIŠA RAJIĆ S FILOLOŠKOG
I VLADIMIR VULETIĆ S
FILOZOFSKOG FAKULTETA**

OMER KARABEG

Koliko je danas jako Miloševićovo nasljeđe u Srbiji?

Ljubiša Rajić: Još uvek je veoma jako. To se pre svega ogleda u mentalitetu koji je ostao ukorenjen u 1991. i 1992. godini, kada je počinjao rat i u jakom okretanju ka nacionalnim vrednostima, u politizaciji crkve i klerikalizaciji društva. No, ono u čemu ja vidim glavni problem je da se vraćaju kadrovi iz Miloševićevog vremena, što može da znači i vraćanje načinu ponašanja iz tog doba.

Vladimir Vuletić: Postavlja se pitanje šta je to uopšte Miloševićovo nasljeđe, da li je iza njega bilo šta ostalo. Ako se misli na nacionalizam i socijalizam, nacionalizam je slabiji nego što je bio, ali je još uvek prisutan. Kada je o socijalizmu reč, od njega gotovo da ništa nije ostalo. Uostalom, veliko je pitanje koliko je nacionalizam samo proizvod Miloševićevog vremena. Ima on i dublje utemeljenje, zar nije i opozicija, bar njena najjača stranka koja se rvala sa Miloševićem, takode bila prilično nacionalistička.

DANAŠNJI UTJECAJ MILOŠEVIĆEVACA

Ima jedan grafit koji glasi sve je isto samo njega nema. Koliko u tome istine?

Ljubiša Rajić: Delimice ima. On nije više tu, čak se i Socijalistička partija Srbije odvojila od njega i od nekih njegovih stavova, ali njegov duh je ostao u načinu razmišljanja, u bahatosti vlasti, u rukovođenju društvom i posmatranju države kao privatne prćije za one koji su na vlasti.

Vladimir Vuletić: Ima jedna jako važna stvar, koja mi se čini možda i najkrupnijom promenom u odnosu na Miloševićovo doba. U Miloševićovo vreme raspala se ona velika Jugoslavija, svi znamo kako u krvi i uz tolike žrtve. Nakon Miloševića raspala se mala Jugoslavija, ali bez krvi. Nije to, naravno, zasluga samo ljudi u Srbiji, ali je to ipak velika i krucijalna razlika koja se ne može prenebreći kada razmišljamo o periodu pre i posle 5. oktobra.

Gospodine Rajiću, vi ste maloprije rekli da su Miloševićevi ljudi danas još uvijek prisutni na političkoj sceni?

Ljubiša Rajić: Ne da su prisutni, nego je njegova stranka u vladajućoj koaliciji, a Ivica Dačić drži dva izuzetno bitna resora u vladi zamenik je predsednika vlade i ministar policije. Oni stalno imenuju svoje ljude u upravne odbore. Problem je u tome što je SPS na rukovođeća mesta doveo mnoge ljude koje je, po mom dubokom ubedenju, trebalo skloniti posle 2000. godine, a neki od njih su bili sasvim zreli i za krivično gonjenje.

Vladimir Vuletić: Ja mislim da uticaj Miloševićevih ljudi nije veliki. Treba videti i drugu stranu SPS-a, jer u toj stranci postoji sukob između Miloševićeve struje i struje koja pokušava da Miloševićovo nasljeđe potpuno gurne u stranu. Recimo, činjenica da se predsednik SPS-a i neki glavni ljudi iz te stranke javljaju kao žaštinici gej parade govori o toj promeni. Mislim da je SPS u procesu transformacije i, naravno, da se tu dešavaju i stvari koje ste upravo pomenuli. Ostaje nam da se nadamo da će ta transformacija ići u pravcu koji zastupa sadašnji predsednik SPS-a.

**VLADIMIR VULETIĆ — PROCES
OSUDE RATNIH ZLOČINA
VEROVATNO BI TEKAO DRUGAČIJE
DA JE OVDE U POTPUNOSTI
PORAŽEN NACIONALIZAM
KAO IDEOLOGIJA. ALI NIJE. A
NACIONALIZAM IMA POTREBU DA
OPRAVDAVA ZLOČINE KOJI SE ČINE
U IME NACIJE, DA IH RELATIVIZUJE
I DA SVOJE ŽRTVE ISTIČE U PRVI
PLAN —**

**ISTE IDEOLOGIJE, NOVE
METODE**

Da li vi mislite da je za budućnost Srbije bilo dobro pomirenje između Demokratske stranke i Socijalističke partije Srbije, zahvaljujući čemu su i mnogi Miloševićevi ljudi danas na vlasti?

Ljubiša Rajić: Da i ne. Dobro je što se Socijalistička partija Srbije menja, što u njoj postoji jedno, da kažem uslovno, socijaldemokratsko krilo koje predvodi Ivica Dačić i koje bi htelo da se priključi Socijalističkoj internacionali i da privede Srbiju Evropi. S druge strane, to je pomirenje obavljeno na jedan vrlo nenačelan način tako što je

jednostavno podvučena crta pod sve ono što je bilo 90-ih godina. Kad god o tome govorim, ponavljam jednu stvar Miloševićev režim i ono što je ostalo iza njega oduzeli su mi trećinu života, a mojim studentima ceo život, jer je sve počelo negde oko 1987. godine i još uvek se nije završilo. Pri tome ne mislim da se neke stvari ipak nisu promenile. Promenio se politički život iako je Demokratskoj stranci Srbije i Novoj Srbiji omogućeno da vode onu najgoru nacionalističku politiku iz Miloševićevog doba. Iz tog vremena nam je ostao i onaj mentalitet koji se svodi na razmišljanje šta mi dobijamo zauzvrat ako Haškom tribunalu isporučimo Ratka Mladića. Ne shvata se da on mora biti isporučen zato što je optužen za najteže ratne zločine. Taj način razmišljanja, ta trgovina: mi njima nešto oni nama nešto, to je ono što meni smeta. I, naravno, ostalo je ono što je najgore, a to je da su policija, tužilaštvo i sudstvo i dalje pod političkom kontrolom, da su produžena ruka vlasti, a ne nezavisni organi koji sprovedu zakon, svimalo se vladi ili ne. Milošević, dakle, nije tu, neke stvari su kao da je on tu, neke su bolje, a neke gore, zavisi od toga da li govorimo o politici, privredi, državnoj upravi, kulturi, obrazovanju ili medijima. U Miloševićovo vreme mediji su gušeni fizičkom prinudom, zatvaranjem, kaznama, sada se mediji guše ekonomskom prinudom preko oglašivača, a to onda deluje kao mnogo finije, jer, eto, tržište je nešto što je neutralno.

**LJUBIŠA RAJIĆ — MILOŠEVIĆEVO
NASLEĐE SE OGLEDA U
MENTALITETU KOJI JE OSTAO
UKORENEN U 1991. I 1992.,
I U JAKOM OKRETANJU KA
NACIONALNIM VREDNOSTIMA,
U POLITIZACIJI CRKVE I
KLERIKALIZACIJI DRUŠTVA —**

Vladimir Vuletić: Ne možete, čak ako imate i vrlo prosvetčenu vlast, za 4, pa ni za 10, a sigurno ni za 50 godina da iz temelja promenite ono što su naslage tradicije. Drugim rečima, hoću da kažem da u proceni toga šta se desilo nakon 5. oktobra treba imati u vidu i istorijsko nasljeđe i to koliko je narod bio spreman da se radikalno menja. I ja, kao i profesor Rajić, nisam u potpunosti zadovoljan koliko se Srbija promenila. Ali, kada kao sociolog analiziram sve faktore koji utiču na promene, onda ne mogu da budem nezadovoljan.

Ljubiša Rajić: Otprilike jedna trećina naše političke elite, koja je na vlasti nakon 2000. godine, ni po čemu se ne razlikuje od Miloševićeve, jedna trećina je aposlutno nesposobna da vodi i jaslice, a kamoli državu, a otprilike jedna trećina bi mogla nešto da uradi. Ali ja ne volim da se danas poredim sa onim kako je bilo 90-ih ili da slušam ono što često kažu kolege iz Bosne i Hercegovine: "Hvala bogu, dobro je, nije više rat". Ja hoću da se merim u odnosu na ono šta je moglo da bude da smo imali bolje rukovodstvo. Nemojmo zaboraviti da oni, kada su 2000. godine uzeli vlast, nisu imali pripremljenu nijednu jedinu uredbu, nijedan zakon. Oni su došli potpuno nespremni i zbog toga se mnogo štošta ovde nije uradilo što je moglo da se uradi.

LUSTRACIJA

Da li vi mislite da je greška što u Srbiji nakon pada Miloševića nije sprovedena lustracija?

Vladimir Vuletić: Moglo bi se reći da je greška, ali se postavlja pitanje da li je lustracija mogla biti sprovedena. Jer, ako ste hteli lustraciju u političkom životu, morali ste da je imate i u ekonomskom. Na to niko nije bio spreman. Reč je o tome da su određene socijalne mreže, koje su stvorene u Miloševićovo vreme, u značajnoj meri doprinele njegovom padu, pa je jako teško bilo očekivati da će ljudi koji su doprineli da Milošević padne, a oni su to između ostalog uradili da bi zaštitili svoje pozicije, dozvoliti da sad njih lustrirate. Ključne figure ekonomskog života iz Miloševićevog vremena bile su vrlo značajni

releji i nakon promena. Ta struktura je ostala. Ti ljudi su bili dovoljno značajni da njima nije smela da fali ni dlaka sa glave. I onda se postavlja pitanje da li bi lustracija, o kojoj toliko svi govorimo, bila samo neka vrsta forme, samo maska koja suštinski ništa ne bi donela, jer ne bi obuhvatila ključne figure.

Ljubiša Rajić: Postajale su, kako je kolega Vuletić rekao, jake grupe u društvu kojima nije bilo u interesu da se sprovede lustracija. Ali, ako se ti ljudi nisu mogli lustrirati, mogli su bar da se pokrenu sudski postupci protiv onih koji su kršili zakon počev od ratnih zločina, preko privrednog do drugih kriminala. Ni to nije učinjeno. Očekivao sam da će se otvoriti arhive, da će se obelodaniti neke stvari, da će se pomenuti neka imena i šta su ti ljudi činili. I to je izbegnuto. Nedavno sam čuo ovakav komentar: "Ali dobro, kroz 50-ak godina istoričari će sve to da iskopaju". Kroz 50-ak godina biće kasno ne samo za generaciju kojoj ja pripadam nego i za generaciju današnjih srednjoškolaca i studenata. I to je ono što mene u ovoj situaciji najviše boli. Hajde da bar kažemo naglas šta je ko tada radio i da ih označimo, a da li će se oni postideti ili neće, manje je bitno.

Gospodin Rajić je otvorio pitanje odnosa prema prošlosti, prije svega, prema zločinima Miloševićevog režima. Postoji li danas svijest o tim zločinima?

Vladimir Vuletić: Tu postoje dva nivoa. Jedan nivo se odnosi na zločine prema stanovništvu u Srbiji, a drugi na zločine koji su činjeni na teritoriji bivše Jugoslavije. Kad je reč o ovim prvim, mislim da u javnosti postoji uverenja da je učinjeno nešto što se ne bi smelo događati, ali, na žalost, vidimo da je i dalje prisutna svest da se treba obračunavati s onima koji ne misle kao mi, koji su drugačiji. Što se tiče ratnih zločina, proces njihove osude verovatno bi tekao drugačije da je ovde u potpunosti poražen nacionalizam kao ideologija. Ali nije. A nacionalizam ima potrebu da opravdava zločine koji se čine u ime nacije, da ih relativizuje i da svoje žrtve ističe u prvi plan. Istakao bih zaista značajnu hrabrost predsednika Tadića da se na tom polju nešto više učini, ali bojim se da to nije dovoljno. Bojim se da u tom pogledu, ne samo u Srbiji, nego i u drugim bivšim jugoslovenskim republikama nije učinjeno mnogo. Pitanje identiteta nam još uvek onemogućava da se u potpunosti suočimo sa prošlošću. Možda bi trebalo imati malo više strpljenja. U Nemačkoj je suočavanje s prošlošću došlo tek sa sledećom generacijom. Da li će se i ovde čekati na sledeću generaciju, ostaje da se vidi.

TAJNE SLUŽBE I DRŽAVNA REPRESIJA

Ljubiša Rajić: Tačno je ono što je kolega Vuletić rekao potrebno je da dođe jedna nova generacija, jer je i u Nemačkoj pravi obračun sa prošlošću počeo tek sredinom 60-ih godina kad su deca upitala svoje roditelje: "Šta ste vi to činili za vreme rata"? U nekim zemljama se to uopšte nije dogodilo u Finskoj, Austriji, Španiji, delimice i u Italiji. U Estoniji, Letoniji, Litvaniji i Rumuniji se relativizuju ili čak brišu zločini koje su činili oni koji su bili na strani hitlerovske koalicije. To je izuzetno težak problem. Zapanjuje ravnodušnost koja se prema zločinima pokazuje čak i u svakodnevnom životu. Nikada neću zaboraviti scenu kad je policija brutalno pretukla jednog studenta na platou ispred zgrade Filozofskog fakuleta tokom protesta 1996. i 1997. godine i ne znam koliko sam puta raznim rektorima pominjao da bi bio osnovni red da se tu postavi jedna ploča kao uspomena na sve one studente koji su se tih deset godina borili za demokratiju u Srbiji i mnogi od njih stradali, ali su se svi oglasili. Prosto, kao da postoji neka težnja da sve to zaboravimo, da se pravimo da to nema veze sa nama.

Milošević je svoju moć dobrim dijelom zasnivao na razgranatoj mreži tajnih službi. Najveći broj ljudi koji su u tim službama bili u vrijeme Miloševića ostao je u njima i poslije njegovog pada, ima ih i danas. Kako to utiče na tempo promjena u Srbije, na oslobađanje od Miloševićevog nasleđa?

Vladimir Vuletić: Moram priznati, da ja spadam među one koji utičaju i u logama tajnih službi u istoriji ne daju bogzna kako veliki značaj. Mislim da su ljudi u službama, bar njihov najveći deo, pre svega profesionalci. Poenta je ne toliko u samim ljudima koliko u pravilima igre i u ciljevima koji su im postavljeni. Naravno da ljudi, koji su okrvavili ruke ne bi smeli da ostanu ni u kakvoj službi. Ali ja mislim da službe bezbednosti same po sebi ne mogu biti relevantan faktor u kočenju ili u promovisanju promena, one su uvek u vezi s određenim političkim krugovima koji im postavljaju ciljeve.

VLADIMIR VULETIĆ – MILOŠEVIĆEV REŽIM SRUŠEN JE U JEDNOJ NEPRIRODNOJ KOALICIJI LIBERALA I NACIONALISTA. SAMI LIBERALI NISU MOGLI DA GA SRUŠE. ČINJENICA DA SU U SVEMU UČESTVOVALI NACIONALISTI, KAO I NEKI OD ONIH KOJI SU PREDSTAVLJALI STUBOVE MILOŠEVIĆEVOG REŽIMA, KOMPLIKUJE SITUACIJU NAKON 5. OKTOBRA —

Ljubiša Rajić: Sve naše službe bezbednosti, i civilne i vojne, su odvajkada bile veoma zatvorene i o njihovom radu znamo veoma malo, daleko manje nego što znamo o tome kako rade američke ili britanske službe bezbednosti. Mi jedino znamo da oni raspolažu sa oko 800 službenih vozila, što znači da ih ima mnogo hiljada. Šta te mnoge hiljade ljudi uopšte rade? Čime se oni bave? O tome ne znamo ništa. S druge strane, oni apsolutno ne dozvoljavaju bilo kakav uvid u njihov rad, posebno onaj iz 90-tih godina. Do dana današnjeg se ne zna ko je smestio onih 700 i nešto kilograma droge u trezor Komercijalne banke. Neko je morao da potpiše neki dokument. Ako dokumenta nema, mora se krivično goniti onaj ko je bio nadređen, ko je morao da zna za tako nešto. Uopšte me ne zanima da li postoji dokaz. Neko je bio odgovoran, neko je bi dežuran onog dana kada je ubijen Slavko Ćuruvija. Ne verujem ja da ljudi iz tih službi imaju neki presudan uticaj. Daleko od toga. Ne verujem u takve vrste zaver. Ali u sprezi sa političkom elitom mogu itekako da otežaju istraživanje zločina. U krajnjoj liniji i Crvene beretke i mnogi drugi bili su na ovaj ili onaj način pod kontrolom Službe državne bezbednosti. To čak i bivši saradnici te službe priznaju. Voleo bih da jednog dana, ako ništa drugo, dobijem spisak ljudi iz Miloševićevog doba koji su odstranjeni iz Službe državne bezbednosti sa navodom šta oni danas rade. Jer ako su prešli u neke privatne službe bezbednosti, onda se opet bave istim poslom. Možda ovo što kažem malo liči na proganjanje ljudi, ali ja prosto želim da neko plati račun za onih 20 godina koji su oti u otetu stanovništvu ove zemlje i za sve ono što se tada događalo. Niko nije mogao da krijumčari ogromne količine cigareta i goriva, a da za to odgovarajuće službe nisu znale, ali ja ne vidim da se neko time ozbiljno pozabavio. Ja ostajem pri stanovištu da su najgora opasnost po bezbednost ove države naša vlada i službe bezbednosti, dakle upravo oni koji bi trebalo da je štite.

NACIONALISTI I LIBERALI NA ISTOJ STRANI Ima mišljenja da Srbija ne bi imala toliko teškoća u postoktobarskom periodu da Miloševića nije srušila koalicija liberalnih snaga i nacionalista.

Vladimir Vuletić: Pitanje je da li bi Miloševićev režim bio srušen bez pomoći nacionalista. Ja stalno govorim da je Miloševićev režim srušen u jednoj neprirodnoj koaliciji liberala i nacionalista. Sami liberali nisu mogli da ga sruše. Činjenica da su u svemu učestvovali nacionalisti, kao i neki od onih koji su predstavljali stubove Miloševićevog režima, komplikuje situaciju nakon 5. oktobra. Naravno, miniranje i rušenje Miloševićevog režima izvedeno je, pre svega, zahvaljujući odlučnosti naroda, ali u značajnoj meri i uz pomoć onih koji i danas koče promene ili bar usmeravaju društvene tokove u pravcu koji nam se ne dopada.

Da li i vi, gospodine Rajiću, mislite da je na neki način istočni grijeh 5. oktobra što je Milošević srušen zajedničkim snagama liberala i nacionalista?

Ljubiša Rajić: Nije to istočni greh, prosto drugačije nije moglo. Naši nacionalisti su uvek birali ideologiju. Istina, ako bi pritom srpska duhovna vertikala mogla nekako da prođe kroz njihov žiro račun, nisu baš bili gadljivi. Liberali su hteli vlast, a nisu imali nikakvu ideologiju i jedino su zajedno sa nacionalistima mogli nešto da učine. Ali problem je u tome što su se nakon toga na potpuno isti način ponašali i što niko ni u jednom trenutku nije pokušao da povuče jasnu demarkacionu liniju između izrazitog nacionalizma, konzervatizma i antimodernizma kakav, recimo, imamo kod Koštunice i stranaka oko njega i liberalne i socijalne struje u Demokratskoj stranci. Problem je u tome što ne postoji razlika između leve, desne, središnje ili bilo kakve ideologije, već se sve svelo na vlast i na uticaj koji se preko nje stiče.

I mislite da je to glavni razlog što nisu ostvarena očekivanja 5. oktobra?

Ljubiša Rajić: Današnji sistem savršeno funkcioniše. I Miloševićev sistem je dobro funkcionisao. Sistem kakav je Milošević bio napravio, pa onda sistem kakav su napravili ovi koji su došli posle njega savršeno služi njihovim ciljevima. Što se ja u njemu ne osećam dobro, to je više moj problem nego njihov. S njihove tačke gledišta sistem je sasvim dobar i oni, pretpostavljam, ne vide nikakav razlog da ga menjaju.

Vladimir Vuletić: Ovde se dešavala tranzicija iz Miloševićevog režima u nešto što bi trebalo da izgleda kao demokratski režim. I tu je zaista načinjen veliki korak napred. Mi u principu imamo izbore koji su relativno, čak i više od toga, fer i poštini. U tom smislu napravljena je velika promena. Ako govorimo o ekonomskom aspektu, činjenica je da se je Srbija kasnije uključila u ekonomske procese koji su zahvatili istočnu Evropu. Ona jeste na margini, a kada ste na periferiji ne mogu se očekivati nekakvi radikalniji pomaci preko noći, čak ni za 10, 20 ili 30 godina. Ja time ne želim da aboliram sve ono što su propustili da urade predstavnici političke elite, ali hoću da kažem čak da smo imali nekakav svetski konkurs za predsednika vlade i za ministre i da su se javili najumniji i najznačajniji ljudi, teško da bi oni za 10 godina od Srbije mogli da naprave neko mesto idealno za život. **E**

PRILOG BOLJEM (SPO) RAZUMIJEVANJU IV

“Захтијевамо од Милорада Пуповца да одмах заустави тисканје гласила Новости...”

— Независни драговољци хрватски (НДХ)

“SVOJ NA SVOME” – MITOVI O AUTOHTONOSTI NA BALKANU

ETNOLOG I POLITIČKI ANTROPOLOG IVAN ČOLOVIĆ POKAZUJE KAKO SE KRITIKA ZASTARJELIH, NEUVJERLJIVIH I NAIVNIH VARIJANTI PRIMORDIJALISTIČKIH MITOVA NA BALKANU USPJEŠNO INSTRUMENTALIZIRA NA “UČENIM” RAZINAMA METAPOLITIČKOG DISKURSA

IVAN ČOLOVIĆ

Naracije o autohtonosti u zemljama nastalim na tlu bivše Jugoslavije primer su danas dominantnog političkog imaginarijuma koji je postepeno uspostavljen u tim zemljama počev od osamdesetih godina prošlog veka, to jest od početka krize nekadašnje jugoslovenske federacije, koja će se završiti njenim dramatičnim nestankom. Raspadu zajedničke države Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca, Bosanaca i drugih naroda koji su u njoj živeli prethodio je, nagoveštavajući ga, raspad političkog imaginarijuma koji je izgradio, kontrolisao i popularisao komunistički režim tokom svoje duge vladavine. Taj imaginarijum – čiji je centralni simbol bio herojska figura Josipa Broza Tita – tokom osamdesetih godina postepeno i bez ozbiljnog otpora ustupio je mesto političkim mitovima, ritualima i verovanjima koje su ponudile nove, “etničke vlasti” (ovaj sam izraz preuzeo od Žan-Fransoa Gosioa [Jean-François Gossiaux], autora knjige *Etničke vlasti na Balkanu*, 2002.), gde su se u prvom planu našle slike i priče o međusobno radikalno različitim etnonacionalnim zajednicama, koje su navodno silom držane zajedno a sad se, takoreći po sili prirode, odvajaju da bi našle dugo sanjanu nezavisnost. (...)

TRKA UNAZAD U ovim naracijama autohtonost je prikazana kao genetska, pupčana povezanost etnonacionalne zajednice sa teritorijom na kojoj živi. Ta povezanost je ekskluzivna i nju može sa nekom teritorijom da uspostavi samo ona zajednica koja je na nju prva došla. S obzirom na to da na jednoj teritoriji često – a na Balkanu, po pravilu – živi više etnonacionalnih zajednica, u trenutku kad je postavljeno pitanje razgraničenja novih država na tlu bivše Jugoslavije, nacionalne elite su se bacile na posao da smisle što ubedljivije dokaze da je “naš narod” prvi stigao na teritoriju gde danas ima i drugih naroda, ali koji su – žao nam je – stigli kasnije, pa tako ne mogu na nju da polažu prava koja ima samo prvodošavši, odnosno autohtoni narod. Kriterijum po kome se meri koji je narod prvi, pre ostalih stigao na neku teritoriju, istovremeno je relativan i apsolutan. Relativan je utoliko što je uvek reč o tome da se ospori pravo nekog konkurenta na istu teritoriju, pa je važno samo to da smo “mi” tu stigli pre “njih”, ma kad da je to bilo, a apsolutan je zbog toga što se, u nameri da se unapred isključi svaka mogućnost spora o ovoj stvari, svedočanstva o tragovima “našeg” prisustva na teritoriji koja nam po pravu prvenstva pripada smeštaju u preistorijsko, takoreći geološko vreme.

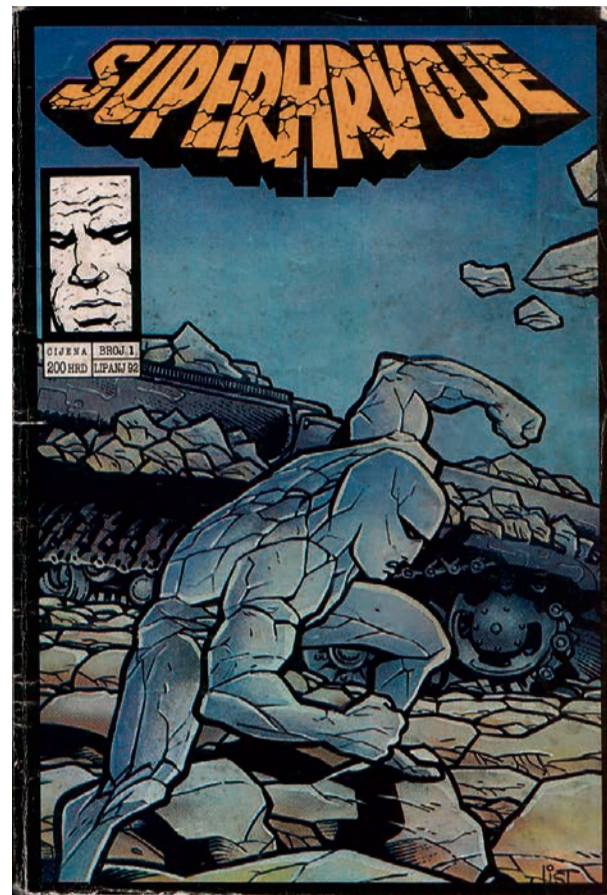
“Znanstveno nije više uopće sporna činjenica”, piše bosanski istoričar Enver Imamović, “da su bosansko-hercegovački muslimani autohtoni balkansko-europski narod koji na ovom prostoru živi više od 4000 godina, koliko se može arheološki pratiti” (Imamović, 1995:129). U ovoj Imamovićevoj tvrdnji brojka od četiri hiljade godina nije podatak o vremenu pojave bosanskih muslimana na tlu današnje Bosne i Hercegovine, nego samo tačka do koje u potrazi za korenima svog naroda može da ide jedan savestan istoričar, poštovalac naučno utvrđenih činjenica, ali iza koje dolazi ono što je u retoričkoj strategiji njegovog pripovedanja o autohtonosti muslimanskog stanovništva u Bosni bitno, a to je reč “više”. Ne samo 4000 godina, nego i više od toga. Ona omogućuje da se, ako treba, ako bi se kojim čudom pokazalo da je pre četiri milenija u Bosni bilo predaka i nekog drugog naroda koji tu danas živi, vreme od kad su tamo Muslimani pomeri još dublje u prošlost, što nauci, koja je stigla do dubine od četiri milenijuma

neće biti teško.

Makedonski političar i pisac Vasil Tupurkovski objavio je 1993. godine *Istoriju Makedonije*, dvotomno delo, čiji je prvi deo posvećen istoriji antičke Makedonije. Njeni počeci gube se u dubokoj prošlosti, tako dubokoj da ona ostaje bez jasnih vremenskih okvira, na šta ukazuje reč *drevnost* (na makedonskom: *drevnina*), koja se nalazi u naslovu prvog dela *Istorije Makedonije: Od drevnina do smrti na Aleksandar Makedonski* (Tupurkovski, 2003:301), što je jedna od reči iz bogatog repertoara termina i izraza za označavanje vremena neodređeno, neizmerno velike starosti kojima raspolažu srpskohrvatski i makedonski jezik: *drevnost*, *iskon*, *starina*, *pamtivek*. Sve one odgovaraju nemačkoj reči *Urzeit*. “Drevnina” Tupurkovskom pomaže da početke Makedonaca i njihove postojbine smesti u neodređeno daleku prošlost, jer je *drevnost* uvek nešto više od prošlosti ili, kako bi se danas reklo, *drevnost* je prošlost plus.

Njegov kolega, hrvatski istoričar Ivan Mužić, autor je jedne knjige pod naslovom *Hrvati i autohtonost*. U njoj se nalazi i tvrdnja da postoji “prevladavanje određenoga etničkog kontinuiteta starosjeditelja na sadanjem hrvatskom prostoru od kasnoga željeznog doba pa sve do turskog naseljavanja drugih etnosa”. Taj kontinuitet, dodaje Mužić, “ne pokazuju samo povijesni izvori i antropološke potvrde”, nego ga “dokazuje i neprekinuti slijed iste duhovne i materijalne kulture starosjeditelja”. Vidi se da je Mužiću stalo da dokaže ne samo to da su Hrvati prisutni na tlu Hrvatske još od gvozdene doba, nego još više to da su oni neprekidno tu, to jest da hrvatska kultura čuva kontinuitet sa svojim izvorima, i to ne samo materijalna, nego i duhovna kultura. Hrvati su oduvek tu gde su: na svome, ali su uvek i to što su: svoji. Možda je ovde najinteresantnije što je autor, da bi dokazao takoreći geološku sraslost Hrvata sa rodnom tлом, žrtvovao hrvatsko ime. Autohtoni Hrvati, priča on, nisu se tako zvali nego su hrvatsko ime primili od naroda koji je tokom seoba u VII. veku pod tim imenom stigao na njihovo tle: autohtona većina je primila ime došljačke manjine, a to znači da “hrvatska povijest ne počinje kako se dosad pogrešno tvrdilo, tek s pojavom sklavinškog, aliter hrvatskog imena” (Mužić, http).

Starinu i kontinuitet etničkog imena žrtvuju i neki slovenački autori koji su uoči raspada Jugoslavije ponudili nove verzije mita o etnogenezi svog naroda. Njima se u jednom trenutku učinilo da bi, uz odvajanje od zajedničke države, trebalo izvesti i odvajanje od zajedničkog južnoslovenskog korena nekih od tih naroda, odnosno poreći postojanje takvih korena u istoriji slovenačkog naroda i pokazati “prave izvore” slovenačkog etnonacionalnog identiteta. Tako je rođena “venetska teorija” o poreklu Slovenaca, odnosno mit o tome da su oni zapravo potomci Veneta, antičkog naroda koji je dao ime Veneciji. Prema toj teoriji, Veneti su poseban slovenski narod koji je još u antičko doba živio na teritoriji današnje Slovenije, Austrije i Češke, ali koji ne samo što nije bio ni u kakvoj vezi sa ostalim slovenskim narodima, koji su na tu teritoriju stigli u srednjem veku, nego je, za razliku od njih, oduvek bio tu gde je i danas (usp. Bor, Šavili, Tomažić, 1989.). U drugim slučajevima, kao što ćemo videti, etnonimi i etimologije imaju drugačiju i u stvari važniju ulogu, kao najpouzdanija svedočanstva o autohtonosti i kontinuitetu nekog naroda.

— MADA JE U AUTOHTONISTIČKOJ MITOLOGIJI NA BALKANU NAROD PUPČANOM VRPCOM VEZAN ZA RODNO TLE, NAŠAO SAM SAMO JEDAN PRIMER MITSKE PRIČE U KOJOJ SE GOVORI O JUNAKU NASTALOM OD MAJKE ZEMLJE, U KOJOJ SE VARIRA STARA MITSKA TEMA O JUNAKU DE PETRA NATUS. REČ JE U SUPERHRVOJU —

Ideja da bi se u već u gvozdenu dobu mogli naći tragovi prisustva “našeg” naroda na balkanskom tlu, tamo gde on danas živi, ili na još širem prostoru, dobila je mesto i u nekim crnogorskim verzijama autohtonističkog mita. Kako je u jednom predavanju održanom maja 2001. godine izneo crnogorski paleontolog, član CANU, Božina Ivanović, “proučavanja antropološkog kompleksa Crnogoraca potvrđuju njihov genetski kontinuitet i sukcesivnost još od gvozdene doba”. Međutim, za razliku od hrvatskih i slovenačkih autohtonista koji, bežeći od srodstva sa Južnim Slovenima, ipak dozvoljavaju prisustvo i izvesnih slovenskih komponenti u identitetu svojih naroda, Ivanović je došao do zaključka da u “antropološkom biću” Crnogoraca nema ničeg slovenskog, da ono oduvek živi i traje takvo kakvo je, ne primajući ništa ni od slovenskih ni od drugih naroda koji su živeli ili danas žive u susedstvu. Do tog zaključka on je došao ispitujući ostatke starih Crnogoraca, “starocrnogorsku skeletnu seriju”, sa jednog nalazišta kod Cetinja, i utvrdio da se “današnji Crnogorci, kao i srednjovjekovni, po nekim morfološkim karakteristikama ekstremno razlikuju od susjednih slovenskih i neslovenskih grupacija” (prema Čukić, http).

U Albaniji je danas dominantna takozvana “iliriska teorija”, to jest narativ o tome kako su Albanci, uključujući tu i one iz Makedonije i Kosova, potekli od Ilira. To je kako kaže Pol Gard (Paul Garde), francuski slavista i istoričar, “dogma o kojoj nije zgodno raspravljati”. “Radovi albanskih lingvisti”, objašnjava Gard, “puni su ukazivanja na etimološku bliskost između modernog albanskog i retkih ostataka starog ilirskog jezika. Arheolozi se trude da dođu do slike života Ilira pre dolaska Rimljana. A danas u Albaniji mnogi muškarci nose ime Ilir, a žene Teuta, po imenu ilirske kraljice iz 3. veka pre nove ere, koju pominje Polibije” (Garde, 2004:411).

Tokom devedesetih godina prošlog veka u Srbiji je bila vrlo aktivna jedna grupa samoproklamovanih stručnjaka za srpsku preistoriju. Da bi svojim radovima dali privid respektabilnih naučnih doprinosa istoriji, oni su sebe nazvali Srpska autohtonistička škola. Najpoznatiji proizvod te škole je voluminozna knjiga Olge Luković-Pjanović *Srbi narod najstariji* (1988.). Ambicija autorke, koju otkriva već naslov ove knjige, nije se ograničila samo na to da se dokaže da su Srbi na Balkanu prisutni duže od drugih balkanskih naroda, nego ona prerasta u grandomansku pretenziju da se Srbi predstave kao narod autohton u planetarnom smislu, onaj koga su drugi narodi, ma kad i ma gde da su rođeni, zatali kao starosedeoce, pa od njih preuzimali jezik i druge oblike kulture. Dobar deo argumentacije iznete u ovoj knjizi je filološki, odnosno etimološki ili, tačnije rečeno, ima formu naučne rasprave koja dokazuje tobožnje srpsko poreklo dela vokabulara mnogih svetskih jezika. Utemeljenost te argumentacije posebno je analizirao istoričar Radivoj Radić u knjizi *Srbi pre Adama i posle njega*. Kako kaže Radić, za ovu autorku i njene istomišljenike "krucijalna argumentacija za nemerljivu starinu srpskog roda" svodi se na tvrdnju da je "svaka reč na bilo kom jeziku koja u sebi ima slova S, R i B neizostavno vezana za Srbe" (Radić, 2002:65). Ipak, ne bi se reklo da je strateški cilj ove grandomanske pripovetke o "najstarijem narodu" – čije se verzije nalaze i u spisima drugih srpskih autohtonista – simboličko "posrblijevanje" i osvajanje planete, nego će pre biti da je ona nastala u želji da se pojača argument da su Srbi na Balkanu došli pre drugih, odnosno da mu se doda i jedan rezervni argument, koji može da se potegne u slučaju da "konkurencija" nade nekog respektabilnog vrlo starog pretka, kao što su albanski autohtonisti otkrili da njihov narod potiče od Ilira. Njima su srpski autohtonisti priredili neprijatno iznenađenje, jer će, kad budu čitali dela jednog istomišljenika Olge Luković-Pjanović, po imenu Relja Novaković, saznati da je "naučno dokazano" da je ime Iliri u antičkom svetu bilo samo jedno alternativno ime za Srbe, sinonim imena Srbi (usp. Novaković, 1997a, 1997b). Poštovane kolege, reći će srpski autohtonisti albanskim, ima nečeg u toj vašoj priči o Ilirima, samo pazite, jer kad govorite da su oni vaši preci, vi u stvari tvrdite nešto što verovatno niste nameravali.

U svim ovim naracijama javlja se i ponavlja slika naroda koji je za jedno tle vezan na takoreći organski način, u svakom slučaju jedinstven, rezervisan samo za taj narod, ekskluzivan. Na osnovu toga dotični narod prirodno, to jest legitimno pretvara to tle u svoju nacionalnu, državnu teritoriju. Mada ove naracije danas uglavnom nude istoričari, u njima se evocira slika, dočarava život etnonacionalne zajednice izvan istorije, kao u nekoj vrsti zaustavljenog vremena, to jest večnosti. Narod je shvaćen kao nepromenljiv entitet, koji ostaje jednak samom sebi kroz vreme. Data mu je takoreći geografska postojanost. Ako uopšte postoji istorija takvog naroda, onda je to istorija njegovog uspešnog opiranja istoriji. Na primer, govoreći o "bošnjačkom etnosu" jedan bosanski istoričar ga naziva "povijesnom supstancom ove zemlje", to jest Bosne (Aličić, 1996:356, nav. po Džaja, 2003:59). Mada se ovde etnosusupstanci pridaje atribut "povijesni", ipak kvalitet odnosa između tog etnosa i prostora na kome živi nije istorijski, nije plod dugog prisustva naroda na tom prostoru, nego je on nešto što postoji od početka i traje, prkoseći istorijskim promenama, uostalom kao svaka druga supstanca. Pripovedači mitova o poreklu naroda, koje se ponekad nazivaju "etnogenezama", u narodima vide "nepromenljive datosti" i shodno tome ne zanimaju se mnogo za istoriju tih naroda, niti za njegova ukrštanja sa drugim narodima, nego ih samo interesuje kad su oni nastali, ko su im preci. Pol Gard u tome vidi ostatke shvatanja etnogeneze kakvo je dominiralo u XIX. veku. Tada su se, kaže on, postavljala pitanja o poreklu pojedinih naroda, "želelo se znati odakle potiče neki narod, ko su preci, pravi preci, neke od današnjih nacija". Takva pitanja su daleko od savremenih istraživača etnogeneze, koja se, kako kaže jedan od njih, Lav Gumiljev, danas shvata kao "proces rađanja i nestajanja etnosa" (Garde, 2004:387).

Mada je u autohtonističkoj mitologiji na Balkanu narod pupčanom vrpcom vezan za rodno tle, našao sam samo jedan primer mitske priče u kojoj se govori o junaku nastalom od Majke Zemlje, u kojoj se varira stara mitska tema o junaku *de petra natus*. Reč je u Superhrvoju, junaku jednog stripa objavljenog u Hrvatskoj 1992. godine, u kome se, slikom i rečju, pripoveda o tome kako je stenovito dalmatinsko tle, u mestu koje se ne zove slučajno Sveta Zemlja, rodilo kamenog junaka i kako je on sam uništio celu diviziju četničkih tenkova. (Opširnije o ovome u mojoj knjizi

Bordel ratnika, str. 140-142.) Nema sumnje da je Superhrvoje etnifikovani, hrvativizovani Supermen. Međutim, ovaj etnonimni hrvatski junak, koga je rodila sama hrvatska zemlja, nije utemeljivač nacije. Priča o njemu nije nacionalni genealoški mit. Hrvatske vode nisu njegovi potomci. On je fabrikovan da bi se slikovito predstavila duboka povezanost hrvatskog pejzaža i hrvatskog čoveka – dva elementa čije povezivanje, čija fuzija, u trenucima krize, kad preti opasnost – koju ovde oličavaju četnički tenkovi – daje hrvatskom narodu i njegovoj zemlji nepobedivu snagu. Može se čak reći da ovde nije reč o samo jednom rođenju, rođenju hrvatskog čoveka iz hrvatske zemlje, nego o dva uzajamna i istovremena rođenja, jer ovde vidimo kako i sama zemlja – to jest, dalmatinski kamen – oživljava u dodiru sa hrvatskim čovekom.

GROBOVI KAO KOLEVKE I GRANIČNICI Krajem osamdesetih i tokom devedesetih godina prošlog veka u mitovima o nacionalnoj autohtonosti na Balkanu, a posebno u Srbiji, primetne su morbidne teme; u politički diskurs se vraćaju smrt, mrtvi, grobovi, kosturnice i stratišta, na retoričkim osnovama koje su krajem XIX. i početkom XX. veka postavili ideolozi nacionalizma u Nemačkoj, Francuskoj i drugim evropskim zemljama, među kojima je jedan od najpoznatijih francuski pisac Moris Bares (*Maurice Barrès*), kome dugujemo izraz "zemlja i mrtvi", koji je on stavio u naslov jednog predavanja održanog u Parizu 1899. godine. Da bi rodila Naciju, zemlja treba da bude oplodena neobičnim semenom koje čine mrtvi pali na bojnom polju. Nacija sa ponovo rada iz njihove krvi, kojom je, kako se kaže, svaka stopa naše natopljena, ona uskrsava iz njihovih grobova. (Primere ove retorike u savremenom političkom diskursu u Mađarskoj daje Andraš Zemleni, 1993:121-155). Ti grobovi su uvek u množini, mrtvi koji u njima počivaju nisu individualizovani, nego se uvek pominju zbirno, s tim što je naglasak na njihovom broju, koji mora da bude dovoljno veliki – a to znači impresivan, poražavajući – da bi grobovi bili materice etnonacionalne zajednice. Međutim, ono što se rađa iz tih anonimnih grobova, grobova bez ličnog identiteta – i samo iz njih – upravo je jedno ime, nacionalno ime, nacionalni identitet, *ono što smo*. Jer ovi grobovi su anonimni upravo radi toga, da bi bez ostatka bili etnonimni, da bi bili, na primer, srpski grobovi. U toj tački autohtonistička naracija se odvija prema scenariju koji znamo kao scenario žrtvenih mitova i rituala: da bi nacionalno ime i identitet živeli treba se boriti na "polju časti" i umreti, zajedno sa svojim ličnim imenom, na "oltaru domovine". Zato se strategija na kojoj počiva priča o smrti i uskrsnuću Nacije može nazvati identitetskim gambitom.

Međutim, grobovi-materice nacije imaju često i ulogu simboličkih markera nacionalne teritorije. Uoči i tokom ratova 1991.-1995. predstavnici "patriotskih snaga" u Srbiji voleli su da kažu: "Tamo gde počivaju kosti naših predaka, tamo su srpske granice". "Srpske granice" ovde nisu granice nacionalne teritorije, nego granice "duhovnog prostora" nacije, koji je – ne treba sumnjati – uvek veći od njene teritorije, jer obuhvata sve teritorije na kojima su živeli ili žive pripadnici "našeg" naroda, odnosno, kako se ponekad kaže, sve "srpske zemlje". U funkciji simboličkih medaša nacionalne teritorije – posebno one koju tek treba zauzeti – pored anonimnih grobova, grobova u pluralu, javljaju se i grobovi, nadgrobnni spomenici, kapele i mauzoleji posvećeni sećanju na nacionalne velikane iz prošlih vremena. I njihovo "upisivanje" u pejzaž služi tome da se on na simboličan način nacionalizuje i prisvoji. (...)

ODBRANA MITOVA O AUTOHTONOSTI Oni koji se na Balkanu trude da dokažu vrednost mitova o nacionalnoj autohtonosti i da ih odbrane od optužbi da su to neutemeljene i štetne ili potencijalno opasne naracije koriste dve vrste argumenata. Jedni u njima vide neku vrstu patriotske literature, pa čak i oružje legitime odbrane. Na taj način Ismail Kadare opravdava mit o ilirskom poreklu Albanaca. Evo šta on o tome kaže, u predgovoru za knjigu Ibrahima Rugove *Pitanje Kosova*:

"Tražiti danas od Albanaca da se ne petljaju u Istoriju (u vreme kad se drugi na nju pozivaju što češće mogu), tražiti od Albanaca da ne pominju svoje korene, svoju pripadnost, svoje ilirsko poreklo, da ne govore da u ovim krajevima žive već dve hiljade godina, to bi bilo isto kao kada biste tražili od učesnika nekog dvoboja da baci svoj štit u trenutku kad drugi krene na njega sa isukanim nožem" (Rugova, 1994:18, nav. po Garde, 2004:411).

Slično njemu, bosanski istoričar Mustafa Imamović pokušao je da opravda svoj pokušaj da bosanske muslimane

predstavi kao autohton narod u Bosni. On prihvata da je to mit, i to mit stvoren kao odgovor na slične srpske i hrvatske mitove:

"Kada čitate srpske i hrvatske historije Bosne, argumentima ne možete raspravljati s njihovim autorima ili s onima koji te knjige uzimaju kao izvor nekog saznanja. Možete u to verovati ili to ostaviti. Prema tome, ja sam osjetio da je Bošnjacima, ali i Bosni, potrebna jedna takva interpretacija, jedan takav pristup historiji... Ako je moja knjiga zaista stvorila mit o Bošnjacima, onda držim da mi je to veliki kompliment" (Imamović, 2001, nav. po Kvarner, 2003:105).

Mnogo češće pripovedači mitova o autohtonosti te mitove pokušavaju da opravdaju u ime nauke. Često koriste formule "kao što nauka kaže", "prema nepobitnim naučnim činjenicama" i tome slično. Najinteresantniju stranu takvih "naučnih" opravdanja mitova čini to što se ona po pravilu nude kao kritički diskurs, kao govor protiv mitova, kao naučni odgovor na mitske konfabulacije. Ali, nije teško primetiti da je oštrica te vrste kritike mitova u stvari upearena samo protiv zastarelih, neubedljivih, naivnih varijanti izvrsnih mitova. Tako, na primer, u Srbiji današnji najubedljiviji i najrespektabilniji pripovedači autohtonističkih mitova često s podsmehom govore o srpskoj autohtonističkoj školi i njenim nenaučnim izvođenjima srpskog porekla, ali samo zato da bi dali veći kredibilitet svojim «naučnim» tezama o suštinskoj vezi naroda i teritorije, na primer onima u kojima dominira tema o jedinstvenom *srpskom duhovnom prostoru*. Jer govor o tome, mada izborom termina "duhovnost" izgleda kao da je nadahnut željom da se biće nacije deterritorizuje, da se oslobodi uske vezanosti za tle, da se njegov život i njegova sudbina uzdigne u visoke sfere duhovnog života, ipak ostaje samo jedna verzija autohtonističkog mita. Duhovni prostor nacije, kao i njegov predak *Volksgeist*, ostaje čvrsto vezan za tle, kao prostor autohtonog duha, onog rođenog iz zemlje i po njoj prolivene krvi. ■

Ulomak iz studije koja će u cijelosti biti objavljena u *Mitskom zborniku* (ur. Ines Prica i Suzana Marjanić), Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatsko etnološko društvo, Scarabeus-naklada 2010.

Literatura:

- Aličić, Ahmed S. 1996. *Pokret za autonomiju Bosne od 1931. do 1932. godine*. Sarajevo.
- Bor, Matej, Joško Šavili i Ivan Tomažič. 1989. *Veneti. Naši davni prednici*. Ljubljana: Editiones Veneti.
- Brunnbauer, Ulf. 2003. "Drevna nacionalnost i vjekovna borba za državnost. Historiografski mitovi u Republici Makedoniji (BJRM)". U: *Historijski mitovi na Balkanu. Zbornik radova*. Sarajevo: Institut za istoriju, str. 291-328.
- Čolović, Ivan. 2000. *Bordel ratnika*. Beograd: XX vek.
- Čukić, S. "Genetski kontinuitet još od gvozdenog doba". (www.montenagrina.net-pages-antropologija).
- Džaja, Srećko M. 2003. "Bosanska povijesna stvarnost i njezini mitološki odrazi". U: *Historijski mitovi na Balkanu. Zbornik radova*. Sarajevo: Institut za istoriju, str. 39-66.
- Garde, Paul. 2004. *Le discours balkanique. Des mots et des hommes*. Paris: Fayard.
- Gosioa, Žan-Fransoa (Gossiaux, Jean-François). 2002. *Etničke vlasti na Balkanu*. Beograd: PUF.
- Imamović, Enver. 1995. *Korijeni Bosne i bosanstva*. Sarajevo: Međunarodni centar za mir.
- Imamović, Mustafa. 2001. "Intervju dana". *Dani* (Sarajevo). 195 (2. mart 2001).
- Kvarner, Jon. 2003. "Da li je Bosni i Hercegovini potrebno stvaranje novih historijskih mitova?". U: *Historijski mitovi na Balkanu. Zbornik radova*. Sarajevo: Institut za istoriju, str. 85-108.
- Luković-Pjanović, Olga. 1988. *Srbi narod najstariji*. Indianapolis: Glas Srba.
- Mužić, Ivan. 1998. *Hrvati i autohtonost*. Zagreb: Dominović d.o.o.
- Mužić, Ivan. "Predgovor knjizi *Hrvati i autohtonost*". (www.muzic-ivan.info-main.htm).
- Novaković, Relja. 1997a. *Nepoznati Crnjanski. Drevni Srbi na britanskom tlu*. Beograd: IPA Miroslav.
- Novaković, Relja. 1997b. *Karpatski i likijski Srbi. Prilozi za istoriju Srba od drugog milenijuma pre nove ere do XIV veka*. Beograd: IPA Miroslav.
- Radić, Radivoj. 2002. *Srbi pre Adama i posle njega*. Beograd: Stubovi kulture.
- Rugova, Ibrahim. 1994. *La Question du Kosovo*. Paris: Fayard.
- Tupurkovski, Vasil. 1993. *Istorija na Makedonija. Od drevnina do smrtta na Aleksandar Makedonski*. Skopje: Titan.
- Zempleni, András. 1996. "Les manques de la nation. Sur quelques propriétés de la 'patrie' et de la 'nation' en Hongrie contemporaine". U: Fabre, Daniel, ur.: *L'Europe entre cultures et nation*. Paris: Editions de la Maison des Sciences de l'Hamme.

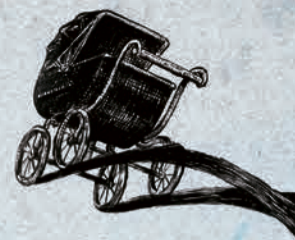

17. - 23. 10. 2010.

www.zagrebfilmfestival.com

ZAGREB FILM FESTIVAL

Kino Europa | Kino Tuškanac | Plesni centar | Muzej suvremene umjetnosti | Dokukino Croatia

KINO EUROPA, NEDJELJA 17. 10. - 15:00, 20:00 OTVORENJE FESTIVALA: Razumno rješenje, Jörgen Bergmark | Švedska, Njemačka, Italija, Finska + 22:00 DJ Itch i Rea

Program	PONEDJELJAK 18. 10.	UTORAK 19. 10.	SRIJEDA 20. 10.	ČETVRTAK 21. 10.	PETAK 22. 10.	SUBOTA 23. 10.
KINO EUROPA <small>Varšavska 3</small>	09:00 GLAVNI PROGRAM DOKUMENTARNI FILMOVI Djeca Karoste Janis Jurkovskis Estonija, Latvija Ja sam Isus Valerie Gudenus i Heloisa Sartorato Italija Restrepo Tim Hetherington i Sebastian Junger SAD	Iza žice Liene Lavija Latvija Mjesec u tebi Diana Fabiánová Slovačka, Španjolska, Francuska Pošast Carter Gunn i Ross McDonnell Irska	Ja, moja ciganska obitelj i Woody Allen Laura Halliovic Italija Okrivljen Roberto Hernández i Geoffrey Smith Meksiko Zajednički život Renata Gabryjelska Poljska	Zvezda je rođena Vanja Kovačević Srbija Žene heroji JR Francuska	Početni udarac Hüseyin Tabak Austrija Jednom u životu Jim Bigham i Mark Moormann SAD	11:00 Vip Bibijada Čarobno srebro Katarina Launing i Roar Uthaug Norveška
Vip BIBIJADA	Mali Morrison postaje veliki brat Barbara Bredero Nizozemska	Tahaan Santosh Sivan Indija	Čarobno srebro Katarina Launing i Roar Uthaug Norveška	Pas velikog srca Kaisa Rastimo Finska	Knjiga gospodara Vadim Sokolovsky Rusija	13:00 Glavni program Dokumentarni filmovi Incantatio Tomek Wysokiński Poljska Uradi i bježi Banksy UK
15:00 GLAVNI PROGRAM DUGOMETRAŽNI FILMOVI REPRIZE		Medalja časti Calin Peter Netzer Rumunjska, Njemačka	Izmišljene ljubavi Xavier Dolan Kanada	Sebbe Babak Najafi Švedska, Finska	Zimska kost Debra Granik SAD	Pijačkaš Benjamin Heisenberg Austrija, Njemačka
17:00 GLAVNI PROGRAM DUGOMETRAŽNI FILMOVI REPRIZE	Razumno rješenje Jörgen Bergmark Švedska, Njemačka, Italija, Finska	Boy Taika Waititi Novi Zeland	Kad odemo Feo Aladag Njemačka	Šuma summarum Ivan-Goran Vitez Hrvatska	Tilva Roš Nikola Ležaić Srbija	Nevojlena Samantha Morton UK
19:30 GLAVNI PROGRAM DUGOMETRAŽNI I KRATKI IGRANI FILMOVI	Zabavni dan Natalia Mateo Španjolska Medalja časti Calin Peter Netzer Rumunjska, Njemačka	Sreća Šejla Kamerić BiH, Njemačka Izmišljene ljubavi Xavier Dolan Kanada	Glad Carolina Hellsgård Njemačka Sebbe Babak Najafi Švedska, Finska	Zavjetrina Naama Palfrey Nizozemska Zimska kost Debra Granik SAD	Neprikladna Anne Leclercq Belgija Pijačkaš Benjamin Heisenberg Austrija, Njemačka	20:00 ZATVARANJE FESTIVALA I DODJELA NAGRADA Cirkus Columbia Danis Tanović BiH, Fr, UK, Njem, Sio, Belgija (izvan konkurencije)
22:00 GLAVNI PROGRAM DUGOMETRAŽNI I KRATKI IGRANI FILMOVI	Živjeti malo dulje David Lambert Belgija Boy Taika Waititi Novi Zeland	Rita Antonio Piazza i Fabio Grassadonia Italija Kad odemo Feo Aladag Njemačka	Cvijec ne miriše uz vjetar Leszek Korusiewicz Poljska Šuma summarum Ivan-Goran Vitez Hrvatska	Bake Michael Wahrmann Brazil Tilva Roš Nikola Ležaić Srbija	Udvarač Marina Sereseky Španjolska Nevojlena Samantha Morton UK	
KINO TUŠKANAC <small>Tuškanac 1</small>	10:30 GLAVNI PROGRAM DUGOMETRAŽNI I KRATKI IGRANI FILMOVI Zabavni dan Natalia Mateo Španjolska Medalja časti Calin Peter Netzer Rumunjska, Njemačka	Sreća Šejla Kamerić BiH, Njemačka Izmišljene ljubavi Xavier Dolan Kanada	Glad Carolina Hellsgård Njemačka Sebbe Babak Najafi Švedska, Finska	Zavjetrina Naama Palfrey Nizozemska Zimska kost Debra Granik SAD	Neprikladna Anne Leclercq Belgija Pijačkaš Benjamin Heisenberg Austrija, Njemačka	15:00 Prognoza Sophia Zornitsa Bugarska
13:00 GLAVNI PROGRAM DUGOMETRAŽNI I KRATKI IGRANI FILMOVI	Živjeti malo dulje David Lambert Belgija Boy Taika Waititi Novi Zeland	Rita Antonio Piazza i Fabio Grassadonia Italija Kad odemo Feo Aladag Njemačka	Cvijec ne miriše uz vjetar Leszek Korusiewicz Poljska Šuma summarum Ivan-Goran Vitez Hrvatska	Bake Michael Wahrmann Brazil Tilva Roš Nikola Ležaić Srbija	Udvarač Marina Sereseky Španjolska Nevojlena Samantha Morton UK	Cirkus Columbia Danis Tanović BiH, Fr, UK, Njem, Sio, Belgija (izvan konkurencije)
16:00 GLAVNI PROGRAM DOKUMENTARNI FILMOVI	Restrepo Tim Hetherington i Sebastian Junger SAD	Pošast Carter Gunn i Ross McDonnell Irska Incantatio Tomek Wysokiński Poljska	Zajednički život Renata Gabryjelska Poljska Uradi i bježi Banksy UK	Žene heroji JR Francuska	Jednom u životu Jim Bigham i Mark Moormann SAD	STRANO, A NAŠE 15:00 Prognoza Sophia Zornitsa Bugarska
18:00 GLAVNI PROGRAM DOKUMENTARNI FILMOVI	Ja sam Isus Valerie Gudenus i Heloisa Sartorato Italija Djeca Karoste Janis Jurkovskis Estonija, Latvija	Mjesec u tebi Diana Fabiánová Slovačka, Španjolska, Francuska Iza žice Liene Lavija Latvija	18:15 Okrivljen Roberto Hernández i Geoffrey Smith Meksiko Ja, moja ciganska obitelj i Woody Allen Laura Halliovic Italija	Zvezda je rođena Vanja Kovačević Srbija Svijet po Ionu B. Alexander Nanau Rumunjska	Početni udarac Hüseyin Tabak Austrija Ciklusi Vladimir Gojun Hrvatska (izvan konkurencije)	STRANO, A NAŠE 17:00 Shahada Burhan Qurban Njemačka
21:00 VELIKIH 5	Viski s votkom Andreas Dresen Njemačka	Najljepša Paolo Virzi Italija	I ja, također Antonio Naharro i Álvaro Pastor Španjolska	Mamut Gustave de Kervern i Benoît Delépine Francuska	sex&drugs&rock&roll Mat Whitecross UK	STRANO, A NAŠE 19:00 Izbavi nas od zla Ole Bornedal Danska
23:00 KOČKICE STRANO, A NAŠE	KOČKICE Pijuni David Pejić i Joseph Amodei Dečko iz susjedstva Robert Knjaz Tetrapak Filip Peruzović Srđić Hana Jušić Onda vidim Tanju Juraj Lerotić	KOČKICE Pola ure za baka Jure Pavlović Snapshots Aldo Tardozi Spremiti u kontakte Tomislav Šoban Crveno Senja Tarokić Popravljište za roditelje Bruno Ankočić Trajna posudba David Kapac	STRANO, A NAŠE Izbavi nas od zla Ole Bornedal Danska	STRANO, A NAŠE Shahada Burhan Qurban Njemačka	STRANO, A NAŠE Prognoza Sophia Zornitsa Bugarska	STRANO, A NAŠE 21:00 Kao da me nema Juanita Wilson Irska, Makedonija, Švedska
PLEJNI CENTAR <small>Ilica 10</small>	18:00 FILM : PROTEST I AKTIVISTIČKI VIDEO Protest Fadil Hadžić Jugoslavija In memoriam Bekim Fehmiu	Urušenje diktatora Steve York SAD i predavanje Srđe Popovića	Zemlja snova Thorfinnur Gudnason i Andri Snaer Magnason Island	Poezija i revolucija: studentski štrajk 1971. Branko Ivanda Hrvatska	Budrus Julia Bacha Izrael, Okupirano Palestinsko Područje, SAD	
21:00 MOJ PRVI FILM NJEMACKA	Ubit ću te, Wolf Wolfgang Petersen Leptiri Wolfgang Becker	Ubojica Maria Tom Tykwer	Onkraj trišine Caroline Link	Kratko i bezbolno Fatih Akin	Eksperiment Oliver Hirschbiegel	
MSU <small>Avenija Dubrovnik 17</small>	18:00 Vip BIBIJADA	Mali Morrison postaje veliki brat Barbara Bredero Nizozemska	Čarobno srebro Katarina Launing i Roar Uthaug Norveška	Četvrtak 21. 10. Pas velikog srca Kaisa Rastimo Finska	Petak 22. 10. Knjiga gospodara Vadim Sokolovsky Rusija	
20:30 VELIKIH 5	sex&drugs&rock&roll Mat Whitecross UK	Viski s votkom Andreas Dresen Njemačka	Najljepša Paolo Virzi Italija	I ja, također Antonio Naharro i Álvaro Pastor Španjolska	Mamut Gustave de Kervern i Benoît Delépine Francuska	
DOKUKINO CROATIA <small>Katančićeva 3</small>	19:00 GLAVNI PROGRAM DOKUMENTARNI FILMOVI REPRIZE RAZGOVOR UZ GOSTE	Restrepo Tim Hetherington i Sebastian Junger SAD	Pošast Carter Gunn i Ross McDonnell Irska Incantatio Tomek Wysokiński Poljska	Četvrtak 21. 10. Ja, moja ciganska obitelj i Woody Allen Laura Halliovic Italija Zajednički život Renata Gabryjelska Poljska	Petak 22. 10. Svijet po Ionu B. Alexander Nanau Rumunjska Iza žice Liene Lavija Latvija	Subota 23. 10. Jednom u životu Jim Bigham i Mark Moormann SAD
21:00 GLAVNI PROGRAM DOKUMENTARNI FILMOVI REPRIZE RAZGOVOR UZ GOSTE	Ja sam Isus Valerie Gudenus i Heloisa Sartorato Italija Djeca Karoste Janis Jurkovskis Estonija, Latvija	Mjesec u tebi Diana Fabiánová Slovačka, Španjolska, Francuska Uz razgovor s redateljcem.	Okrivljen Roberto Hernández i Geoffrey Smith Meksiko	Zvezda je rođena Vanja Kovačević Srbija Uz razgovor s redateljicom.	Početni udarac Hüseyin Tabak Austrija Uz razgovor s redateljcem.	
POPRAVNA DOGADANJA	9:30 PLEJNI CENTAR Novi digitalni svijet - pripremite se za budućnost u četiri sata Predavanje: Asta Wellejus, Frank Boyd i Wendy Bernfeld.	18:00 PLEJNI CENTAR Nenasilna revolucija kao svjetski brand Predavanje: Srđa Popović, 'Otpor'. Uz projekciju filma 'Rušenje diktatora'.	15:00 DOKUKINO CROATIA Masterclass Geoffreya Smitha, redatelja filma 'Okrivljen'.	18:00 ADU Predstavljanje 'Sam Spiegel School' Projekcija kratkih igranih filmova i predavanje Nete Dvorkis.	15:30 PLEJNI CENTAR LITVA U FOKUSU Znam te Dovile Šarutytė Dobra Ana Mikas Žukauskas Bilo bi divno, ali... Lina Lužyte Lernavan Marat Sargsyan Bergen Andrius Blaževičius	00:00 KINO EUROPA MTV Director's Cut Glazbeni videospotovi kulturnih filmskih redatelja.
Stella Artois filmski tulumi	PONEDJELJAK 18. 10. Kino Europa Confusion Purgeraj Sleaz-O-Sonic	UTORAK 19. 10. Kino Europa DJ Borovich Gjuro 2 DJ Dabi i DJ Mario Kovač	SRIJEDA 20. 10. Kino Europa DJ Freez Kino Grič Confusion	ČETVRTAK 21. 10. Kino Europa DJ D-Gree Lemon Bar DJ Freez Kino Grič DJ Alen S	PETAK 22. 10. Kino Europa DJ Jura Lemon Bar Dancewich Jabuka MTV Director's cut afterparty	SUBOTA 23. 10. Kino Europa DJ Rea i Itch
KINO EUROPA, nedjelja 24. 10.	12:00 Kratki u podne Repriza kratkih igranih filmova iz glavnog programa.	15:00 Pijačkaš Benjamin Heisenberg Austrija, Njemačka	17:00 Izmišljene ljubavi Xavier Dolan Kanada	19:00 Mamut Gustave de Kervern i Benoît Delépine Francuska	21:00 Tilva Roš Nikola Ležaić Srbija	
KINO TUŠKANAC, nedjelja 24. 10.	13:00 Kao da me nema Juanita Wilson Irska, Makedonija, Švedska	15:00 Zvezda je rođena Vanja Kovačević Srbija	17:00 Jednom u životu Jim Bigham i Mark Moormann SAD	19:00 Zajednički život Renata Gabryjelska Poljska Mjesec u tebi Diana Fabiánová Slovačka, Španjolska, Francuska	21:00 Okrivljen Roberto Hernández i Geoffrey Smith Meksiko	

NIKOLA LEŽAIĆ JEŽIM SE KADA ČUJEM SCENARIO U GLASU GLUMCA

**RAZGOVOR SA SRPSKIM REDATELJEM
ČIJI ĆE FILM *Tilva Roš* BITI PRIKAZAN NA
ZAGREB FILM FESTIVALU**

HANA JUŠIĆ I JELENA OSTOJIĆ

Pobjednički film Sarajevo film festivala *Tilva Roš*, debitantski je film srpskog redatelja Nikole Ležaića. Na drugačiji način od onog na koji smo do sada navikli, film prikazuje skupinu mladih u malom mjestu u Srbiji. Osim glavne nagrade, film je dobio i priznanje za glumačko ostvarenje mladog naturščika Marka Todorovića. U Zagrebu film će se prvi put prikazivati u sklopu nadolazećeg Zagreb Film Festivala na kojem će gostovati i sam redatelj.

RAD S NATURŠČICIMA

Inicijalna ideja za film, vaš nagrađeni prijenac *Tilva Roš*, nastala je zbog dokumentarnih video snimaka na kojima je prikazana manje uobičajena svakodnevica tinejdžera koji se natječu u opasnim vratolomijama. Međutim, film je uronjen u znakovit socijalni okoliš: prosvjedi radnika, klasna raslojenost... Može li se to protumačiti kao vaš odabir interpretacije odnosa između mladenačkog bunta i pozadinskih društvenih gibanja?

– Ideja je bila da politika i društvene okolnosti budu nekako u pozadini radnje i da glavni junaci uglavnom beže od bilo kakve socijalne inicijative. Tako sam se i ja nekako osećao u njihovim godinama, a i dalje se prilično slično osećam, jako slabo pratim dnevna društvena i politička dešavanja jer sam svestan da ne mogu ništa da promenim, već da mogu samo da se trudim da moj lični život bude što bolji i zanimljiviji. To isto sam video u *Crapu*, tom jackass dokumentarcu koji su Stefan i Toda snimili. Oni su živeli u Boru, mom rodnom gradu, koji bi mogao da bude inspiracija za sve osim za skejt i *jackass*, a opet, oni su baš time počeli da se bave i u tome našli interesovanje. Sa druge strane, koliko god bežali od toga što se dešava oko nas, ne možemo da pobegnemo jer smo tu gde smo i okolnosti, hteli mi to ili ne, utiču na nas. Ne znam, mnogo je to komplikovano, sa jedne strane bežim od okolnosti, a sa druge strane me te okolnosti intrigiraju.

Osvojili ste ove godine najznačajniju filmsku nagradu u regiji, Srce Sarajeva. Prošlogodišnji pobjednik je također srpski film *Ordinary People* Vladimira Perišića. Ono što je još zanimljivije jest da su osim glavne nagrade, u oba filma nagrađeni i

**— VOLIM DA IMAM
VREMENA DA VIDIM LJUDE
KAKO SE KREĆU U KADRU,
DA IM VIDIM MIMIKU,
DA ZAMUCKUJU. JA SE
SA TAKVIM STVARIMA
POISTOVEĆUJEM, A NE SA
PRIČOM —**

glavni glumci, u oba slučaja naturščici. Radi li se o tu o svjesnom odmaku od prenaplašene glume karakteristične za filmove ovih prostora, tim više što je u oba filma razvidna tendencija realističkoj prikazivačkoj praksi?

– Da, ježim se kada čujem scenario u glasu glumca. Sa naturščicima je lako dobiti nešto što je njima blisko, ali je praktično nemoguće da odigraju bilo šta što nemaju u iskustvu. Jednostavno treba znati ograničenja i držati se onoga što se može i onda su rezultati nestvarni. Jako dugo su se u regionalnim filmovima vrtela ista lica i to je postalo nekako besmisleno i u mnogo slučajeva komično.

PROMATRAČKI REALIZAM

Između dokumentarnih snimki koje su uklopljene u film i igranih dijelova, uglavnom se ne vidi razlika u ponašanju likova pred kamerom u smislu autentičnosti. Osim ovoga što ste naveli, čini se da je i strah od kamere, koji je uvijek prisutan kod naturščika, minimaliziran? Pritom ne mislimo samo na dvojicu glavnih likova, već i na prizore u kojima sudjeluje i ostatak borske skaterske scene?

– Scenario sam pisao družeći se sa njima, i masa scena su reinterpretirane situacije koje su se njima ranije desile, a u scenama koje sam izmislio sam tačno znao ko bi šta rekao, ko bi kako reagovao pa mi je bilo lako da ih napišem po njihovim likovima. Na kraju je to bio jako detaljan scenario sa detaljno raspisanim dijalogom koji je praktično služio samo filmskoj ekipi da bi znali šta se dešava, sami glumci nisu videli ni stranu teksta. Rad na setu je izgledao tako što bi se postavila osnovna rasveta, a onda bi svi otišli i ja sam ostajao sam sa klincima. Tu bih im objasnio o čemu je scena, objasnio bih im ko je u kakvom odnosu sa kim i kako bi njihov odnos tokom scene trebalo da se razvija. Onda bismo probali petnaestak minuta i onda bih vratio ekipu nazad, uradili bi jednu hladnu probu za kameru i zvuk i krenuli bismo da snimamo. Na kraju je dijalog bio 80% isti kao prethodno napisan koji nisu ni videli. Ono što je fenomenalno u ovakvom radu je to što snimanje nije prosta

egzekucija prethodno smišljenih scena, ne trudiš se da precizno reprodukuješ ono što si smislio. To bi mi bilo strašno dosadno i radeći tako nikada ne bih bio potpuno zadovoljan jer snimljen materijal nikada ne može da bude isti kao što si ga zamislio. Ovako se stalno iznenađuješ, nadograđuješ i konstantno si aktivan.

**— SNIMANJE NIJE PROSTA
EGZEKUCIJA PRETHODNO
SMIŠLJENIH SCENA, NE
TRUDIŠ SE DA PRECIZNO
REPRODUKUJEŠ ONO
ŠTO SI SMISLIO. TO BI MI
BILO STRAŠNO DOSADNO
I RADEĆI TAKO NIKADA
NE BIH BIO POTPUNO
ZADOVOLJAN JER
SNIMLJEN MATERIJAL
NIKADA NE MOŽE DA
BUDE ISTI KAO ŠTO SI GA
ZAMISLIO —**

Stilski, vaš se film oslanja na tendenciju koja je danas iznimno prisutna u svjetskom filmu svojevrzni promatrački realizam, koji se katkad naziva i *slow cinema*. Je li to vaš stilski odabir? Koje suvremene redatelje smatrate bliskima? Koji su redatelji utjecali na vas?

– Nisam hteo da bude slow, ali definitivno nisam hteo da bude fast. Muka mi je od treskave kamere iz ruke i jump-cutova. To je neki kvazi realizam koji mi nikada nije bio blizak. Volim da imam vremena da vidim ljude kako se kreću u kadru, da im vidim mimiku, da zamuckuju. Ja se sa takvim stvarima poistovećujem, a ne sa pričom. Ako je priča dobra – super, ali nije mi to glavno zbog čega gledam film. Volim Altmana, bilo šta od Altmana, on je genije, volim *Y tu mamá también* Alfonso Cuarona, i Gus van Santa, naravno, sa kojim ga mnogi porede, mada mnogo više uticaja od *Paranoid Parka* i *Elephanta* na mene je imao *My Own Private Idaho*, Paul Thomas Andersona... Doduše glavni uticaj na mene dok sam radio *Tilvu* imao je jedan mali film Mike Millsa koji se zove *Thumbsucker*. To se možda ne vidi u filmu, ali tako je.

LJUBAV PREMA MALIM MJESTIMA

Tilva Roš uklapa se i u žanr tzv. *coming of age* filma, čija je česta motivska okosnica dokono ljeto u malom gradu nakon kojeg ništa neće biti isto. Vi ste tu oprobanoj formuli u potpunosti ogoljeli, lišili čvrste fabule i konkretnijih zapleta, ograničili ste se na prizore svakodnevice, na dijaloge koji nemaju klasični dramaturški potencijal dakle sve ono što karakterizira val novog realizma u svjetskom filmu. Međutim, ljubavni podzaplet, karakterističan za holivudske filmove tog žanra, odskače od ostatka. To je ujedno i vaš fikcionalni doprinos priči. Kako to da ste pribjegli tako lakom rješenju?

– Ne znam, nekako mi je to bio najjednostavniji okidač, dva druga se posvadaju oko devojkice. Imam ozbiljan problem sa scenarijskim šavovima, nekako ih namirišem na kilometar i razbijaju mi iluziju tog

sveta koji gledam, zato uglavnom bežim od čvrste strukture i idem u digresije. Volim kada film pređe u neku digresiju koja nema veze sa glavnim tokom i zadrži se na toj digresiji koliko god mu se hoće. Takav pristup ima za posledicu nefokusiranost i ljudi lako gube nit i volju da gledaju tako nešto. Zato sam hteo da imam nešto vrlo jasno i jednostavno kao što je taj njihov odnos sa Dunjom što bi stalno moglo da vuče priču napred.

Prikazujete prilično okrutnu stvarnost u malom mjestu u Srbiji, čiji je naturalizam prikaza umanjen vašom stiliziranim filmskom fotografijom. Nije li to pomalo neobičan spoj fotografske estetike kalifornijskih skatera s posttranzicijskim sivilom mjesta Bor?

– Ja sam iz Bora i nikada ga nisam doživljavao kao posttranziciono sivilo što u realnosti jeste. Meni je Bor bio i ostao neka romantična uspomena na detinjstvo i želeo sam da ga tako i prikažem, kao neko raspaljeno snovidajno mesto za koje nisi ni siguran da li postoji. Tu je Milošu (Jaćimoviću), mom DoP-u i meni glavni uzor bio William Eggleston i njegove fotografije američkog srednjeg zapada. Amerikanci imaju tu ljubav prema malim raspadnutim i dotrajanim mestima kojih se mi iz nekog razloga stidimo. **E**

FESTIVAL DOSTOJAN PRAVE KONCERTNE DVORANE

U INTERPRETACIJAMA EMME KIRKBY NEMA SUPSTANCIJALNE RAZLIKE U OZBILJNOSTI PRISTUPA ANTOLOGIJSKOJ SCHÜTZOVOJ SKLADBI *Eile mich, Gott, zu erretten* I ZABORAVLJENOM SCHIMMELPFENNIGOVOM BISERU *Dolce tempo passato*.

TRPIMIR MATASOVIĆ

Uz koncerte Katarine Krpan, Emme Kirkby i Gruzijskog komornog orkestra u okviru program Samoborske glazbene jeseni 1., 5. i 9. listopada 2010.

Prkoseći sveopćoj recesiji – ne samo materijalnoj, nego i duhovnoj – Samoborska glazbena jesen ove je godine, u svom 35. izdanju, publici ponudila dosad vjerojatno najkvalitetniji program. Nakon spektakularnog baroknog početka, s koncertima ansambla Il giardino armonico i blok-flautista Stefana Temmingha (o kojima smo izvijestili u prošlom broju *Zareza*), nizanje glazbenih delacija – ne više samo baroknih – nastavilo se i do kraja festivala. Među “udarnim” programima našao se tako tek jedan jedini relativno slabiji koncert (onaj Zagrebačke filharmonije pod ravnanjem Loris Voltolinija), što, srećom, unutar festivalske cjeline možemo smatrati iznimkom koja potvrđuje pravilo, ili, još bolje, pukom statističkom (i organizacijskom) pogreškom.

DEKORIRANE IMPRESIJE Modra rasvjeta hodnika i stubišta koji vode prema koncertnom prostoru Galerije Prica, vjerojatno zamišljena kao diskretna i “ambijentalna”, a, zapravo, agresivna, pa i iritantna, posjetitelju je koncerta održanog 1. listopada odmah dala do znanja da se ima dogoditi nešto posebno – ili barem nešto što bi posebnim htjelo biti. Skladatelj Berislav Šipuš odlučio je, naime, izvedbu svoje glasovirske sklade *Ricercare* i ciklusa preludija *Les Nuits*, za isto glazbalo, nadopuniti nizom izvanglazbenih elemenata. Uz već u ciklusu *Les Nuits* otprije prisutne stihove niza autora, koje je ovom prilikom nadahnuto kazivao Rene Medvešek, u galeriji su izloženi i radovi sedmorice likovnih umjetnika, nadahnuti istim stihovima koji su Šipušu poslužili kao, da se poslužimo njegovim izrazom, “okidač” za skladanje tog ciklusa. Nekonvencionalnosti ugodaja pridonijelo je i činjenica da su glasovir i pijanistica Katarina Krpan smješteni u sredinu dvorane, okruženi publikom, a živoy svirci pridodane su i elektronske obrade pojedinih preludija, koje je za ovu priliku priredio skladatelj Krešimir Seletković.

Pitanje je, međutim, jesu li svi ti vanjski, da ne kažemo izvanjski elementi samoj glazbi pomogli ili su je, pak, nepotrebno opteretili. Moglo bi se, naravno, reći da je ionako riječ o pukoj dekoraciji, no, pritisnuta njima, glazba postaje opterećena, ako ništa drugo, onda svakako povećanim očekivanjima slušateljstva. A *Ricercare* i *Les nuits*, ovom prilikom skladno povezani u jedinstvenu cjelinu, nisu skladbe monumentalnih proporcija i velikih ambicija, kako bi se iz njihove vanjske “opreme” moglo naslutiti. Naprotiv, riječ je o glazbi čija vrijednost proizlazi upravo iz njene, uvjetno rečeno, “jednostavnosti” i intimnosti. Djela su to primarno “impresionističkog” karaktera – ne u aspektu glazbenog sloga, koliko u smislu izražavanja introspektivnih utisaka

koje na autora ostavljaju pomno odabrani stihovi, koji, usput budi rečeno, još jednom pokazuju Šipušev profinjen senzibilitet za vrhunsku poeziju. To oslušivanje “utisaka” kao da se i doslovno prenosi u glazbu – Šipuš nije toliko bitno “utiskivanje” tonova putem glasovirskih tipaka, koliko njihov odzvon u vremenu i prostoru, koji kao da se opire neumitnoj nestalnosti svog fizičkog trajanja. Pijanistica Katarina Krpan pritom se pokazala idealnom interpretkinjom, koja ispravno prepoznaje suptilnost Šipuševog glazbe – možda čak i više nego što je to, sudeći po nagomilanim izvanjskim dekoracijama, uspjelo samom skladatelju.

TEKST ISPRED GLAZBE U sličnom je, intimnom tonu – ali bez suvišnih dekoracija – protekao i recital britanske sopranistice Emme Kirkby, održan 5. listopada u samoborskoj Franjevačkoj crkvi. Još uvijek prva dama ranoglazbenog pjeva, Kirkby je svojim programom, u kojem ju je pratilo lutnjist Jakob Lindberg, pokazala da zaista i jest dama, i to ne samo po tituli koja joj pripada uz Red britanskog carstva, najviše priznanje koje umjetnicima dodjeljuje britanska kraljica. Klasična narazba ove pjevačice kroz čitavu je njenu karijeru uvjetovala izniman senzibilitet prema uglazbeljnom tekstu, pri čemu je kvaliteta pjesničkog predloška nerijetko stavljena i ispred kvalitete samog uglazbljenja. Raznolik samoborski program, prikladno nazvan *Glazba u sutorn*, ponudio je širok spektar napjeva niza francuskih, engleskih, njemačkih i talijanskih autora 16. i 17. stoljeća. Jedni uz druge, tu su stajali velikani poput Dowlanda, Purcella i Schütza, ali i gotovo posve zaboravljeni skladatelji, kao što su Etienne Moulinié, Pierre Guédron, Jean-Baptiste Boësset ili Georg Schimmelpfennig. Takvu se razdibu, međutim, ni najmanje nije dalo naslutiti iz umjetničkih interpretacija, u kojima nema supstancijalne razlike u ozbiljnosti pristupa, primjerice, antologijskoj Schützovoj skladbi *Eile mich, Gott, zu erretten* i zaboravljenom Schimmelpfennigovom biseru *Dolce tempo passato*.

Ne treba bježati od činjenice da je Emma Kirkby u godinama kada više ne vlada svojim glasom onoliko savršeno kao kada je bila na vrhuncu karijere. No, njena veličina je i u tome što, za razliku od glasa, njena interpretacija ne samo da nije izgubila na svježini, nego se, usudujemo se reći, čak i dodatno produbila. Svjesna vlastitih ograničenja, Kirkby stoga priprema pomno osmišljene programe, poput ovoga, u kojima, kao što je već rečeno, jasno predstavljanje uglazbeljnog teksta ima apsolutni prioritet. Lutnjist Jakob Lindberg u tom joj je smislu bio savršen idealan partner, koji je, k tome, nadahnuto odsvirao i nekoliko

Foto: Mato Šipuš

Foto: Kruno Solenički

solističkih točaka, u karakteru pomno usklađenih s ostatkom programa.

Naposljetku, bila je to uistinu večer za pamćenje, čiji su vrhunci svakako bili dugogodišnjih “hitovi” repertoara Emme Kirkby, posebice oni iz kajdanki Johna Dowlanda i Henryja Purcella. U tom smislu, osobito treba izdvojiti pomno odabrane dodatke, u rasponu od velikim dramskim kontrastima obilježene Purcellove pjesme *Mad Bess*, preko decentnog prikriivenog erotizma Dowlandove *Shall I sue* sve do nepatvoreno iskrene pobožnosti Purcellove *Evening Hymn*.

KLASIČNA ELEGANCIJA Za razliku od recitala Emme Kirkby, posljednji je koncert Samoborske glazbene jeseni – nastup Gruzijskog komornog orkestra iz Ingolstadt 9. listopada, također u Franjevačkoj crkvi – ponudio nešto posve suprotno, premda samo u izražajnom, a nipošto ne i u kvalitativnom smislu. Nasuprot intimnosti, a donekle čak i introvernosti koncerta britanske sopranistice, gruzijsko-njemački gosti ponudili su program obilježen naglašenom ekstrovertnošću te pomalo čak i razmetljivom virtuoznošću. Bilo je to jasno već od prvih taktova Lhotkinog *Scherza*, u kojem je odmah na vidjelo izašao moćan zvuk ovog ansambla, čijih osamnaest gudača ima više tona nego, recimo, čitava Zagrebačka filharmonija.

Prvi vrhunac večeri donijela je izvedba Šostakovičevog *Koncerta za glasovir i trubu u c-molu*, u kojoj su se orkestru pridružili pijanistica Martina Filjak i trubač Vedran Kocelj. Potonji je izvrsno donio svoju solističku dionicu, posebice u briljantnom finalu, no, po naravi zadane partiture, u središtu je pozornosti bila pijanistica. Ona se, na istom mjestu, već večer ranije predstavila i solističkim recitalom, čiju je iznenađujuću heterogenost programa pratila i isto takva raznolikost interpretativnih doseg – od

stilski vrlo dvojbene izvedbe triju Solevrih sonata do nadahnutog, dubinskog iščitavanja *Glasovirske sonate u c-molu* Sergeja Prokofjeva. U izvedbi Šostakovičevog koncerta, dvojbi, međutim, nije bilo. Martina Filjak pokazala se kao pijanistica podjednako dorašla energičnoj virtuoznosti okvirnih stavaka, kao i suspregnutoj ekspresivnosti dvaju unutarnjih odsjeka, pri čemu je osobito bio izražen njen senzibilitet za oblikovanje osebuje, kadšto čak i začudne boje Šostakovičevog glasovira. Gruzijski komorni orkestar pritom je bio sve samo ne pratnja – pod energičnim vodstvom odličnog dirigenta Ariela Zuckermana, ansambl se uistinu nadmetao sa solistima, tvoreći tako glazbenu cjelinu oblikovanu posve u suglasju sa skladateljevim intencijama.

Nakon popularnog intermezza u obliku *Pet gruzijskih minijatura za gudače* gruzijskog skladatelja Sulkhana Zinzadsea, drugi je kulminacija večeri ostvarena izvedbom *Serenade za gudače* Petra Iljiča Čajkovskog. Sve kvalitete ansambla ovdje su došle do izražaja – od punog, ali ne i suvišnim vibratom prenapregnutog tona, do pomno građene interpretacije, u kojoj je povremeno izrazito suptilna polifona struktura donesena krajnje transparentno. Gruzijskim je glazbenicima tako pošlo za rukom ono što rijetko kome uspijeva – predstaviti ovu *Serenadu* kao djelo klasične elegancije, bez pretjeranih romantičarskih premeza, što je, uostalom, bila i skladateljeva namjera.

Ako bi, dakle, uopće i bilo moguće pronaći neku zamjerku ovom, ali i većini drugih koncerata ovogodišnje Samoborske glazbene jeseni, onda bi to bila tek neprimjerenost akustike samoborske Franjevačke crkve. Samoboru bi stoga bila prijeko potrebna prava koncertna dvorana srednje veličine, kakvu taj grad, kvalitetom svog festivala, ali i brojnošću publike koja ga posjećuje, uistinu i zaslužuje. **E**

SVJETLO PROLAZI KROZ MENE

NaDAHNUTA Light wallOM CARSTENA HÖLLERA S ALTERNACIJOM PALJENJA I GAŠENJA ŽARULJA BLIZU FREKVENCije KOJA IZAZIVA EPILEPSIJU; SANTIVICENTI POLAZI OD ČINJENICE DA JE PROSTOR MULTIFUNKCIONALAN, TJ. NOĆU GALERIJA, A DANJU ČITAONICA KOJA ZAHTIJEVA AUDITIVNU I VIZUALNU TIŠINU

BORIS GREINER

Izložba Davora Sanvincentija *Slušao sam sebe kako zatvaram oči, kako ih ponovo otvaram*, Galerija VN, Zagreb, od 21. do 30. rujna 2010.

Stavljam u uši čepiće što mi ih je, igrom slučaja, prije desetak dana poklonio autor izložbe. U okolini je previše zvukova koji odvlače pažnju: dječja prepirka prilikom doručka prije odlaska u školu, miješalica za beton iz susjedna dvorišta koju nastoje nadglasati pomoćni radnici raznim dosjetkama, jutarnji tv program iz donje etaže... (Lavež pasa uopće i ne spominjem, to me ne smeta.)

Potopljen u unutarnji bazen odjednom začujem prolazak zraka kroz nosne šupljine... Lupnem se nekoliko puta prstom po obrazu, slušajući iznutra, udarci odjekuju muklije. Zatvorenih ušiju prisjećam se jučerašnje izložbe, doživljaja tijekom boravka u dvije prostorije koje je Davor Sanvincenti improvizirano postavio u Galeriji VN. Odmah po ulasku u prvu, bijelu, dočeka me snažan, zasljepljujući mlaz svjetla. Smjesta skrećem pogled, nisam u stanju gledati se oči u oči sa svjetlom. Dapače, zatvaram ih, ali kapci su tanki, još uvijek je sve bijelo. Zamišljam da svjetlo prolazi kroz mene. Zapravo ipak ne prolazi, zaustavlja se negdje unutra, ne može van jer sam zatvorio oči. Sakuplja se u meni. Što se tiče zvuka, ne čujem ništa. Taloženje svjetla u svijesti nečujno je. Kad osjetim da je svjetlo ispunilo moje unutarnje bunare, odlazim u drugu prostoriju. Oči su otvorene, no ona je potpuno mračna. Ali ta tama je ekran na kojem sakupljeno svjetlo pušta svoje slike. One nisu posve apstraktne, prepoznajem neke obrise, bijele sjene poskakuju u kadencama vlastita ritma, zamjenjuju ih druge, nešto tanje, sve dok ne postanu gotovo prozirne, na kraju još nekoliko točkica i gotovo. Ispraznio se akumulator, završio je film. U potpunom mraku osjetim kako mi se počinje približavati zvuk, kontinuiran, sve ga bolje čujem, podsjeća na dvije crte, jednu deblju i drugu sasvim tanku. Ta tanka je nekakav pisak, ali ne prodoran nego jedva čujan. Deblja je dolje, prolazi ispod stopala, ispod parketa. Tamo gdje taj zvuk izvire mogao bi biti prilično glasan, no između mene sada ovdje i njegova izvora duboko dolje ima mnogo naslaga. Ipak, koliko god on bio dubok, ovaj gore je još viši, ovoga bih dolje još i mogao uhvatiti, no taj gore je potpuno nedostupan. Uopće i nije u mojoj dimenziji, ta je zvučna linija sastavljena od točkica koje su vrlo blizu, skoro se i dodiruju, to je pucketanje što se odvija po površini membrane koja označava prostor što ga registriraju moja osjetila. Tamo negdje

izvan, naravno, pucketanje bi mogla biti i grmljavina. Pas, kolega živo biće, zacijelo bi se, preplašen, skutrio u nekom zakutku. A ja, čovjek, smanjenih čulnih mogućnosti, ali bogatije mašte, stojeći u potpunom mraku, slušajući ono što jedva čujem, zamišljam: ovo dolje je debela kompaktna cijev, čak možda i neka zemljina žila, iznad koje hodam, a ovo gore je tanka zakrivljena žica što se proteže po rubu horizonta.

GLEDATI ZVUK Naravno, zvuci su bili ovdje i prije moga ulaska u tu prostoriju, neprekinuti, jednako glasni, odnosno tihi, no zabljesnut vizualnom atrakcijom nisam ih čuo. Zatim je vizije nestalo, začuo sam ih i vizualizirao. Vidio sam izostanak svjetla i gledao prolazak zvuka.

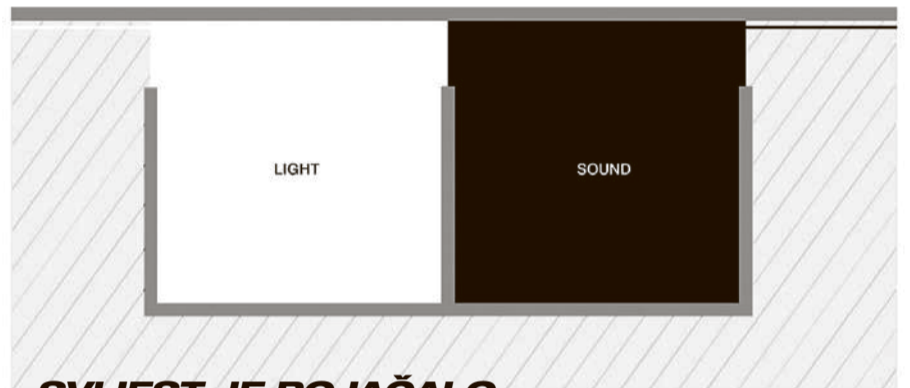
Sada, dok s čepićima u ušima otvorenih očiju osluškujem treperenje moždanih valova, nastojeći ih prevesti u analizu doživljaja, zaključujem da je on ponajprije vizualan. Iako naslov izložbe (citat preuzet iz pjesme francuskog pisca Loysa Massona, *Icare ou le voyage*) upućuje na auditivno – on nije gledao zvuk nego slušao nestanak i pojavu slike. Taj citat, kao konceptualni nazivnik izložbe, ali istodobno i svojevrsna “uputa za upotrebu”, zapravo je personifikacija to jest utjelovljenje apstraktnog pojma ili ideje u liku čovjeka. No, osim što je “uputu” nemoguće i uistinu provesti u djelo, to utjelovljenje i nije prijevod nečega izvan nego proizlazi iz konteksta samog čovjeka, stoga ga tumačim kao metaforu upućenu mentalnom prostoru s namjerom da potakne misao o doživljajnom procesu.

Davor Sanvincenti često boravi na području zvuka i rado istražuje pojam *limena*. U njegovoj se interpretaciji pojmovi *limen* i *liminalno* odnose na senzorički prag, ono što jedva možemo percipirati, najniža količina senzacija koju naše osjetilo može registrirati.

Rječnik stranih riječi (B. Klaić) kaže za limen: 1. grčki – luka, zaljev, zaklon, utočište; 2. latinski – kuća, stan.

Dakle ta kuća, taj zaklon, to je naša svijest, a Sanvincenti se pita što se događa kad u kuću stiže manje informacija, kad se gosti prorijede?

Logično, a što se mene osobno tiče i iskustveno, svijest se snažnije aktivira. Sama dodaje, nadomješta. Svijest je pojačalo, oduzmete čovjeku ključne instrumente i ona će ih supstituirati. Ukidanjem zvuka glasnije čuješ svoje misli, nestankom slike

— SVIJEST JE POJAČALO, ODUZMITE ČOVJEKU KLJUČNE INSTRUMENTE I ONA ĆE IH SUPSTITUIRATI —

jasnije ih vidiš. U periodima kad senzacije nema, u ireverzibilnom stanju organizma – snu, ona je apsolutni vladar, a mi – lokacija gdje ona prebiva – postajemo publika. Tada je supstitucija najprisutnija: to su filmovi u *sinemaskopu*, *stereo dolby*.

KNJIGA DOJMOVA S druge strane, Sanvincenti voli elektroniku. Bez obzira boravi li u svijetu egzaktne sustava razumski ili pak iracionalno uranjajući u apsurdne brojeva, gotovo na inženjerskoj razini manipulira *deviceom*. Konkretno, u prvoj prostoriji koristi dva pojačana metalhalogena reflektora od po 1 KW koji ne proizvode toplinu, a koji bi, u idealnijim produkcijskim okvirima, cijeli prostor trebali obojiti u jednolično i apsolutno bijelo. U drugoj, složenom audio aparaturom, aktivnim zvučnim monitorima, miksetama, itd. proizvodi infra-visoku (20 000 Hz) i ultra nisku (20 Hz) frekvenciju, obje točno na granicama koje može čuti ljudsko uho. Namjera je, međutim, krajnje neelektronska, odnosno nematerijalna, neizračunljiva – obraća se ljudskoj svijesti. Dovodi u vezu kontekst znanosti, na čijem je kraju (ima li ga uopće?) vjerojatno ipak neki metrički sustav, univerzalan, ali nama nedostupan, s kontekstom nas samih, s onim univerzalnim u nama, s nečime od čega mi počinjemo, a to je duh.

Potvrda točke tog kontakta konceptualno je materijalizirana u trećem, gotovo nevidljivom dijelu izložbe. Taj dio polazi od činjenice ili dimenzije dokumentiranja. U ovom je slučaju to nemoguće, autor je toga svjestan. U prvoj je prostoriji svjetlom poništio mogućnost fotografiranja (a što bi se uostalom i snimilo?), u drugoj je,

istina, ponudio zvukove, ali one koje je besmisleno registrirati mikrofonom. Stoga kao jedinu mogućnost zabilježbe svog ga-

lerijskog istupa odabire elementarno analognu formu: knjigu dojmova. No, od nje čini izložbeni artefakt – knjiga je crno-bijela, na bijelom je dijelu napisano “light”, na crnom “sound” – njezina grafička oprema dizajnom slijedi formu improviziranih prostorija, kraj nje spremno čeka nalivpero. Kao diskretan detalj ta knjiga podcrtava autorovu osnovnu intenciju: elektronskim instrumentarijem djelovati na rubne, granične mogućnosti naših osjetila. Ali s metafizičkom namjerom: posvešćivanje perifernog doživljaja, odnosno iskustvo samog tog doživljaja nužno mijenja prostor percepcije. Ta se promjena odvija u svijesti, ona je naša ultimativna kategorija, u njoj su i osjetila i razum i osjećaji. Tamo te dimenzije i komuniciraju, nerazlučivo su isprepletene.

Dati knjizi dojmova ikonografskim obilježjem atribut izložka znači njezinu ulogu učiniti aktivnom, a ne postfestumskom. S druge strane, opis dojma uključuje sva tri dijela svijesti: prvo, da bi se nešto izrazilo riječima, nužno je koristiti razum. Drugo, njime se interpretira doživljaj, odnosno emocija. Treće, ona je potaknuta osjetilnom senzacijom. Graničnom, dakako, jer one uobičajene ne potiču takovu reakciju.

S čepićima, dakle, u ušima, evociram jučerašnji doživljaj, a upisujući ga u knjigu utisaka, prihvaćam sudjelovanje u ovoj izložbi. ■

MATKO MEŠTROVIĆ UTOPIJA I POVIJESNA ZBILJA ILI: O MODERNIZACIJI

Wolfgang Thaler, Split 3

RAZGOVOR S POKRETAČEM I PROTAGONISTOM BROJNIH KLJUČNIH DOGAĐAJA I INICIJATIVA U HRVATSKOJ, POPUT INTERNACIONALNOG POKRETA NOVIH TENDENCIJA, UMJETNIČKE GRUPE GORGONA ILI CENTRA ZA INDUSTRIJSKO OBLIKOVANJE

MAROJE MRDULJAŠ

Nedovršene modernizacije: Ocrtavanje tendencija,
Kino Mosor, Zagreb, 1. i 2. listopada 2010.

Nedovršene modernizacije: Ocrtavanje tendencija je konferencija kojom je započeo dvogodišnji suradnički istraživački projekt *Nedovršene modernizacije – između utopije i pragmatizma*. Gotovo pedeset istraživača s područja bivše Jugoslavije istraživat će teme transformacija arhitektonske kulture i izgrađenog okoliša u regiji od početka socijalističkog perioda, preko post-socijalističke tranzicije sve do danas. Inicijalna konferencija kroz prezentacije tema istraživanja nastoji naznačiti društveno-politički i kulturni kontekst i povijesne okolnosti koje su utjecale na arhitekturu i urbano planiranje u regiji te divergentne pravce njihovog razvoja. Na taj način će se započeti kritička debata o modernizacijskim procesima i njihovim društvenim i kulturnim učincima na primjeru izgrađenog okoliša.

Predavanja su održali profesor David Harvey (The City University of New York), eminentni britansko-američki urbani geograf i antropolog i jedan od najutjecajnijih teoretičara urbanog prostora u posljednjih nekoliko desetljeća, dr. Ljiljana Kolečnik, povjesničarka umjetnosti iz Zagreba koja je, između ostalog, dala ključni doprinos interpretaciji umjetnosti pedesetih godina u Hrvatskoj unutar ideološko-društvenog konteksta te dr. Dejan Jović, povjesničar sa Univerziteta Stirling, stručnjak za jugoslavensku i post-jugoslavensku povijest. Dafne Berc i Maroje Mrduljaš održali su javni intervju s teoretičarom Matkom Meštrovićem, pokretačem i protagonistom brojnih ključnih događaja i inicijativa u Hrvatskoj, poput internacionalnog pokreta Novih Tendencija, umjetničke grupe Gorgona ili Centra za Industrijsko Oblikovanje te s arhitektom Bogdanom Budimirovim, jednim od pionira prefabricirane gradnje u regiji.

Konferenciju prati izložba *Kadrovi naslijeda modernosti* bečkog fotografa Wolfganga Thaler u Galeriji VN, koji je u posljednje dvije godine više puta proputovao regijom nekadašnje Jugoslavije snimajući arhitekturu socijalističkog perioda. Njegov rad je svjedočanstvo o specifičnim arhitektonskim kulturama zemalja bivše Jugoslavije, o uvjerljivosti i elokvenciji različitih arhitektonskih jezika koji su se razvili na razmjerno malom i heterogenom teritoriju kao posljedica općih modernizacijskih procesa, ali i individualnih poetika. Također, izložba je i razmjerno širok, možda i iznenađujući te sasvim subjektivni pogled na uzbudljiv i iznimno bogat korpus moderne i post-moderne arhitekture prostora bivše Jugoslavije koji još nije cjelovitije prikazan niti sustavno obrađen.

VRIJEDNOST ILI ROBA

Što je moderna, a što modernizacija? Kad i gdje započinje, dokud dopire i dokad traje?

– Unatoč golemoj literaturi koja ih ovako ili onako obrađuje, ta pitanja nisu posve jasna ni dovoljno pojašnjena. Prije dva-tri mjeseca pojavila se u nas knjiga *Karl Marx i*

politička ekonomija Moderne. Autor Dag Strpić, politolog sa zagrebačkog Fakulteta političkih znanosti, jedan od posljednjih urednika časopisa *Naše teme* koji je hrvatska tranzicija pomela, objavio je izbor svojih ranijih i recentnih tekstova. Njegova je temeljna preokupacija teorijska paradigma razumijevanja modernoga – i to u smislu Marxova projekta kritike političke ekonomije koji je prema njegovom tumačenju ostao nedovršen.

Skicirajući elemente iz Marxovog istraživačkog programa i put kojim bi na osnovu njih bilo moguće izraditi jednu uspješnu političko-ekonomsku, društvenu i političku teoriju dovršavanja Moderne, Dag smatra sudbonosnim to što je u društvenim i humanističkim znanostima XX. stoljeća od Marxa preuzeto skoro sve, osim onoga do čega mu je bilo, osobito u njegovom zrelom razdoblju, najviše stalo. Nije preuzeta njegova kritika političke ekonomije ni njegova ambicija prevrata u ondašnjim političkim znanostima, temeljena na toj kritici. Ta bi naime uključivala i kritičko povezivanje fundamentalne analize konstitucije modernih političkih zajednica i njihova svijeta s analizom njihova funkcioniranja. Ali i s anticipativnom i projektnom analizom mijene toga modernoga svijeta u neki novi svijet.

Dag Strpić reaktualizira pitanje teorijskog polazišta i otkriva kardinalnu grešku ideologa i kreatora privredno-političkih sustava socijalizma. Začudujuće, ali za znanstveno promišljanje to je sada posve očito, greška je u tome što se polazilo od vrijednosti, a ne od robe u izvođenju sustava političke ekonomije. A upravo to je po Marxu, kako ga tumači Strpić, zatvaralo uvid u izlaz iz sustava građanske proizvodnje i reprodukcije društva. Robu i vrijednost moguće je odrediti samo reflektirano (kroz odnos spram druge robe ili drugih roba – i natrag) i to u društvenim razmjerima razvijenog kapitalističkog tržišta. Početni moment, roba, proizvod je cjelokupnog djelujućeg sustava realne ekonomske reprodukcije društva kroz konkurenciju mnoštva kapitala na realnim tržištima, što je istodobni temelj i rezultat totaliteta ekonomskog, društvenog i političkog realiteta kakav stvarno djeluje. Jasno je da su tim uvidom teorijski pretpostavljeni, ali i u isti mah apstrahirani povijesni preduvjeti za sve to.

CIKLIČKA KRIZA MODERNE

I drugi kompleks pitanja koja je Strpić istraživao, odnos privatnog i društvenog vlasništva, bio je teorijsko-kritički krajnje relevantan upravo u vrijeme kad je bio posve ignoriran. Oblik vlasništva vezan je uvijek uz strukturu zajednice, epohalnu i lokalnu, napominje Strpić, i kreće se političko-ekonomskim, pravnim i političkim međama njezine unutrašnje artikulacije. Kao što zbiljsko društveno vlasništvo u smislu povijesnog procesa ne možemo i ne smijemo zamjenjivati s nekom specifičnom legislativom *prava* društvenog vlasništva, tako ni udruženi rad i njegove perspektivne povijesne procese ekspanzije do granica cijeloga društva i svijeta društava ne možemo vezivati samo uz doktrinu samoupravnog udruživanja rada, odnosno uz normativni sustav na njoj utemeljen. Nasuprot poplave ideologizirane praktičko-normativne razrade spomenute doktrine u vrijeme njezine neprikosnovene dominacije, Strpić je jasno razaznao da je riječ o magistralnom smjeru

— ZA KAPITAL NE RADI SE VIŠE O TOME DA ZAObIDE ILI IZBJEGNE PODJELU IZMEĐU JAVNOG I PRIVATNOG, NEGO DA SE NAPROSTO OKORISTI ZAJEDNIČKIM —

— U DRUŠTVENIM I HUMANISTIČKIM ZNANOSTIMA XX. STOLJEĆA OD MARXA JE PREUZETO SKORO SVE, OSIM ONOGA DO ČEGA MU JE BILO NAJVIŠE STALO: KRITIKE POLITIČKE EKONOMIJE —

epohalne društvene, ekonomske i napose tehnologijske i komunikacijske transformacije koji je uočljiv u svjetskim relacijama. Ali, za njega je bitno teorijsko pitanje bilo na temelju kakvih se zakonitosti procesi podružljavanja i udruživanja realno odvijaju. U tom smislu on je u novije vrijeme došao do logike velikih političkih i političko-ekonomskih ciklusa, otkrivajući da su uzroci cikličkih ekonomskih kretanja, posebno u aktualnoj stagnaciji pretežno neekonomski. Štoviše, tvrdi Strpić, oni su iz temelja politički, a najviše se pokazuju kroz cjelinu javnih politika. Pa i uzlet iz aktualne krize, ne samo naše, mogao bi doći kao rezultat javnopolitičkog projekta privredne, društvene i političke transformacije – to jest harmonizirane razvojne strategije za sve javne politike. Politička znanost ima dvostruki fokus, naglašava Strpić – i na politiku i na društvo, odnosno na cijeli socijalni okvir na koji se politika i politike odnose, kao što iz njega i izvire. Za takvo shvaćanje vladajuća društvena teorija i politička praksa u nas nikad nisu imale manje sluha. Dugoročno rješenje sadašnje dugoročne krize bit će moguće samo na osnovama potpuno novog i nikad tako velikog političkog projekta u kojemu će morati aktivno sudjelovati cijeli svijet, smatra Strpić, ne bojeći se izreći tu posve utopijsku, ali nasušno potrebnu misao.

No i on sve više otkriva mogućnost da se – još bez prave svijesti o tome – nalazimo usred (cikličke?) krize same Moderne. U svojim temeljima ona je rezultat autonomnog inkrementalnog socijalnog procesa, kaže Strpić, eksplicirajući na kraju svoju implicitnu tezu da je “normalna” struktura Moderne ili “moderna normala” transcendentalni ili dinamički latentni ekvilibrij/disekvilibrij u osvjetljenju prizmi sa “facetama” – kroz ciklički razvoj drugoga milenija, a osobito izrazito u njegovoj drugoj polovini – tako duboko sežu korišteni Moderne.

PROIZVODNJA ZA PROFIT

Što je postmodernost u modernoj koja traje ?

– Iako sam za Lyotardovu *La condition postmoderne* znao odmah po njezinom objavljivanju 1979. godine, tek sam u knjizi našeg gosta Davida Harveyja *The Condition of Postmodernity* (1989.) deset godina kasnije jasno razaznao o čemu se zapravo radi.

Proizvodnja za profit ostala je temeljni organizirajući princip ekonomskog života koji kao invarijantna oblikovna snaga djeluje u povijesno geografskom razvoju. Stoga sve recentne događaje David Harvey tumači jednom jedinom bitnom promjenom: promjenom u režimu akumulacije kapitala. S tim je, naime, povezan i način društvene i političke regulacije. Pod tim on razumije korpus internaliziranih pravila i društvenih procesa kojima se rješavaju problemi organiziranja radne snage u svrhu akumulacije kapitala u pojedinom mjestu i vremenu i postiže odgovarajuća

konzistencija individualnog ponašanja sa shemom reprodukcije. Harvey u tom smislu i argumentira svoju postavku da je pomak od fordizma ka fleksibilnom režimu akumulacije ono što bitno karakterizira recentnu povijest. Fleksibilnost se odnosi ne samo na sam radni proces, nego i na tržište rada, vrstu proizvoda i obrasce potrošnje. Pojavili su se posve novi proizvodni sektori i

novi načini financijskog servisiranja te brojne poslovne, tehnološke i organizacijske inovacije. Došlo je i do novog “sažimanja prostora-vremena” u kapitalističkom, i ne samo kapitalističkom svijetu, ali i do slabljenja moći organiziranog rada te do strukturalne umjesto frikcionalne nezaposlenosti. Osobito je jedna Harveyjeva spoznaja trajnijeg značaja na koju bih podsjetio, jer se može razumjeti i u dijakronijskom i u sinkronijskom smislu: u onoj mjeri u kojoj se materijalne prakse društvene reprodukcije razlikuju geografski i historijski, i društveno vrijeme i društveni prostor različito su konstruirani.

Te su misaone formulacije, relevantne za naše cjelovitije razumijevanje kompleksa moderna/postmoderna, izrečene prije pada Berlinskog zida. Sve simbolično i faktičko značenje toga povijesnog događaja još nije sagledano ni dokučeno u svim svojim posljedicama. Bitna prekretnica na apstraktnoj svjetonazorskoj razini mogla bi se odrediti smjenom dominantne ideje/intencije: od one *socijalizam ne u samo jednoj zemlji* ka onoj *kapitalizam u svim zemljama*, bez obzira na svu različitost njihova povijesno-civilizacijskog položaja i svu posebnost njihova društvenog bića. Aktualnu svjetsku krizu režimski i tzv. džepni marksizmi nisu predviđali, ali još manje su je nagoviještali apologeti neoliberalizma. Sadašnja teorijska dezorijentiranost ne omogućuje čak ni to da se ona točno imenuje, a kamoli da se povijesno odmjeri njezino značenje. U praktičnom životu posve su poremećeni vrijednosni sustavi, pogotovo oni moralno-etički. U znanostima, ne samo društveno-humanističkim, obezvrijeđeni su mnogi istraživački napori, osobito oni dubinski. Posve su izokrenuti misaoni orijentiri za bilo kakvu trajniju spoznaju. Ideologijska impregnacija službenog mnijenja, nakon forsiranih sustavnih prekrštanja, nikad nije bila dublja ni svestranija.

MJERENJE RADA

Ako je to konačna praktična prevaga kontrarevolucije, gdje je i što je revolucionarna misao danas?

– Paradigmatičnu promjenu Toni Negri vidi u tendencijskoj hegemoniji nematerijalnog rada (to jest intelektualnog, znanstvenog, kognitivnog, relacijskog, komunikacijskog i afektivnog) iz koje proizlazi nužnost da se omedi politički jezik prijelaza od modernosti ka postmodernosti u analizama političke znanosti i filozofije. S građanskim i kapitalističkim poimanjem moći moguće je raskinuti samo ako nadidemo njezinu modernu koncepciju. Postmoderni politički obzor predstavlja se prije svega kao raspadanje političke ontologije koja je bila izgrađena oko pojma suverenosti, jer riječ je o realnoj supsumpciji društva pod kapital, pod biomoć koja konstituira njegovu političku strukturu, a za tu postmodernu situaciju kritika još nije osposobljena. Kada Foucault govori o moći, navodi Negri,

on ne opisuje neko primarno ili temeljno načelo, nego ukupnost korelacija u kojima se križaju prakse, znanja i institucije. Radna snaga i promjenljivi kapital (živi rad) ne mogu se zatvoriti unutar odnosa koji su objektivno prefigurirani zakonima ekonomije, kako je to smatrao “službeni” marksizam. Apstraktna temporalnost – to jest *vremenska* mjera rada – ne može obuhvatiti svu njegovu kreativnu energiju. Unutar novog lika kapitalističkog odnosa javlja se višak koji dopušta otvaranje prostora *samovrednovanja*, njega kapital ne može u cijelosti upiti.

Globalizacija je na radikalnan način rasplinula sve stare kriterije mjerenja rada. Posrijedi je ireverzibilan proces u kojem se svi politički pojmovi modernosti transformiraju u proizvodnoj, političkoj, institucionalnoj i kulturnoj dimenziji postmodernosti. Aktualna modifikacija državnih procesa i modernih misaonih instrumenata ne ograničava se samo na njihova implicirana značenja, nego se tiče same ontološke zbilje. Unutar globalnog društva, valja razmišljati ne u smislu funkcionalne racionalnosti moderne političke misli, nego u funkciji kriterija biopolitičke razboritosti i normi biomoći. I sama država-nacija smješta se unutar svjetske mreže biomoći, to jest pripada onim gospodarima planeta koji uspijevaju nadzirati bilo njezina čvorišta, bilo oke. Učinci krize ideje mjere, kvalitativni su, nepovratni i od ogromne važnosti. Negri misli na višak nematerijalnog rada, na nesvodivost te nove potencije rada u odnosu na moderne pojmove kritike političke ekonomije i kritike politike.

MAFIJA IMA SVOJU DRŽAVU

Globalna dimenzija konteksta u koju valja postaviti političku raspravu uključuje, s novim antagonizmima, i pojam mnoštva, shvaćen kao element kohezije mnogostrukih otpora. U liku kapitala promijenio se kapitalov promjenljivi oblik, radna snaga, koja pronalazi prostor vlastite autonomije. Reaktualizira se *zajedničkost*. Zajedničko je, i unutar ekologijskih dimenzija, ukupnost onoga što je radna snaga proizvela nezavisno od ukupnog kapitala i nasuprot njemu. Za kapital ne radi se više o tome da zaobiđe ili izbjegne podjelu između javnog i privatnog, nego da se naprosto okoristi zajedničkim. To je njegova aktualna strategija.

Što je utopijsko u tom novom povijesnom kontekstu, može li se ono iskristalizirati u neko dalekosežnije viđenje, i može li se društvena misao imalo izdignuti iznad prizemne političke pragme kontaminirane mafijaškim duhom?

– Ovih dana ponavljam jednu izreku koju je prekjučer ponovio i aktualni Predsjednik Republike: svaka država ima svoju mafiju, hrvatska mafija ima svoju državu. Tu sintagmu valja ozbiljno shvatiti, kao zbilju na koju ne smijemo pristati. **E**

ARHITEKTURA PREŽIVLJAVANJA

STUDIO BASAR

EVAKUACIJA/IZBACIVANJE DUHA

Slijed procesa nacionalizacije i retrocesije/povrata imovine vlasnicima stambenih objekata u Rumunjskoj, doveo je do nastanka specifične stambene jedinice: *fantomske kuće* koja se najednom počinje pojavljivati po ulicama, kampirati po pločnicima, vješati se po fasadama pravih kuća, da bi potom netragom nestala. Fantomska kuća nema zidova, vrata, prozora ni krova: ona je tek nakupina namještaja, prostirki, biljki i posuda sakupljenih u hrpe u slijedu, umotane u karton i plavu foliju po kojima su ispisane protestne poruke. Izgrađena izvana, fantomska kuća sastavljena je od svega što jedna obitelj sakupi tijekom svog stambenog vijeka; radi se o izvornutoj kući, onoj izgrađenoj iznutra prema van.

Kreativnim angažmanom koji počiva na učenju, zanimaju nas pitanja izbacivanja iz stanova nakon pada komunizma u Rumunjskoj kao pitanja preživljavanja u društvu zasnovanom na imovini/prosperitetu, ukazujući na probleme poput marginalizacije, društvene nejednakosti, neuspjeha administracije i siromaštva.

Promatrajući ove nestalne strukture urbanog opstanka, dobivamo lekciju prostorne i društvene organizacije koja nadilazi funkcionalni normativ, baveći se sposobnostima preživljavanja i oblikovanja vlastitog životnog prostora.

ZAKONSKA POZADINA

Nakon 1948. godine, većina urbane populacije u Rumunjskoj biva izbačena, raseljena, udaljena ili relocirana iz svojih domova od strane aparata komunističke države. Nakon šezdeset godina, njihovo ponovno naseljavanje još uvijek nije dovršeno, i neki od njih i danas opsjedaju ulice rumunjskih gradova. Ovo je njihova priča iz pravnog aspekta: počevši od 1950., dekretom broj 92, stambene zgrade "krupne buržoazije" i vlasnika velikog broja nekretnina, bivaju nacionalizirane. Ove zgrade postaju državno vlasništvo kao "narodno dobro" te njihovi prethodni vlasnici postaju državni stanari. Kasnije, 1974. godine, dekretom broj 223, zgrade u posjedu ljudi koji su ilegalno napustili zemlju ili onih koji se nisu vratili nakon isteka vize, postaju državno dobro. Nakon pada komunističkog režima, iznova rođena republika Rumunjska započinje bolan proces povrata imovine: godine 1995., zakonom broj 112, nacionalizirani posjedi čiji prvotni vlasnici nisu zatražili njihov povrat u roku od šest mjeseci, mogu biti kupljeni od strane ljudi koji ih trenutno naseljavaju. U ovakvoj situaciji prisutna su dva slučaja: stanari ne kupuju zgrade i država ih zadržava u svom vlasništvu, ili: stanari kupuju zgradu (uz zabranu dalje prodaje za sljedećih deset godina). Do 1999. godine, država pokušava zaštititi stanare vladinom odlukom br. 40 (izmijenjenom zakonom br. 241/2001) obvezujući bivše vlasnike koji su došli u posjed svojih nekretnina da zadrže ugovore o najmu sa stanarima na razdoblje od 5 godina.

Počevši od 2001. godine, zakonom br. 10, započinje fenomen zakonskog izbacivanja: nacionalizirane zgrade vraćene su starim vlasnicima. Ponovno, zabilježena su dva slučaja: ukoliko stanari nisu otkupili stanove dok je na snazi bio zakon iz 1995., stari vlasnici dobivaju svoj posjed natrag; ili, ukoliko su stanari otkupili stan pod tim zakonom, bivši vlasnici mogu zatražiti sudski nalog za poništenje prodaje i prodajnog ugovora. U oba slučaja nastaju ekstremne situacije izbacivanja stanara. Od 2007. godine, niz zakonskih prijedloga i inicijativa lokalne administracije pokušavaju podržati istjerane ljude, bilo putem stambenih fondova, financijskom pomoći ili projektima socijalne stanogradnje. Međutim, utvare su još uvijek prisutne.

ŽIVOT NA PLOČNIKU

U samo nekoliko sati jedna sasvim normalna obitelj ostaje bez krova nad glavom: nakon što su deložirane, one izabiru živjeti na pločniku ispred kuće u kojoj su stanovale, kampirajući na ulici, bilo zbog toga što žele dobiti što veću javnu vidljivost za svoj protest, bilo zbog toga što praktički nemaju gdje uskladištiti svoju imovinu niti imaju osigurano mjesto za spavanje. Nakon što je ova odluka donesena, "beskućnici s fote-ljama" prvo moraju riješiti problem osiguravanja svoje imovine od provalnika, loših vremenskih prilika i slučajnog oštećivanja većih komada namještaja. Prva im je opcija da naprave veliki paket, zamotaju ga u plastičnu foliju, sa svim svojim osobnim stvarima i namještajem. Potreba za osiguravanjem ovoga paketa često se rješava osmišljavanjem dodatne jedinice pogodne za život i njezinim dodavanjem strukturi: bilo da je to osobno vozilo, mali ulazni paviljon ili neka neovisna struktura koja već postoji na ulici i koja se zauzima (poput napuštenog kioska). Ova jedinica preuzima ulogu mjesta za spavanje, jelo, pohranu vrijednosti. U složenijim situacijama, organizacija nedavno izbačenog namještaja

nastavak na stranici 31 –

1864. GRAĐANSKI ZAKONIK, VLASNIČKA PRAVA

1950. DEKRET 92/1950, 1. FAZA NACIONALIZACIJE

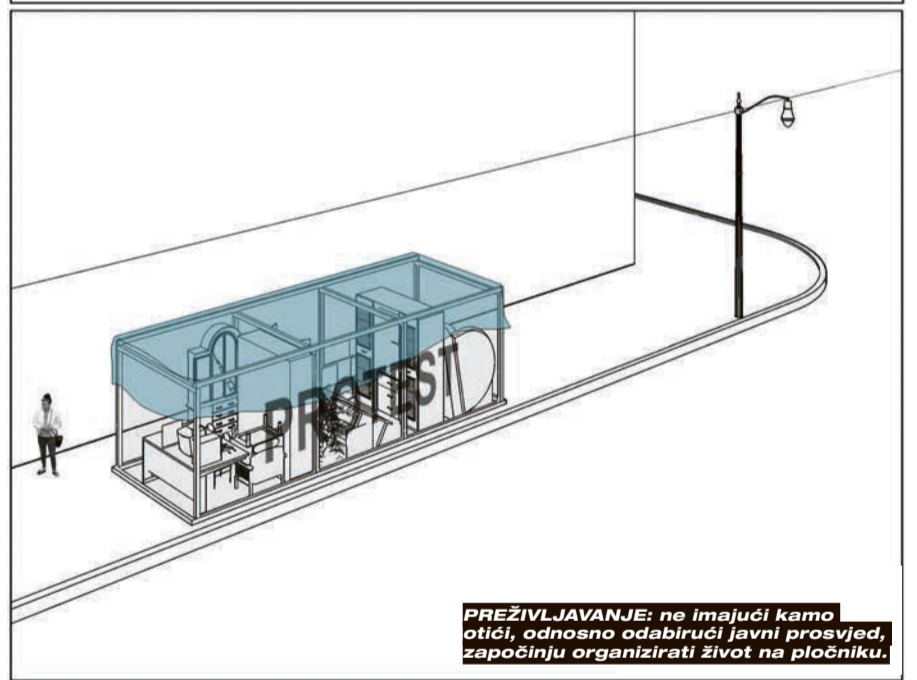
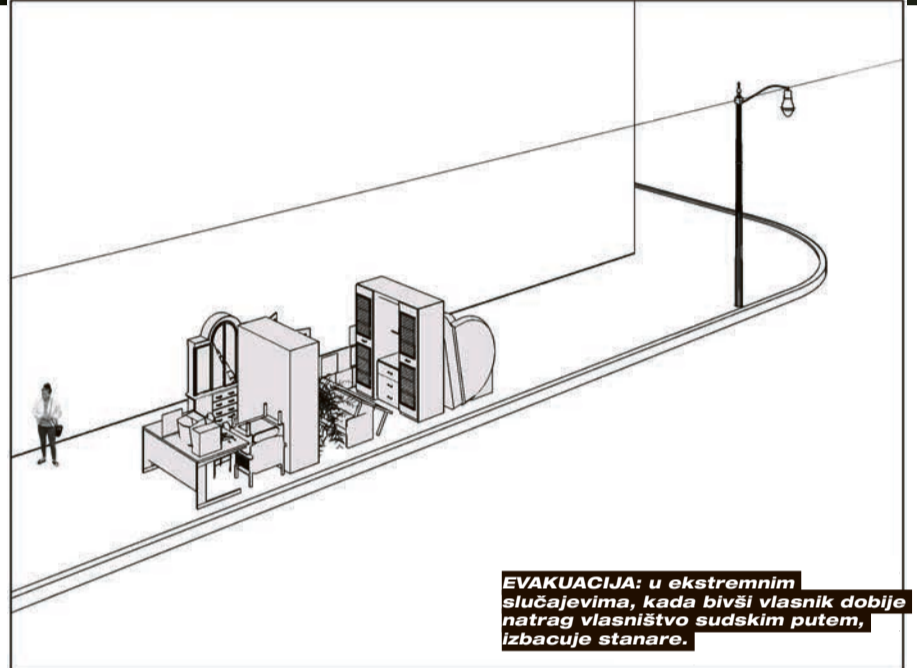
1974. DEKRET 223/1974, 2. FAZA NACIONALIZACIJE

1995. ZAKON 112/1995, POVRAT IMOVINE, FAZA 1

1999. VLADINA ODLUKA 40/1999, ZAŠTITA STANARA

2001. ZAKON 10/2001, POVRAT IMOVINE, FAZA 2, EVAKUACIJA

2007. PRIJEDLOG ZAKONA, STAMBENI FOND

REVIJA MALIH KNJIŽEVNOSTI – RUMUNJSKA

Suvremena rumunjska književnost – portret u pokretu

Izbornica ovogodišnje Revije malih književnosti o autoricama i autorima koje je odlučila predstaviti hrvatskoj publici – **CARMEN MUŞAT**

U posljednja dva desetljeća, koliko je prošlo od propasti komunističkog režima, u rumunjskoj je književnosti nastupila blaga smjena generacija, što je dovelo do supostojanja raznovrsnih tendencija i narativnih formula. Nakon što su u prvom postkomunističkom desetljeću, iz političkih razloga, intelektualci preuzeli primat nad piscima i uživali mnogo širi kulturni prestiž, u desetljeću od 2000. do 2010. dolazi do jačanja pisaca, a usporedo s tim i do jačanja fikcije. Pojednostavljeno, možemo reći da se za svoje mjesto u kulturnom prostoru trenutno bore tri zasebne generacije pisaca: oni koji su počeli stvarati između 1960. i 1970. (neomodernisti), oni koji su se afirmirali između 1980. i 1990. (postmodernisti) te oni koji su počeli stvarati oko 2000. (a posebice nakon 2003., kada izdavačka kuća Editura Polirom pokreće edicije Ego Proza i Debut). Kad govorimo o različitim generacijama, valja napomenuti da generacijske razlike nisu nužno i tipološke, jer književna tipologija vrlo često prelazi granice između generacija.

NOVA OBJEKTIVNOST | Rumunjski pisci afirmirani u posljednja dva desetljeća nanovo otkrivaju realizam, koji je do 1989. bio smatran subverzivnim (osim kad se pokoravao službenoj ideologiji, kao “socijalistički realizam”). Realizam, epski instinkt, užitak pripovijedanja i stvaranja složenih likova vraćaju se u središte interesa rumunjskih pisaca u posljednjih deset godina, nakon svojevrsnog nazadovanja u razdoblju između 1990. i 2000. Suvremeni rumunjski prozni pisci (raznih generacija) ne bave se toliko teoretiziranjem umjetničkog stvaralaštva koliko mnogostrukim vidovima svakodnevice, kojoj pristupaju iz najrazličitijih gledišta, korištenjem najrazličitijih narativnih metoda. Za imenovanje glavnih tendencija u rumunjskoj suvremenoj prozi upotrijebila bih sintagmu “nova objektivnost” ili termin “neonaturalizam”, jer ta je proza uvijek usredotočena na banalnost svakodnevice, bilo da se radi o retrospektivnom pogledu na komunističko

razdoblje (čiji su ružni aspekti ublaženi, što iz nostalgije, što iz ironije) ili o prikazivanju suvremenog svijeta (u kojemu prevladava vulgarnost i pomutnja vrijednosti). Iskustvo proživljene prošlosti konstantna je tema suvremene rumunjske proze, a kroz istraživanje ljudskih sudbina uhvaćenih u žrvanj povijesti uspostavlja se poseban odnos s prošlošću.

PROZNI AUTORI | **Fantazija magijskog realizma** | Matei Florian (*Şi Hams şi Regretel, I Ivica i Marica*) koristi lirizam s dobro odmjerenom dozom ironije, na taj način stvarajući fantastične teritorije na kojima se imaginarno i realno – s jednakim pravom – bore za prevlast. Njegovi romani (uz već spomenuti napisao je i roman *Băiuţei (Dečki iz Băiuţa)*, zajedno sa svojim bratom Filipom Florianom) vraćaju nas u doba nevinosti, gradeći jedan svijet u kojemu su granice između kraljevstava krhke, a vrijeme teče po pravilima potpuno različitim od zemaljskih.

Mikro-realizam. Od scenarija i reportaže do romana i natrag. | Dan Lungu, Florin Lăzărescu i Lucian Dan Teodorovici, koji na književnu scenu stupaju otprilike u isto vrijeme, budni su kroničari banalnosti svakodnevice i arhivari malih osobnih povijesti, a supstancu za svoje epske konstrukcije – pripovijesti i romane – crpu iz neposredne stvarnosti. Florin Lăzărescu u književnost dolazi iz svijeta novinarstva, sociologije i filma, što ostavlja vidljivi trag i u njegovu pismu, koje neprestano “preskače” iz kratke priče i romana s jedne strane u filmski scenarij, kazališni komad i reportažu s druge.

Ştefania Mihalache prozna je spisateljica na duge pruge, a njezini se romani odlikuju profinjenim humorom, dinamikom pripovijedanja i snažnim likovima. Pažljivo promatrajući svijet koji je okružuje, Ştefania Mihalache gradi moguće svjetove pune zanosa, kojima se čitatelj, jednom kad u njih zaroni, s užitkom prepušta.

Ovidiu Pop je sa svojim iznimnim prvijencem pobudio podjednak interes i kod kritike i kod publike. *Trickster* je heterogena fikcija u kojoj autor na očaravajući način miješa

različite sastojke, od realizma do nadrealističke fantazije, a sve “istkano” unutar autobiografskog okvira.

Roman s kojime na scenu stupa Adrian Chivu, *Caiet de desen (Crtanka)*, podjednako impresionira i temom – stvarnost filtrirana kroz prizmu autističnog adolescenta – i suptilnošću pronicanja u dubinu obiteljskih odnosa.

Subjektivni i autofikcijski realizam. | Iako je debitirala sa zbirkom stihova, Ana Maria Sandu izgleda odustaje od pjesništva, pronalazeći veći izazov u prozi. Njezini su romani (*Fata din casa vagon, Djevojka iz kuće-vagona, Omoară-mă!, Ubij me!*) fikcije o traganju za izgubljenim (ili dugo skrivanim) sjećanjem i identitetom, zapisi o samoj sebi koji, unatoč ispovjednom intenzitetu, sadrže obilježja fikcije i ulaze u kategoriju romana, bez obzira na istaknuti autobiografski karakter.

PJESNICI | Poetski univerzum Doine Ioanid svojevrsni je začarani ocean u kojemu se slike neprestano miješaju, stvarajući tako fantastične sklopove riječi koji iznenađuju, kako svojom rafiniranošću tako i munjevitim rezovima svakodneve realnosti. Doina Ionid pjesnikinja je nostalgije, za koju sadašnjost postoji tek ukoliko sa sobom nosi sav “teret” sjećanja, koja ne nestaju, već se iz trena u tren preobražavaju, tiho produljujući svoj tajni život, s onu stranu perfekta.

Cosmin Perţa pjesnik je unutarnjih stanja, meditativan i trezven. Njegove su zbirke pjesama magična istraživanja realno-imaginarnih teritorija. Kao pjesnik i prozni pisac, Cosmin Perţa istražuje jezične posebnosti i vrlo maštovito iskorištava višestruke jezične registre.

Osjetljiva, ali i stroga, Adela Greceanu piše naizgled ispovjedničku poeziju, s nadrealističkim ishodištem, u kojoj prevladava tema traženja samoga sebe i pristupanja stvarima te istraživanje neočekivanih kombinacija koje tako mogu nastati. Roman *Mireasa cu şosete roşii (Mladenka u crvenim čarapicama)* pretvara pjesnički ritam u prozu, kroz živo pripovijedanje s minimalnom radnjom i bogatim diskursom/diskursima. ■

Ubij me!

Neobičan noćni susret na ulicama Bukurešta
— ANA MARIA SANDU

ANA MARIA SANDU rođena je 1974. u Tîrgu-Jiu u Rumunjskoj. Magistrirala je suvremenu rumunjsku književnost na Sveučilištu u Bukureštu. Objavila je kompleksnu epsku poemu *Iz uspomena jednog Chelbasana* (2003.) koja je bila nominirana za nekoliko važnih rumunjskih nagrada te romane *Djevojka iz kuće-vagona* (2006.) i *Ubij me!* (2010.). Radi kao novinarka i piše za brojne tiskane i internetske časopise

Kad se uvečer vraćam kući, hodam polako, često idem sporednim ulicama i uvijek se čudim kako Bukurešt može biti tako tih noću. Ometam pse koji sklupčani spavaju na poklopcima kanala. Gledaju me poluotvorenim i snenim očima, ne podižući glave. Mačke su mekane prikaze koje ne stižem dobro razaznati jer šmugnu na metar-dva od mojih nogu. Da se mene pita, ne bih izlazio dok se ne smrači i do vrtoglavice bih kružio oko tog velikog svjetlećeg tijela tetoviranog najrazličitijim građevinama. Anestezirani grad u kojem spava golemi kit, a ja sam posljednji budni stanovnik koji se vere njegovom kralježnicom i pokušava stići kući.

Koliko sam piva na kraju popio? Šest ili sedam, vrug bi ga znao. Te vizije, kao i oslobođena ljubav prema Bukureštu kojim sam koračao otkad znam za sebe, tada bi iz istog razloga izlazile na površinu. Savršeno se sjećam puta kojim sam išao te večeri. Najmanje sto sam ga se puta već prisjetio.

U jednom sam trenutku skočio preko lokve i iznad mene se upalilo svjetlo. Senzor se aktivirao zbog naglog pokreta i natjerao me da se trgnem baš kad sam imao nogu podignutu u zraku. Sletio sam na kraj lokve i smočio vrh cipele, izazvavši prije toga minijaturni vodoskok. Čekao sam osjećaj da kapljice pune prašine i motornog ulja prođu kroz tkanje čarape. Zaustavile su se na vrhu nokta na nožnom palcu. Znao sam da će mi uskoro smočiti i ostale prste. Pomaknuo sam ih koliko je to moguće kad nosiš tenisice i tako malo ublažio šok. U zgradi pored koje sam prošao, osiguranoj alarmnim sustavima, ostalo je upaljeno mnogo lampi. Oposvao sam i produžio korak jer ne izlazim u šetnju u to vrijeme da bi me smetale sve te svjetiljke nekih idiota.

Zatim sam stigao do slastičarnice na uglu čiji se prostor postupno smanjivao do veličine sobe u zgradi. Ne vjerujem da izložene kolače ikad mijenjaju. Čini se kao da su napravljeni od gipsa po kojem je netko izlio tonu koncentriranog akvarela. Ne bih ih pojeo ni u ludilu. Ljekarna je, naravno, bila osvjetljena. Našavši se pred dućanom sa sunčanim naočalama, primijetio sam da opet nema niti jednog izloženog modela, vjerojatno zbog straha da netko ne razbije staklo i ne ukrade ih. Glupost, naravno. Ne znam više jesam li se, izašavši na bulevar, zaustavio da pogledam nakit i satove. Oni su možda imali napredniji alarm pa se i nisu trudili prazniti izloge. Nikad ne bih kupio tako skupu stvar, no volio bih nekome pričati o sofisticiranom modelu iz ograničene serije.

Mislim da bih tako mogao zadiviti djevojku koja bi ostala sa mnom više od nekoliko tjedana probnog razdoblja u kojem su me sve moje voljene pokušale promijeniti i uvesti u redove dobrih, poštenih i stalozanih obiteljskih ljudi. Želio sam im ugoditi, odbijao bih dečke dan, dva. Priznajem da sam slab i nisam tako mogao unedogled. No, nije li prijateljstvo, na kraju, najuzvišeniji osjećaj na planeti? Pa dovraga, s Duduom i Mircicom poznajem se oduvijek, tukli smo se, proveli na tisuće sati igrajući nogomet, bili smo rock grupa, ne znači li to da smo braća? Može li mi netko u tome proturječiti?

Ponekad imam potrebu provjeriti svoju teoriju. Obuzme me strah i uhvatim se kako zovem nekoga od njih u gluho doba noći. Tako je bilo i tada. Dlan mi se zalijepio za mobitel i pritisnuo sam Duduov broj s liste biranih brojeva. Na praznoj ulici zvonjava telefona zvuči poput strašne ratne sirene. Godila mi je misao da u ovom gradu imam ljude koje mogu nazvati u svako doba dana i, pogotovo, noći. Nepokolebljivo sam stajao s mobitelom na uhu i nisam ga vratio u džep čak ni kad je mobilni operater izvijestio da

je “birani GSM pretplatnik nedostupan”. Nije se javio, peder...

Dobrano sam ih obojicu ispičkarao i kao da sam izgubio volju da pokušam dobiti Mircicu da ne otkrijem jednaku bolnu istinu: dok ja

bezglavo lutam ulicama i razmišljam o besmrtnosti duše i o slatkom okusu prijateljstva, oni su došli kući i odmah se bacili u krpe. Spavali su k'o klade i živo im se fućkalo za mene. Moglo bi mi se svašta dogoditi, a oni bi to saznali tek sljedeći dan kao i drugih osamdesetak ili stotinjak ljudi koje znam. I više ne bi bilo potrebe da išta napravim.

Produžio sam korak i prošao kroz dio Bukurešta kojim su se jedino krovovi spasili od mraka. Krenuo sam prema bulevaru. Nakon dijela sa ženama, ispred dućana “Diverta”, put prema kući slijedi ravnu liniju. Niska ženska, debela poput paprike babure, u bijelim čizmama do koljena, imala je sreće te večeri. Nije više bila na štajgi. Nekoliko sam se puta našao pred njom kad je pušila cigaretu, a dim koji je izdisala bio je gust i čvrst. Lansirala je dimnu ciglu u nebo iznad grada, no nitko se nije obazirao. Ja sam pak osjetio ludu želju za cigaretama bez filtra, ali kod nas ih nema već dugo vremena.

Približio sam im se, a djevojka paprikaste građe me vidjela i uzviknula:

– Hej, gospon, hoćeš da idem s tobom?

Nisam htio. Vrlo sam pristojno zamolio cigaretu i nekako očekivao da će izvući meko pakiranje i pružiti mi cigaretu bez filtra. Nije bilo tako, no u djeliću sekunde, dok je kopala po torbi i pružala mi paket, učinilo mi se da bi mogla biti bilo tko drugi. Dok mi je davala vatre, već se vratio njezin prijašnji izgled: usta s tankim usnama našminkanim puno preko rubova natjerala su me da požurim. Pozdravio sam i otišao dalje. Nisam tada mogao misliti ni na kakav seks. Moj grijeh.

Cijelim sam putem razmišljao kako je to posljednji trenutak toga ljeta da odem na more. Nakon rujna više nije gušt i nema smisla visjeti na terasama. Tako lud hodao sam gradom i ponavljao u sebi da ćemo pronaći rješenje i otići sljedećeg dana. Na plaži je ona slatka, gusta jesenja svjetlost ljepša no bilo gdje drugdje. Možda sam žudio za morem jer nije bilo djevojke koja bi mi okupirala misli. Kao da su svi dobri komadi u ovom gradu bili zauzeti, ili ih nisam zanimao, ili se nisu vratile s odmora. Ogromna tuga...

Kad su mi skoro sve lade potonule, učinilo mi se da vidim, na manje od 10 koraka od mene, nekoga kako ramenom udara o zid. Rekoh, možda je ostao vani pa očajno pokušava otvoriti vrata. Nisam žurio, no kad sam došao do lika, nije bilo traga ulazu, samo zid s otpalom žbukom.

Bila je to mlada žena. Nekoliko je trenutaka ostala na nogama, pogledala me, zatim čučnula i ostala u tom položaju. Plakala je ili štucala, nisam mogao razabrati. Krenuo sam prema njoj, a prva stvar koja mi je pala na pamet bila je da je upitam:

– Hej, što ti se dogodilo? Nije ti dobro? Netko te udario?

Nije mi odgovorila, ustala je i nastavila leđima udarati o zid. Njezino me ljuljanje pomalo uzrujavalo jer nisam znao je li me vidjela, čula ili je jednostavno nije bilo briga. Imala je traper jaknu svijetle boje, duge hlače i majicu na kojoj je nešto pisalo, ali nisam mogao vidjeti što. Prilično debeo pramen kose ispao joj je iz repa i zalijepio joj se za lice. Bio je svijetlosmeđe boje, toliko sam uspio vidjeti. Plakala je i disala u isto vrijeme pa su joj bila vidljiva dva prednja zuba. Tada sam odlučio pod svaku cijenu saznati kako da joj pomognem. Bila je razoružavajuće sama i izgubljena u tom noćnom Bukureštu u kojem sam se ja, samo nekoliko minuta prije, osjećao kao riba u vodi.

Pokušao sam nešto izvući iz nje, bilo što... Dudu zna reći... zapravo, navodno su to riječi jednog tipa iz Čehovljeve novele: “Neka sad umrem ako sam ikad znao ponašati se sa ženama koje plaču”. Učinile su mi se tada vrlo istinitima te riječi. Stajao sam pored te izgubljene i prestrašene djevojke

i pojma nisam imao što da učinim da se smiri, a kamoli da je uvjerim da progovori.

Uhvatio sam je za ramena i okrenuo prema sebi. Osjetio sam njezino drhtanje snažnije no što bih osjetio kad bih dotaknuo nekoga koga upravo tresu struja. Učinilo mi se da joj srce užasno snažno kuca. Ne bi me bilo začudilo ni da mi se komadić njezina mišića iz grudi našao u rukama. Ni dalje nisam znao što da radim. Možda bi bilo dovoljno da je ne ostavim samu na ulici.

No, odlučio sam biti uporan i opet sam je upitao:

– Možeš li mi reći što ti se, dovraga, dogodilo?

Ni drugi put nisam dobio odgovor. Pustio sam je i također se oslonio leđima o zid. Čuo sam je kako uzdiše. Gurnuo sam ruku u džep tražeći cigarete, tek toliko da nešto učinim. Imao sam, začudo, i upaljač. Nakon što sam zapalio, upitao sam i djevojku:

– Želiš li možda dim? Ili cijelu cigaretu?

Kimnula je glavom, a ja sam joj, ne znajući što točno želi, pružio svoju cigaretu, no ona je i dalje nepomično stajala:

– Ugasiće se, znaš...

Tek je tada odlučila povući dim. Stavila je suzama zalijepljen pramen iza uha i na kraju pogledala u mene. Bolje da to nije učinila. Učinilo mi se odjednom puno hladnije i nisam se mogao oteti dojmu da me, unatoč velikim očima, a možda i dugačkim trepavicama, zapravo gleda kroz dvije rupe, ravno iz dubine zemlje.

Još sam je jednom upitao, bez velikih očekivanja:

– Možeš li mi barem reći kako se zoveš?

– Ramona – rekla je.

Bila je to prva riječ koju je izustila i pomalo sam se prestrašio, nisam očekivao da će mi ovaj put odgovoriti. U glavi sam računao koliko vremena stojimo jedno pored drugoga. Nakon trenutka tišine i smirenosti u kojem smo se na neki način sprijateljili, Ramona se trgnula i počela udarati šakama o zid. Komadići žbuke padali su poput konfeta, a ja se nisam mogao natjerati da je zaustavim.

Njezin mi je plač parao srce i po prvi mi je put prošlo kroz glavu da joj se, vjerojatno, dogodilo nešto gadno. Ustao sam i zgrabio je za ruke. Nije mi bilo teško stisnuti je u naručje, bila je prilično malena i krhka, no nastavila je udarati rukama i nogama. Grupa ljudi prošla je pored nas. Bio sam spreman čuti neku gnusobu ili da mi kažu da je ostavim na miru. Moja se situacija mogla u svakom trenu pogoršati. Kako bih dokazao, kad bi me netko počeo ispitivati, da sam zastao da vidim što se dogodilo s tom djevojkom i da sam joj samo želio pomoći? Nikako, meni je to najjasnije. No, nisam mogao predugo razmišljati jer sam čuo kako me pita:

– Mrtva je u kući, znaš, zar ne? Koliko smo sad daleko?

Priznajem da sam ostao bez riječi. Što bi, dovraga, to trebalo značiti? Djevojka Ramona možda je bila luda ili se poigrala sa mnom. Možda se okladila s prijateljima da će pronaći nekog lualicu na ulici, u večernjim satima, i zavrtjeti mu glavom za nekoliko minuta. Ako je bilo tako, polazilo joj je za rukom i mogao sam mirne duše otići kući i sutra na more i tako dalje...

– Tko je umro? Gdje? – upitao sam je šaptom.

Okrenuo sam se i sad su mi opet leđa bila naslonjena na zid. Nju sam čvrsto držao u naručju iako je i dalje nastojala pobjeći. Prošao je auto i vidio sam joj oguljene dlanove. Nekoliko slojeva kože ostalo je na zidu i pojavila se ružičasta rana sa zgrušanom krvlju. Instinktivno sam popustio zagrljaj, jedna joj je ruka sad bila slobodna i da nas je netko mogao vidjeti, pomislio bi da smo stali da se malo odmorimo.

– Negdje drugdje...

Tek toliko sam tada izvukao iz nje. Ali barem je imalo veze s onim što je bila rekla nekoliko minuta prije.

– Gdje drugdje?

Očekivao sam da mi kaže još nešto kako bih shvatio cijelu tu vražju besmislicu. Već sam u glavi imao osmišljen scenarij: ova djevojka je možda bila svjedokinja neke nesreće, pretrpjela je emocionalni šok i morao sam se pobrinuti za

nastavak na sljedećoj stranici—

Trickster

Pretpremijera s likovima liječnica i liječnika na kontrolnom pregledu – OVIDIU POP

OVIDIU POP rođen je 1982. u Gherli u Rumunjskoj gdje se nalazio poznati zatvor u komunističkom režimu. Školovao se u različitim gradovima u Transilvaniji. Studije je započeo u Cluju, prebacio se u Bukurešt te diplomirao političke znanosti u Beču 2009. Prvi tekst napisao je u roditeljskoj kuhinji kad mu je bilo 14 godina. Jedanaest godina nakon toga objavio je, zajedno s još 20 pisaca, roman *Rubik*. Prvi samostalni roman *Trickster* objavio je 2009

Ah, konačno grad, štednjak, perilica posuda, kiler u kupaonici! Ako ništa drugo, bolest me je barem učinila stanovnikom grada. Usprkos kroničnim nedostacima, grad je, ipak, ugodno mjesto za život. Što je, je! A to je prije svega kauč, a zatim i naslonjač u kojem mogu satima mirovati i razmišljati dok su moji na poslu, a ja zatvoren u kući. Teta Lukrecija, susjeda koja mi dođe dati jesti i pogledati da nisam što razbio, taj dio više nije toliko ugodan. Ali poslije je opet udobno jer teta Lukrecija ode, a ja mogu igrati nogomet prstima ili bojati ili raditi druge stvari koje uglavnom radim kad je udobno.

Zatim, dok sjedim u naslonjaču zadovoljan dobrim razvojem stvari, Mama me hvata ispod pazuha i prevodi me preko ceste i vodi u vrtić, ja nisam ni svjestan da je nekako gotovo s udobnim. U vrtiću je onaj dječak Radu kojeg sam već spomenuo i koji se igra plastelinom. Ima mjesto samo za sebe na jednoj strani sobe. Mjesto je prekriveno komadima najlona, a Radu se baca na koljena, puže i radi kolotove.

– Ču-ču-ra-ta-ta! – reče Radu i jednom rukom premješta tenkove malo dalje. Jedna mi je ruka jedna vojska, a druga je druga – nadoda.

I ne moraš biti neki maher za dječju psihologiju da bi zaključio da je Raduu udobno.

Srećom, moji prilično brzo odustaju od mog boravka u vrtiću i smještaju me natrag u naslonjač. Odakle me, međutim, još brže podižu i, u određenoj mjeri, priča se stalno ponavlja, opet me Mama hvata ispod pazuha, opet sa mnom prelazi cestu, opet put vodi u vrtić i, koliko je to moguće za četverogodišnjaka, ja proživljam neki neodoljiv *déjà-vu*. Osjećaj naglo nestaje kad se, umjesto da nastavimo pločnikom koji prolazi kroz parkić i gleda na nacionaliziranu vilu obitelji Kornai, današnji vrtić, zaustavljamo i stopiramo na glavnoj cesti.

Tu nas je postupno obuzela hladnoća. Nakon što bi ispred nas prošao poneki automobil i zvuk mu se izgubio u snijegu, tata bi povukao ruku i puhao u nju topli zrak. Mama je cupkala po asfaltu. Reče mi:

– Napravi i ti tako.

Tada i ja počnem cupkati nogama po asfaltu i zabavljati se.

– No, budi dobar!

Tata reče:

– Ma daj, ni jedan ne želi stati, vrag ih odnio!

Konačno, kupi nas neki tip s kamionom. Reče:

– Hajde, uskačite, da mi se ne ugasi motor, još je hladan.

– nastavak s prethodne stranice

nju da dođe k sebi. Naš me susret obvezao na to i nije mi palo na pamet da je ostavim na ulici i vratim se kući.

Počeo sam joj govoriti, to joj nije moglo naštetiti:

– Hajde, molim te, pokušaj se smiriti. Tu sam s tobom i neću te ostaviti samu. Što god da se dogodilo, bit će bolje, vidjet ćeš. Ako želiš, možemo k meni. Živim blizu, niti 50 metara. Bulevar Magheru 30. Svega nekoliko koraka i tamo smo. Mogao bih ti zamotati ruku i popili bismo whisky. Napraviti ću ti čaj. Zsigurno bi ti dobro došao. Imam od šumskog voća i od lipe. Ili možda želiš u bolnicu? Samo reci i...
– ...k tebi. ☒

Ulomak iz istoimenoga romana.
Prevela Sanja Husain.

Reče da dolazi iz PIK-a, iz Glodua, i da je i tamo gomila ljudi, da su teretna vozila zaglavila zbog prokletog vremena i da se zapriječio put. Reče:

– Ja danas inače nisam trebao raditi. Ali došli su i izvukli me iz kuće. Ovako: "Ioane, što radiš, spavaš? Haj, nemoj spavati, treba telad odvesti na klanje." Točno tak' kak' vam velim.

Unutra je toplo, u svakom slučaju toplije nego vani. U prilog mi ide i to što sjedim između mame i tate. Dok vozač priča, promatram Majku Božju koja tužno visi na niski perli smotanoj oko retrovizora. Između krova kabine i zaslona protiv sunca zataknuta je slika gole žene s dlakama između nogu. Vozaču rastu dlake iz uha. Nosi plavu bundu s debelim krznenim ovratnikom. Kad spomene telad, okrenem se i pogledam kroz prozorčić. Telići su zbijeni jedan uz drugog. Oni u sredini preživaju; oni sa strane, pak, moraju trpjeti zrak koji struji izvana i udara ih punim zamahom. Telad koja je sa strane mora to podnositi jer je platforma kamiona otkrivena. Umjesto cerade poslužila je žičana mreža koja sprječava telad da padne na cestu preko ruba. Iz tko zna kojeg razloga, lako suosjećam s teladi.

U onome što slijedi, pokušat ćemo utvrditi razvoj te empatije:

Shema razvoja empatije koju je Doru doživio u kamionu:

Na početku, Doru osjeća poriv koji možemo nazvati empatičko uzbuđenje i opisati ovako: Doru je telić.

To empatičko uzbuđenje, budući da je nerazborito i panteističko, pobit će odmah u sljedećoj sekundi obrambena reakcija. Ta reakcija u Doruu budi osjećaj koji se može opisati ovako: ako je Doru telić, tada bi mu bilo bolje da je jedan od telića u sredini nego jedan od onih sa strane.

Postavlja se logično pitanje: zašto Doru želi biti govedo u sredini platforme, radije nego ono sa strane? Odgovor je u zapažanju do kojeg Doru dolazi gledajući kroz prozorčić kabine. To zapažanje glasi: telad iz sredine preživava.

Zapažanju se nadodaje Doruovo unutarnje uvjerenje da: osobe koje žvaču mogu imati samo jedan razlog da žvaču, a to je da im je udobno.

Cijeli razvoj Doruove empatije traje manje od dvije sekunde i završava, kao što možemo i predvidjeti, odabirom jednog imponantnog telića koji leži izvaljen u sredini platforme i preživava.

Kraj sheme.

Dok još suosjećam s imponantnim telićem, vozač kaže:

– Nije im još puno preostalo, jadni... – i pogleda prema meni.

U kabini nastane tišina. Tata, koji baš ne trpi tišinu, osjeti da je trenutak da se umiješa i reče:

– Molim?

– Kažem za teliće, jer vidim da ih dečkić gleda. Kažem da im nije preostalo puno, jadni... Ovi ih ne drže u klaonici. Nemaju vremena. Kako ih dovežeš, k'o na traci. Cap!

Rekavši cap, udari dlanom o koljeno.

– Tako je u klaonici. Ja ih vozim i prevozim već kol'ko godina, znam kak' je. Bože sačuvaj! Jeste kad bili?

– U klaonici? – upita Tata.

– Aha.

– Tata odmahne glavom pokazujući da nije, nikada.

– Mučan posao, vjeruj ti meni. Ni za govoriti nije.

Nekoliko je trenutaka izgubljeno gledao cestu koja se pružala pred nama.

– Vjerujte, ako si puno tamo, dođe ti da ne jedeš meso neko vrijeme. Jadna telad... kao janjce ih guraju unutra, nek' samo idu.

– Da, da... – reče Tata i okrene glavu gledajući kroz prozor na polje pokriveno snijegom.

Vozač pogleda u Tatin zatiljak, a Mama, koja ga je ignorirala, u mene pa u cestu pa opet u mene ili u moj ožiljak.

– Pusti ih, daj im mira – reče mi. Nemoj više tako tužno gledati u njih, vidjet ćeš kako je dobar jedan od ovih telića kad ga imaš na tanjuru. Joj, joj – i pogladi se dlanom po truhu. Kamion prijede preko rupe i kabina se snažno uzdrma.

Vozač pritisne papučice, pomakne mjenjač brzine, počese se. Nakon toga, okrene se prema meni i promotri me:

– Velik si već dječak... – reče. – Koliko imaš godina?

Usljedi duže razdoblje šutnje u kojem se vidjelo kako vozač postupno gubi interes.

– Četiri godine – reče Mama odsutno.

– Četiri godine... – reče vozač. – A kako se zoveš?

Vozač na kraju skinuo pogled s mene i uperi ga u cestu.

Mama reče kako se zovem. Vozač reče – možda mi je maca popapala jezik. Tako sramežljiv dječak... kao da sam curica. Mama reče da mi je grlo crveno. Vozač upita kakvo je to crveno grlo da ne mogu pričati zbog toga. Mama kaže da je nešto rijetko. Ne zna se što je točno.

Reče:

– Zato danas idemo doktoru, da vidimo što – i pogladi me po kosi.

Vozač reče:

– No, ti, ma...

Vozač je zviždao ostatak puta i u jednom trenutku reče:

– Ja idem samo do ulaza u grad, tamo je klaonica. Ali otamo ima autobus.

I onda silazimo.

Ispred mene je kasnije pet djevojaka. U kabinetu sam s navučenim zavjesama i s velikim radiatorom koji nesno bruji. Pet djevojaka prolazi jedna za drugom, zdesna nalijevo, od pisaćeg stola do vješalice. Prolaze s rukama na leđima ili s jednom na bradi, a drugom uz tijelo. Dišu kroz nos, češu se po sljepoočnici, jedna se češe po ključnoj kosti, jer je koža na ključnoj kosti zasvrbi baš u trenutku kad se naginje nada mnom. Neke se naslanjaju na pisaći stol i kada dođe njihov red, odmiču se od njega odgurajući se lagano prstima. Jedna djevojka u ruci drži kemijsku, druga instrument za mučenje koji mi prislana na vrat. Treća pak djevojka redom pojavljivanja ima tanke, brižno podrezane brkove. To se može vidjeti po besprijetkornoj liniji koju zatvaraju s kutovima usana. Peta je djevojka blijeda i ima suh ten i madež ispod okvira naočala. Prva djevojka zrači i općenito daje nijansu. Začudujuće je da zapažam iste detalje dok sjedim u čudnom naslonjaču, čudnom jer se čini da će u svakom trenutku poletjeti. Naslonjač ne bi bio tako čudan da se njegov pravac polijetanja ne siječe s neonskim svjetlom sa stropa. Neonsko me svjetlo skoro zaslijepljuje.

Na znak, djevojke prestaju redom prolaziti od pisaćeg stola do vješalice i počinju mi prilaziti u parovima. Dok to čine, lica prilaze iz suprotnih smjerova i u isto se vrijeme udružuju. U parovima me lakše opiti i to je glavni *raison d'être* tih parova. U prvom paru, jedna djevojka udari tupim predmetom dok mi druga, simultano, opipava ruku. Drugi par mi unakrsno postavlja različita pitanja. Djevojka koja zrači cijelo je vrijeme bez para.

Nakon prilaznja u parovima, djevojka koja zrači poziva ostale na sastanak pored vješalice. Sastanak traje nekoliko minuta, dok se ja mrštim i trljam oči u nadi da više neću vidjeti bijelo neonsko svjetlo. Zatim više ne vidim bjelinu neona, ali još čujem šaputanja djevojaka na sastanku. U minutama koje ostaju do kraja sastanka, djevojke gestikuliraju sukladno stupnju specijalizacije koji svaka od njih ima.

Po završetku sastanka, djevojke se okupe oko mojih i kažu:

– Možemo sa sigurnošću utvrditi da dječak ne uspijeva ostvariti vizualni kontakt s osobama u svojoj okolini. Njegovi odnosi s osobama koje su mu nepoznate ostaju na površnom nivou. Iz onoga što smo prije razgovarali shvaćamo da razumije što mu govorite.

– Da, razumije i napravi ono što mu kažeš, ako imaš strpljenja s njim... – rekao je Tata.

– Teško je u ovom slučaju dati dijagnozu. Za tako nešto treba nam vremena. Treba raditi s djetetom.

– Koliko vremena?

– Tjedni...

Dovoljno je da se moji zahvale. Cigarete su predali prije pregleda, kako i dolikuje. ☒

Prevela Sanja Husain.

Strikan Mihai i drug Svevišnji

Pripovijest iz zbirke *Elektronka s kapom*, objavljene 2009. godine
— FLORIN LĂZĂRESCU

FLORIN LĂZĂRESCU rođen je 1974. Svojim romanom *Naš posebni izaslanik* (2005.) osvojio je Veliku nagradu za istočnoevropsku književnost. Debitirao je 2000. zbirkom priča *Gnijezda od imele*. Objavio je i zbirke kratkih priča *Šest načina da se sjetiš jednog konja* (2003.) i *Elektronka s kapom* (2009.) te roman *Što se treba znati o medvjedu pandi* (2003.). Autor je scenarija za kratki film *Elektronka s kapom* kojeg je režirao Radu Jude i koji je osvojio nagrade za najbolji kratki film na festivalima u Montpellieru, Cottbusu, Bilbaou i Sundanceu

Krik jedne liske propara mu uši, izbliza, kao da je vražja ptica spavala kraj njega u barci i, u prvom proplamsaju jutra, shvatila iznenada u kakvom je neugodnom društvu provela noć.

– Zavrnut ću vratom toj vražjoj liski. Svako malo se dere. K'o da je sova! Ne samo da živi od moje ribe, još diže i buku... Zar nisam u pravu, Iliuță?... Iliuță, spavaš? Spavaš. Još se nisi probudio. Što je tebe briga?! Papica je papica, briga jok! San! A ja, ja noćima ne mogu spavati od brige.

Strikan Mihai vjerojatno je imao noćnu moru. Cijelu se noć meškalo s jedne strane na drugu, skoro je prevrnuo barku.

Od prije nekoliko tjedana, otkako je počela žega, napustio je svoju kolibu, u kojoj je vrućina postala nepodnošljiva, i spavao vani, u barci privezanoj za obalu. Ni govora da bi ga bilo strah, naprotiv, osjećao se snažnijim, spremnijim da obavi svoju dužnost kako treba. Jedina neugodnost bili su komarci, ali privikao se i na njih. A bilo je još nešto, ali ne baš neugodno, prije čudno: prethodne večeri, konop na barci razveo se i Strikan Mihai probudio se pred dan, obavijen maglom, baš nasred jezera. Činilo mu se čudnim, jer čvorovi koje bi on napravio nikada se nisu razvezivali. Ali ne možeš znati. Dogode se i takve stvari.

Kako je bio ostavio vesla na pristaništu, da bi imao više mjesta, bio je prisiljen plivajući gurati barku. Iskalo je gnjev psujući Iliuțu, iako mu on uopće nije bio kriv, što je ostavio vesla na obali i što nije dobro zavezao konop.

Nagne se preko ruba, zagrabi dlanovima vode, polijejavajući se po tjemenu, kao da se sam blagoslivlja darom krštenja. Zatim iskoči na obalu i uputi se zviždučući prema spremištu. Ne nade ključeve od lokota te se psujući, s upaljenim upaljačem, vrati u barku. Bili su kraj dalekozora. Ispali su mu, izgleda, iz džepa dok se prevrtao u snu.

Otključa vrata spremišta, upali svijeću, da ne bi dovraga lupio glavom u nešto, i pogleda je li sve u redu. Dohvati krpu i pažljivo pobriše svoj motocikl. Zapravo, pogrešno je rečeno pažljivo, prije s ljubavlju, jer Strikan Mihai volio je svoj motocikl kao da mu je na mjestu motora srce, kao da su poderano sjedalo leđa kakvog ata iz bajke. Imao ga je godinama. Iako mu nije nedostajalo novca kojim bi kupio drugi, ne bi ga dao ni za novi, onakav kakve samo po gradu možeš vidjeti. Bio je uvjeren da bez tog starog motocikla ne bi više ništa značio, nitko ga se više ne bi bojao, i otišlo bi u vjetar sve što je radio čitavog života. Štoviše, bio je uvjeren da te nitko ne voli ako te se ne boji. A Strikan Mihai, kao svaki usamljen čovjek, želio je biti voljen.

Kad se uvjerio da nema ni trunke prašine na motociklu, svuče se u potkošulju i započe nositi vreće mekinja, prazneći jednu po jednu u barku.

– Hajde, Iliuță, sad će tata završiti! – rekao bi povremeno, kad bi stigao s vrećom do barke.

Završi s utovarivanjem, baci vesla i lopatu u barku. Ude i on nakon što je zaključao vrata spremišta. Zadrži se još trenutak, da predahne, pokušavajući pogoditi hoće li stići do sredine ribnjaka prije nego što sunce proviri glavom iza brda.

– Iliuță, tatino, danas sam se nekako kasno probudio. Ne znam koji mi vrug bi, al' nisam cijelu noć ni oka sklopio. Valjda od žege, od suše. Da, da. Iliuță zlato tatino, bit će velika suša, kažem ti ja. Sve će ovdje pogorjeti. Što misliš što sam noćas sanjao? Presušio je, zlato tatino, ribnjak. Bio je gladak kao dlan. Poput mojih dlanova ispucanih od toliko godina veslanja. Mi smo bili na dnu ribnjaka, a sve su ribe puzale i koprcajući se stizale pred nas i počinjale nam govoriti. Govorile su sve i svašta, kao oni, molim, što su cijeli život šutjeli. Svaku bismo saslušali, do kraja, pa smo ih raspoređivali nama slijeva i nama zdesna. Ne znam više kako se završilo, jer me probudila neka vražja liska. Shvaćaš ti, Iliuță? Da to nije neki znak? Ja mislim da nije na dobro. Umorio sam se. Od vrućine, od starosti, od cigareta.

Strikan Mihai još se dobro držao. Jašući na motociklu, imao je još uvijek dosta života u sebi da progoni, do iznemoglosti, svakoga nezvanoga gosta koji bi se usudio doći s ribičkim štapom na obalu jezera. Zvao se Mihail, ali slavu je stekao pod imenom Strikan Mihai. Sav ga je svijet tako zvao. Sav ga se svijet pod tim imenom bojao. Bilo je dovoljno da netko čuje umorno brujanje motocikla pa da ga prođe jeza. I to zato što nije bilo kuražnijega čovjeka u okolici koji nije žudio, barem jednom, za ribom Strikana Mihaia. I to zato što je svatko tko je ikada žudio za ribom Strikana Mihaia bio, barem jednom, proganjan motociklom. Jašući na motociklu, vrteći štapom iznad glave, psujući na pasja kola, izgledao je strašniji od horde Tatara u pljačkaškom pohodu.

Strikan Mihai djelovao je zastrašujuće i zato što nije nikada ni sa kim razgovarao. Otkad je čuvao ribnjak, ono malo riječi koje bi razmijenio s ljudima bilo je upućeno radnicima iz Ribogojilišta, onda kad bi išao u upravu primiti plaću, kad bi dolazili donijeti mu hranu za ribu ili onda kad bi se, svake druge godine, izlovljavala riba.

Strikana Mihaia zaboljelo bi srce svaki put kad bi se morao rastati od svojih riba, ali se umirivao mišlju da će, uvijek iznova, imati druge koje će paziti, brinuti se o njima s istom ljubavlju dok ne budu uhvaćene mrežom, ukrcane u vozilo i odvezene u samoposlugu.

Osim ljubavi prema svojim ribama i motociklu, Strikan Mihai bio je jednom zaljubljen i u buldožer. Upoznao ga je u strukovnoj školi i čim ga je vidio (u hali u koju su svi učenici išli na praksu), srce mu se počelo rastapati za njim. Od tog trenutka nitko ga više nije nadmašio u mehanici. Znao je sve dijelove napamet, štoviše, jednom se okladio s profesorom da će rastaviti buldožer do zadnjega šarafa i sastaviti ga iznova. Nakon dva tjedna rada, dobio je opkladu. Buldožer strukovne škole, nekoć gomila staroga željeza, tako je dobro radio da ga je direktor vratio u polje rada, u ruke vrug bi ga znao kojeg traktoriste. Nijedna ljubav ne traje vječno.

U vojsci je još očijukao s jednim tenkom, ali ništa nije bilo kao prije. Nakon vojske, vratio se u selo, još šutljiviji nego što je bio prije. Uvukli su ga u lokalnu partijsku organizaciju, ali usprkos činjenici da je bio smatran zdravim elementom, nisu uspijevali izvući ništa iz njega. Vjerojatno bi bio trpio mnoge kritike da mu jednog lijepog dana nije pala na pamet, iz vedra neba, ideja s ribnjakom.

Mirno je šetao pokraj močvara na kraju sela kad odjednom ugleda pred očima, kao da je stvarnost, sliku ribnjaka punoga ribe. Na prvoj partijskoj sjednici prijavio se, na iznenađenje svih, na listu za raspravu:

– Drugovi, evo što sam ja razmišljao. Ona močvara na kraju sela ne koristi nikome. Dajte je meni i napraviti ću od nje ribnjak.

– Pardon, druže – repliciralo mu se iz publike. – Močvara je naša, cijeloga naroda. Kako da je damo tebi?

– Al' ja je ne tražim za sebe. Napraviti ću od nje ribnjak za sav narod.

– Recimo da kažemo da. Kako bi ti napravio taj silni ribnjak?

– Dajte mi buldožer i pokazat ću vam.

Ideja druga Mihaila bila je jako dobro primljena u Centrali, zbog čega su mu dali buldožer i gorivo za njega. Strikan Mihai prihvatio se posla i za samo jedno ljeto uspio je sam iskopati ribnjak od nekoliko hektara. Na početku mu se svijet još i smijao, ali onda kad su ljudi mogli vidjeti svoj lik u ogledalu ribnjaka, učinilo im se da prisustvuju malom čudu.

Čudo je bilo još veće kad je, našavši se u radnom posjetu u županiji, sam drug Nicolae Ceaușescu poželio službeno otvoriti ribnjak. Dan prije tog velikog događaja (o kojem se vijest brzo proširila okolicom) pojavilo se više ljudi iz Centrale. Napunili su ribnjak ribom (samo šarani od dva kilograma na više, doneseni iz uzgajališta). Sagradili su pristanište, postavili tribinu na njega, montirali su razglas i mikrofone, zasadili drveće oko vode, potom su se raštrkali po selima u okolici kako bi instruirali ljude.

– Druže Mihail – rekao mu je doktor dok ga je cijepio – velika vas je sreća zapala. Da sâm drug Ceaușescu dode ovdje, to nisam mogao zamisliti. To su trenuci koje možeš proživjeti samo jednom u životu. Budite ponosni na to i nemojte štedjeti truda da budete na visini očekivanja.

Strikan Mihai bio je nijem od čudenja i nije ni sâm mogao vjerovati u takvo čudo: da se rukuje sa samim drugom Ceaușescuom.

U 8 ujutro, obala ribnjaka i okolna brda bila su načičkana ljudima koji su frenetično uzvikivali:

Ceaușescu uz seljaka,
To je sutra, to je nada!

ili:

Ceaușescu, Rumunjska,
Radost naša i dika!

U 15 do 9, začuo se lepet elise predsjedničkog helikoptera. Obletio je nekoliko puta iznad mnoštva iščupavši iz korijena stabla posadena samo dan prije. Istog su trena oni iz snaga reda naredili ljudima ispred da drže, uspravno, po jedno stablo u rukama.

Pri silasku iz helikoptera, druga Nicolaea Ceaușescua, uz usklike, dočekala je načelnikova supruga, obučena u narodnu nošnju.

Drug Nicolae Ceaușescu i drugarica Elena Ceaușescu popeli su se na tribinu na pristaništu, mašući, sretni, rukama prema mnoštvu.

Ponovo se uzvikivalo:

Ceaușescu uz seljaka,
To je sutra, to je nada!

Drug Nicolae Ceaușescu izvukao je neke listove papira i uputio se prema mikrofONU:

Dragi drugovi i prijatelji,

(Huraaaaaaaaaaaa! Huraaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa!
Huraaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa!)

povijest borbe radničke klase, socijalističkoga pokreta, komunističke partije, treba predstaviti u kontekstu ekonomskog i društvenog života države, u čvrstoj vezi s djelovanjem ostalih demokratskih i progresivističkih revolucionarnih snaga koje su doprinijele razvoju društva. Samo tako možemo imati realnu, multilateralnu sliku društvenoga života Rumunjske, možemo shvatiti u punom obimu revolucionarnu borbu rumunjskoga naroda za demokraciju, za mir i društveni napredak, ulogu koju je odigrala radnička klasa s partijom na čelu, u razvitku njezina političkoga života, u revolucionarnom preobražaju društva.

(Hurrrrrrrraaaaaaaaaaaaaa!
Hurrrrrrrraaaaaaaaaaaaaa!)

Moramo uzeti u obzir da su povijest stvarali ljudi, sa svojim vrlinama i manama. U procesu revolucionarne borbe, borbe za izgradnju socijalizma, u našoj su se državi uzdigli brojni borci koji su, u ovom ili onom razdoblju, odigrali važnu ulogu u događanjima, izvršili odgovorne zadatke u vodstvu partije i demokratsko-narodne države...

(Hurrrrrrrraaaaaaaaaaaaaa!
Hurrrrrrrraaaaaaaaaaaaaa!
Ceaușescu, Rumunjska,
Radost naša i dika!)

U ovim okolnostima, iako predstavlja mali korak, ribnjak druga Mihaila, uvaženoga borca u procesu revolucionarne borbe, pokazuje se kao veliki uspjeh u dostignuću multilateralno razvijenog socijalizma. Revolucionarna snaga naroda, skupljena u grudima ovoga hrabrog sina domovine, dovela je do stvaranja povijesnoga trenutka. Riba druga Mihaila, naša, svih nas, dat će snage cijelom narodu za ispunjenje težnji za pravdom i slobodom radničkih masa, za progresivnim razvojem rumunjskoga društva, za vitalne interese naroda, vodeći radničku klasu u velike političke i socijalne borbe...

(Hurrrrrrrraaaaaaaaaaaaaa!
Hurrrrrrrraaaaaaaaaaaaaa!)

Oni u pozadini mnoštva, blizu vrha brda, laktarili su se i pitali: "Što je rekao?!"

Strikan Mihai više čak i nije najbolje čuo što izgovara drug Nicolae Ceaușescu. Baš je tog trenutka, od uzbuđenja, osjetio po prvi put kako mu srce raste poput mjehura koji riba napuše da bi izašla na površinu.

Zbog nedostatka kisika – budući da je ribnjak bio prenapučen – ili zbog toga što je i njih zahvatilo uzbuđenje, uginule su ribe počele plutati okrenute trbusima prema gore.

Nalazeći se u novoj etapi našega socijalnoga razvoja, moramo cijeniti napore druga Mihaila, ujediniti snage kako bismo mogli obraniti ribu iz ribnjaka. Put multilateralno razvijenog socijalizma nije uvijek gladak i ravan. Postojat će zasigurno i neprijateljske snage koje će žudjeti za našom ribom, ribom cijeloga naroda. No slijedeći nepokolebljivo generalnu liniju Komunističke partije Rumunjske, ujedinjeni u mislima i osjećajima, aktivno ćemo sudjelovati u akciji zaštite ribe.

(Ceau-șescu, Ka-Pe-Re,
Nema straha za ri-be!
Ceau-șescu, Ka-Pe-Re,
Nema straha za ri-be!
Hurrrrrrrraaaaaaaaaaaaaa!
Hurrrrrrrraaaaaaaaaaaaaa!)

Put kojim su kročile revolucionarne snage naroda, komunistička partija, nije uvijek bio gladak i ravan. U procesu klasne borbe, izgradnje socijalizma, trebale su biti svladane mnoge prepreke i poteškoće, pojavili su se nedostaci i pogreške, bilo je i neuspjeha. No, u redovima radničke klase, partije, uvijek bi se našle sposobne snage – poput druga Mihaila – da omoguće nadilaženje teških trenutaka, pobjedu nad poteškoćama i koraćanje naprijed k socijalizmu. Poletom i revolucionarnom energijom masa, snagom i borbenom sposobnošću Partije omogućena je pobjeda naprednih ideala radničke klase, nezaustavljivi daljnji napredak našega društva.

Uslijedilo je 15 minuta izvikivanja i klicanja, nakon čega je drug Nicolae Ceaușescu poželio stisnuti ruku drugu Mihailu. Na putu prema Strikanu Mihaiu, primijetio je da pokraj pristaništa pluta mnoštvo šarana trbuha okrenutih prema gore.

– Što je s onim ribama? – upitao je nekoga iz svite.
– Spontano izražavaju svoje veselje zbog Vašeg radnog posjeta ovdje.

Strikan Mihai prisjećao se, kao da je bilo jučer, čuda kad mu je sam drug Nicolae Ceaușescu stisnuo ruku i razgovijetno mu rekao:

– Štiti ribu, družo Mihail!
I sad, kad bi ispružio dlan, kao da bi osjetio čvrsti stisak druga predsjednika i njegove riječi kojima ga je zadužio tako časnim pozivom u životu.

– Da, Iliuță, tatino, da znaš da nisam živio uzalud – reče on, veslajući prema sredini ribnjaka.

Zaustavi barku, uzme lopatu i počne bacati mekinje u jezero.

Ribe su počele veselo skakati oko barke.

– Naradio sam se, tatino, izmorio sam se za vas – reče on, oslanjajući se o dršku lopate. – Godinama sam se brinuo za vas, kao za svoju djecu. Dobro, Iliuță, tebe volim najviše, nisam te uzalud ostavio kraljem cijeloga jezera... Puno sam se naradio. I sve od nule. Na početku, nije bilo ničega ovdje, samo močvara. Idem ja tako ovim brdima i, odjednom, mislim si ja da bi bilo dobro da ovdje zabljesne jedan ribnjak pun ribe. Otišao sam u Partiju i tako je učinjeno.

Dali su mi buldožer i razdvojih zemlju od voda. I vidjeh da je dobro. Kopno prozvah obala, a skupljene vode prozvah ribnjak.

Pustih da trave sjemenite zauzmu dubine i opet vidjeh da je dobro.

I onda sebi rekoh da je došlo vrijeme da pustimo dakle ribu u jezero, da vode zavrve stvorenjima. I bi tako.

Otišao sam ponovo u Partiju i dali su mi cisternu punu mladi, koju sam pustio u vodu: "Plodite se i množite i vaše će biti sve carstvo voda". I vidjeh da je dobro.

Onda sam još rekao: "Razasut ću travu sjemenitu po cijeloj površini vode. To će biti vaša hrana". Oni iz Partije dodali su još prikolicu mekinja mjesečno.

Potom su se pojavili ribokradice. Ti su vas navabili svojim mamicama koje ste počele gristi kao lude.

I otada je počela moja nevolja.

Stoj i budi na straži po cijeli dan, da su mi oči izašle na drugu stranu dalekozora, pa onda goni motociklom i psuj sve mamlaze koji žude za ribom.

U jednom trenutku umorio sam se i tada sam pomislio na tebe, moj Iliuță. Otišao sam u uzgajalište i odabrao sebi najljepšeg šarana odande: tebe. Mislio sam da samo riba može naučiti ostale da se ne zalijeću k'o blesave na mamac ribokradica. Al' šipak! Opet se na mene moralo računati. I što sam još s tobom propatio! Sjećaš li se? Godinu dana nakon što si zavladao carstvom voda, izlovljavali su ribu. Ispustili su vodu, ostavili su samo jednu baruštinu u kojoj su vrvjela sva stvorenja, napunili mrežu, ali tebe nije bilo tamo. Tražio sam te i tražio, tebe nigdje. Kad sam pogledao malo bolje dalekozorom, ugledam te kako se koprcu negdje na sredini ribnjaka. Svukao sam se do gaća i ušao do pasa u mulj kako bih te spasio. Na smrt si me uplašio. Malo je falilo da pomislim da ti više nemam kako pomoći. Kad sam stigao, već si se skoro bio ugušio. Nosio sam te u naručju – jao, što si se batrgao! Svog si me zablatio – i ubacio sam te u jednu bačvu s vodom. Za nekoliko dana, oporavio si se. Kako si se radovao kad si mogao ponovo jurcati vodama... To je to, Iliuță. Od tada, mir i tišina! Samo ribe nisu ništa shvatile. Daju se uloviti kao da je vrag ušao u njih.

I kao da ću ja još puno moći. Jednog lijepog dana, halt! i odoh ja. Ostat ćeš sam pa da te onda vidim. Hoćeš li se prisjetiti svega što sam te naučio? Hoćeš li se ti brinuti o ostalima na mom mjestu? Jesi li uspio zvladati njima? Slušaju li te one kao mene? Tko zna.

Sunce je dobivalo snagu i Strikan Mihai sada je mogao jasnije razlučiti obrise ribokradica koji su se smjestili na pecanje, na drugom kraju ribnjaka. Uze dalekozor u ruke i prinese ga očima:

– Normalno, poznajemo problem! Costăchel, pizda mu materina! Umjesto da traži nekakav posao, dolazi meni kidati živce. Još povede za sobom i svoju gomilu djece. Kradeš danas, kradeš sutra, razumijem ja to, trebaš i živjeti, staviti nešto na tanjur, ali se i zaustaviš! A ne da cijeli dan samo stojiš na jezeru, da meni kradeš ribu. Samo ti stoj, sad ću te ja naučiti pameti.

Dohvati vesla, namjesti ih na rašlje i uputi se brzim pokretima prema obali. Iskoči iz barke, otvori spremište, izvadi motocikl, zajaši ga i pojuri uhvatiti Costăchela. Kao na zapovijed, istjerani brujanjem motocikla, Costăchel i njegova djeca rasprše se, bježeći k'o zečevi, u različitim smjerovima. Strikan Mihai nacilja pogledom onoga koji

je nosio vrećicu i snažno ubrza prema njemu. Dječak koji je nosio vrećicu s ribom imao je još i tu nesreću da je bio obuven u ribičke čizme. Osim toga, ostao je zadnji zato što se spustio, skoro do pasa, u vodu. Imajuću u vidu ne baš povoljne uvjete, Costăchelov sin razvio je hvalevrijednu brzinu, dostojnu kakva trkača sasvim spremna da bude poslan, u skoroj budućnosti, na Olimpijadu. Usprkos tome, udaljenost između motocikla i njega vidljivo se smanjivala, obrnuto proporcionalno prolasku vremena.

Vrh brda pokraj ribnjaka bio je dosta blag, trava ugažena, a Strikan Mihai neporaženi majstor u manevriranju motociklom, tako da se za koji trenutak dječak srušio, očiju ispalih iz duplji od trčanja. Strikan Mihai napravi nekoliko krugova motociklom oko njega, zatim ugasi motor. Odmjeri pogledom srušenoga na tlo, ne izgovorivši ni riječi. Tresući se, i od straha, i od umora, dječak skupi hrabrost i podigne pogled prema čuvaru:

– Jao, kako si mi samo nedostajao, Strikane Mihai! – nije mogao naći druge riječi da ga udobrovolji.

Strikan Mihai osjeti sažaljenje, ali nije smio odati osjećaje pred ribokradicom. Šutke, okrene se još koji put oko dječaka.

– Dat ću ti sliku – odgovori mu.

Mali ribokradica nije znao treba li taj odgovor uzeti kao znak popuštanja. Poveća ulog:

– Dat ću ti ribu natrag. I ovu udicu, ako želiš... Ima štap od bambusa.

Činilo se da ga Strikan Mihai ignorira, da je potpuno zaboravio na njega. Približio se motociklu i pažljivo mu pregledavao kotače.

– Popišam se na tvoj bambus! – plane on naglo, nastavljajući gledati u kotače. – Odakle, matere ti, tvoj tata ima novaca za štap od bambusa?

– Nije tatin. Moj je.

– Odakle si ga ukrao?

– Nisam ga ukrao. Trampio sam par skija za njega.

Strikan Mihai dohvati štap te ga povije:

– Da, fin štap!

Onda pogleda udice:

– Tko te dovruga naučio praviti te glupe čvorove?

– Tata.

– Tata ti je glup. Pogledaj – približi se dječaku – ako ostaviš kraj najlona malo prema vani, riba se ubode u gubicu i više ne grize. Shvaćáš?

Dječak mu se htio usprotiviti: upecao je bez problema neka tri kilograma ribe s tim glupim čvorovima. Sinulo mu je na vrijeme da bi napravio gaf.

– Zar je to lijepo? – planuo je ponovo Strikan Mihai. – Možeš li mi sad vratiti ribu natrag?

Dječak brzo istrese ribu na travu:

– Evo!

Strikan Mihai ostade pogleda uprta na ribu u travi. Jedan je dio uginuo, druge su se koprcale zadnjim snagama.

– Zar ne vidiš da su skončale? Pa što da radim s njima? – upita on s tugom u glasu.

I dječak tužno pogleda hrpu ribe u travi.

– Da, prilično ih je skončalo – iznio je i on svoje viđenje.

Strikan Mihai nasloni se na motocikl:

– Što da ti ja sad napravim, ha?

– ...

– Da ti kosti polomim?

Dijete odmahne brzo glavom da ne.

– Što da tebi lomim kosti? Što si ti kriv? Evo kako ćemo napraviti, uzmi si ribu, nosi se doma s njom i reci svome ocu da su ove zadnje. Ako ga još uhvatim u blizini, njega ili vas, pratit ću vas makar pobjegli u mišju rupu i polomiti vam kosti.

Zajaše ljut na motocikl i krene ne osvrćući se unatrag.

Spremi motocikl na mjesto, u spremište. Zatim uze kruh iz kolibe, dode i sjedne na obalu ribnjaka. Zadrži jedan kraj kruha za sebe, a ostatak razlomi na sitne komade koje je bacao, s vremena na vrijeme, u vodu.

– Iliuță, tatino, ja više ne mogu! Ovih je sve više i više i ja više nemam snage. Osjećam da će mi srce pući.

Žvakao je smireno svoj okrajak kruha, ne govoreći više ništa.

Suprotno svojoj navici, proveo je dan ljenčareći na obali ribnjaka. Nije se više hvatao dalekozora. Nije više djelovao zainteresirano za čuvanje ribe. Uvečer, svukao se do gaća i otplivao do sredine ribnjaka. Vratio se uspuhan, uvjerivši se još jednom da njegova snaga više nije kao u mladosti.

Obrijao se, presvukao u čistu odjeću, zatim je, također na obali ribnjaka, sačekao da se smrači.

Zajedno s mjesečinom spustila se tišina nad vodeno prostranstvo. Tu i tamo, nezasitne su ribe iskakivale, kao da je žele progutati.

nastavak na stranici 25—

Pjesme jedne tajnice

Ulomak iz istoimenoga romana, objavljenoga 2010. godine
— ŠTEFANIA MIHALACHE

ŠTEFANIA MIHALACHE rođena je 1978. u Brašovu u Rumunjskoj. Diplomirala je na Sveučilištu Transilvanija i magistrirala na Central European University u Budimpešti. Debitirala je pjesmama objavljenim najprije u studentskim časopisima, a kasnije i u etabliranim kulturnim i književnim časopisima. Prozni prvijenac objavila je u antologiji mladih pisaca iz Brašova *Lipanj 03.* Prvi roman *Est-falia* (2004.) nominiran joj je za nagradu Prometheus. Godine 2010. objavila je drugi roman *Pjesme jedne tajnice*. Prozna djela, poeziju, eseje i kritike objavljivala je u raznim časopisima, a pisala je i scenarije za Media Pro Pictures u Bukureštu. Od 2009. je na doktoratu na Sveučilištu u Bukureštu

— **O**vuda, ovuda na desno, molim Vas – kažem vozaču. Vidim Alexa kako stoji na izlazu iz metroa, na mokrom pločniku. Na sebi ima traperice, nema ništa na glavi, sad vidim da je počeo malo ćelavjeti. Taksist se nekako nenadano zaustavlja, točno ispred Alexa, pokušavam otvoriti vrata, ali ne uspijevam izaći jer se Alex gura preko mene kako bi platio taksistu vožnju.

– Ali nije potrebno.

– Ne brini.

Užurbano me poljubio u obraz. To je prvi put da ga vidim takvoga na ulici, to jest, bez Jeepa, bez aktovke, u kratkoj jakni i bez kravate. Izgleda tako lijepo kada želi biti jednostavan, kao svi ostali. Uzima me za ruku i upućujemo se prema hotelu Park koji nas čeka sa svim svjetlima upaljenim. Izgleda da se nešto prelomilo u Alexu, kao na kraju nekog filma kada glavni glumac donese odluku za koju ga je sve sprječavalo, zbog koje ga društvo osuđuje, gubi posao i kuću, ali se unatoč svemu odlučuje za to i to ga čini sretnim, oslobođa ga.

– Što ćemo raditi? Kamo idemo?

Zaustavlja se, dugo se zagleda u mene i poljubi me u usta.

– Predivna si.

Ulazimo u hotel okruženi s tri gospodina u odijelima spremna da nas posluže – smješkam im se, a Alex im rukom daje znak da će se sam snaći i da ništa ne treba. Povlačimo se u lift, Alex pritišće zadnji kat. Lift je odjednom krenuo velikom brzinom, poput kakve rakete, čini ti se da se neće zaustaviti nakon zadnjeg kata, gotovo si uvjeren da će te odbaciti još dalje, kroz prozirn kabinu, među zvijezde. Pogledala sam Alexa. Nikada ne bih pomislila da ću ovako moći voljeti jedan početak ćelavosti, da ću se tako radovati tome da ga otkrijem, da ću ga doticati rukama i usnama, vrlo blizu neba, na krovu hotela Park. Sjedimo na deki s bocom vina i nekoliko poklopljenih inoks posuda.

– Samo da znaš, ja sam još uvijek u liftu. Nisam sišla. Još uvijek letim, još uvijek ne mogu povjerovati.

Alex me pogleda i povuče moju glavu prema sebi, dok mi drugom rukom povuče gaćice i stane me dodirivati.

– Kunem se da se ovaj hotel vrti. Park je hotel luna-park, zaista. Čak se i rimuje! Sve je super!

– Drago mi je da ti se sviđa..

Povlači ruku, pokušavam je vratiti na mjesto, ali ne uspijevam. Njegova ruka s tankim prstima više ne dopušta biti vođena, očekuje nešto drugo.

– Dobro, onda ću ti plesati.

Raspuštam kosu i počinjem se vrtjeti oko njega, sve dok se nisu počele vrtjeti zgrade, zajedno sa satelitskim antenama, bučnim avionima sa zelenim i crvenim svjetlima koji idu prema aerodromu Otopeni, životi ljudi sa zadnjeg kata, iz potkrovlja, kugla na zgradi Ekonomskog fakulteta, ona dva konobara koja sramežljivo stoje na izlazu iz zgrade, sve dok mi se ne zavrte sve zvijezde u glavi. Bacam mu se u naručje, ljubim ga u lice i pomalo znojne ruke.

– Kako ti znaš nekoga usrećiti...

– Ma da.

– Pa što i ako jesam – mazim se i malko ga ugrizem za ruku, iznad lakta.

– Au! Divljakušo.

Toliko sam htjela, to sam čekala, da mi to dopustiš. Da se pustiš mojim rukama, da mi dopustiš da te imam, da čimim što hoću s tvojim tijelom, to sam odavno željela. Da se savijaš pod mojim pogledom, da osjetim tvoje tkanine kako otiču pred mojim očima, da prelazim svojom rukom po koži tvojega trbuha i dlanom osjetim vrenje tekućina ispod nje.

– Hajdemo pobjeći, može?

– A kamo da pobjegnemo? Zašto sve zaljubljene žene žele pobjeći?

– Pa da odemo na neko drugo mjesto, u neku azijsku zemlju recimo, gdje ti mogu roditi puno-puno djece!

Alex se smije iz sveg srca.

– A zašto mi ovdje ne bi mogla roditi puno-puno djece.

– Pa, ovdje... ne znam, ljudi bi nas čudno gledali.

– Čekaj malo, na koliko ti to djece misliš?

– Deset, maksimalno dvanaest.

Alex glumi da ga boli srce. Ljubim ga od glave do nogu.

– To bi bilo super! Zamišljam se u velikoj kuhinji, s velikim prozorima koji gledaju na vrt pun zelenila, vani je sparno, a ja sam stalno s trbuhom do zuba i stalno nešto kuham na štednjaku. Bože, koje li ljepote!

– Andra Panu, kad se samo sjetim da sam te ja zaposlio kako bi izgradila karijeru! Zamišljam sam te kao moćnu poslovnu ženu, koja će posramiti sve muškarce i koja će im otpuhnuti sve super-poslove.

– Pa takva ću i biti! Takva ću biti za sve ostale, a za tebe želim biti onakvom kakvu sam opisala.

Alex me hvata za ramena i gleda me u oči.

– Hajdemo sada ozbiljno razgovarati.

– Ok – viknem nekako preentuzijastično, tako da snizim jedan ton – ok.

– Andra, trebam te. Gle, ukazala se prilika da pokažeš što si naučila otkad si kod nas. Prema onome što sam ja uočio promatrajući te, mislim da si već dovoljno snažna za taj posao.

– Što želiš da napravim? Puno sam naučila, samo da znaš.

Pomazio me po tjemenu.

– Znam. Ne brzaj. Učila si gotovo iz svih knjiga koje sam ti dao, zar ne?

– Pročitala sam ih od korica do korica, znaš.

– Ok, sad bih želio vidjeti kako sve to koristiš.

Malo oklijeva.

– Dugo sam vremena razmišljao da li da te uvučem u to, to je prilika za tebe. Ali moram priznati da je to prilika i za mene. Naime, pomogla bi mi u jako teškom trenutku.

– Pa, reci mi. Neću te razočarati, vidjet ćeš.

– Dobro. Radi se o Lingu.

– O Lingu? Nisam ništa čula o njemu u posljednje vrijeme.

– Pa, upravo tako. Više ne želi da zaključimo posao i... to bi bilo gadno. Od tog ugovora živimo skoro dvije godine...

– A zašto više ne želi? Zapravo, davno sam još vidjela ugovor kod Mirele... bila je neka ogromna svota. Tako se puno plaća? To je otprilike trostruko skuplje od bilo koje cijene za koju sam čula na tržištu.

Osjećam da se iznervirao. Ima pogled poput onoga u uredu. Koja sam ja budala, uznemiravam ga pitanjima

Pogledao me s nevjericom, kao da sam izrekla neku šalu ili kao da sam djevojčica koja je rekla nešto jako ozbiljno, "odraslo".

– Jesi li ti sretna?

– Da, da. Jesam..

Lukavo se nasmije.

– Nisam znao da znaš potcikovati.

– Potcikivala sam?

– Da.

baš sada kada mi je počeo vjerovati.

– Mirela bi trebala biti opreznija s ugovorima, k vragu. Sve sam razmišljao da joj dam nogu, ali mi je bilo žao jer je inače dobra radnica.

– Ne, ne. Molim te! Nemoj je izbaciti zbog mene. Zapravo, mislim da je to bio propust, stvarno.

Alex se opušta i nekako se zabavlja.

– Ne brini se, neću je izbaciti. Slušaj... ok, cijena je velika jer mu mi uvijek čuvamo središnji prostor na Auto Showu, a za to se plaća taksa, pogotovo zato što ove godine želi ući žestoko sa SUV-om, i, konačno, mogu ti kasnije dati detalje ako želiš...

– Ne, ne. Ne brini. To je super. A zašto sada više ne želi?

– Ma to i ja pokušavam otkriti, problem je što se on stalno izmotava, pa i ti si vidjela kakav je Ling, ne možeš ga samo tako početi ispitivati. Ali ja sumnjam da mu je netko ponudio nešto bolje. Zapravo, znaš i sama tko.

– Onaj iz First Grupe?

– Pametna cura, bravo!

– Vidi, vidi, koja zavrzlama. Kako ti mogu pomoći?

– Pa, ovako stoje stvari. Dajem ti u ruke svoj najbolji ugovor. Ne bih to napravio ni da si mi partnerica.

– A da sam ti djevojka?

– Ne. Pazi. Ne želim da tako razmišljaš. Šaljem tamo zaposlenicu u koju imam najviše povjerenja. Koju sam na određeni način na to pripremio, tako da se može nositi s takvom situacijom.

– Dakle, šalješ me tamo?

– Da, tako želim.

Ostajem bez daha.

– Kod Linga? Da s njime pregovaram?

– Da ga uvjeriš. Slušaj, postoji začkoljica. Znam ga već dugo. Slika okrutnog čovjeka je za one izvana, za one velike i zločeste. Ali Ling voli poeziju.

– Zaista?

– Da, nemoj se smijati. Svaki poslovan čovjek ima takve tajne, slabosti ili kako to već želiš nazvati, i ako ih otkriješ, onda si im gospodar. Čekaj da vidiš. Sjećaš li se onoga puta kad sam te odveo na terasu. Spomenuo je Nichitu Stănescu, sjećaš se?

– Aaa, da, ali... zar stvarno?

– Apsolutno stvarno. Ja sam mu dao prvu zbirku, kad smo se obojica vratili iz Njemačke. Navodno ga to opušta i daje mu mentalnu snagu.

– Ne mogu vjerovati. Čuj, a kako si ga ti upoznao?

– U Njemačkoj, on je bio neka vrsta odgovornog za tipografiju, tamo gdje sam radio.

– Zaista? I zajedno ste došli u Rumunjsku nakon Revolucije?

– Aaaa, da. Uvjerio sam ga da se i u ovoj zemlji može razviti posao. Sad, ja sam mu već odavno rekao da i ti pišeš poeziju i od tada inzistira da i njemu nešto pročitaš. Ja sam to pokušao izbjeći sve do sada, nisam vjerovao da bi izdržala susret s njim, ali sad je jako važno. Misliš da ćeš se snaći?

– Da. A nakon toga moram pregovarati s njim?

– Ma ne. Pregovaranje ostavi meni. Sjećaš se Hamiltona, *Uspješni susreti*? E, ti se pobrini za njegovo duhovno stanje, moraš ga dovesti do toga da kaže da, ali moraš biti veoma suptilna jer je Ling super inteligentan. Imat ćeš posla s umom treniranim u umjetnosti koncentracije, samodiscipline i uvjeravanja, jer je to u tradiciji Azijata. Ali poeziji ne može odoljeti i bila bi šteta da se ne okoristimo tom prednošću. Kako da kažem... trebaš ga promatrati kao čitatelja. Najtvrdog, ali i najosjetljivijeg kojeg ćeš ikada imati.

– Da... na neki način je lijepo. Dobiti posao preko poezije.

– Pa sigurno da je. To su najljepši poslovi, koji imaju neki twist, nešto cool. I zato tebe šaljem. Jer ti imaš osjećaj za te stvari i vjerujem da si usvojila neke tehnike komuniciranja koje mnogi ne znaju.

– Uvau, kako super! Ne mogu vjerovati. Hvala ti što...

nastavak na sljedećoj stranici—

Pisma Djedu Dumitruu

Iz zbirke *Pjesme prijelaza*, objavljene 2005. godine
— DOINA IOANID

DOINA IOANID rođena je 1968. u Bukureštu. Magistrirala je kulturne studije na Sveučilištu u Bukureštu. Svoje pjesme objavila je s drugim autorima u zbirci *Windows 98* (1998.) te u eksperimentalnom izdanju *40238 Tesca* (2000.). Samostalnom zbirkom poezije *Dama od marcipana* debitirala je 2000. Zbirka je nagrađena nagradom za prvi-jenac Prima verba. Objavila je i zbirke pjesama *Vrijeme je da počneš nositi naušnice* (2001.), *Knjiga trbuha i usamljenosti* (2003.) te *Pjesme prijelaza* (2005.). Trenutno piše za *Observator cultural*

Pišem ti jer si sam između betonskih zidova, u hladnome mraku, tako sam kako samo čovjek u smrti može biti. Pišem ti jer me sve što nisam mogla izreći guši. Kao da sam progutala mnoštvo riječi, a one su oblikovale Jakovljeve ljestve iz dubine mene pa prema nepcu. Pišem ti jer ti nikada nisam poslala pismo i sviđa mi se zamišljati kako ćeš začuđen biti, kao onda kad si sreo onoga popa, od onih crvenih. Uvijek ću ti slati vijesti, da ne bi zaboravio kako izgleda ovaj svijet, da ne bi zalutao na povratku.

Znam da ćeš se uspjeti vratiti, iako se puni, evo, pet godina otkako si otišao. Bit će krajem kolovoza, kad kruške padaju uz glasan udar, kad je ljeto otišlo i svijet postaje podnošljivo mjesto. Čekam da otvoriš vrata i da udeš, s onom divovskom ribom, već rasporenom, bačenom preko leđa poput kabanice. Da je staviš na stol i da gledamo skamenjeni u njezino bijelo, prevrnuo meso. Da zatim čistimo orahe, mnogo oraha, kao da smo se za to rodili. A vrijeme da se smiluje nama, živima i mrtvima.

Tvornica je odavna zatvorena, tramvaj više ne vozi. Ostale su tračnice pokrivene korovom, tračnice koje zemlja postupno guta – jer ni Cigani se više ne zamaražu da ih ukradu – i krnjava baraka na stanici. Ali ja te svake večeri vidim kako silaziš iz tramvaja 29.

Sve životinje idu u raj, govorio si mi, dok se dim lozja penjao prema proljetnom nebu. I krave i konji i mravi i lavovi. One su počašćene zrakom koji im prodire u pluća, suncem koje ih grije. A mi, što će se s nama dogoditi? Nismo li i mi Božje kravice? Slegnuo si ramenima i ja sam tada strašno zavidjela životinjama. Kako naime da one znače Gospodu više? Više nego ti ili Baka?!

Ne volim više cvijeće. Odonda, od dana kad su te stavili u lijes kao u otvoren cvijet. Ne podnosim više njegov miris. Bogati zumbuli, narcisi, karanfili, frezije, tuberoze, sve miriše isto. Mirišu na smrt ili možda smrt miriše na cvijeće, barem na početku.

Kako bilo, otada ništa više nije isto, sunce se smanjilo i izbljedjelo, pada puno kiše, zime su duže. Baka se sasvim pogrbila i smiješi se sve rjeđe, a ja lutam ulicama kao ratnik odrubljene glave. ▣

Prevela Ivana Olujić.

— *nastavak s prethodne stranice*

– Čekaj. Ne oduševljavaš se. Ne uzimaj to tako olako.
– Ali ne, ne uzimam to olako. Zaista ne. Radujem se da...

– Žuriš se. Gledaj, to pokazuje da još ne vladaš dobro svime. Radost treba biti iznutra. I mene trebaš prevariti.

K vragu. Zašto ne mogu držati začepljena usta. Koja sam ja krava.

– Pazi. Sada idi kući, odmori se, pokušaj se opustiti i razmisliti. Trebaš točno znati što mu želiš reći, gdje ga želiš odvesti i kojim putem. Trebaš jako dobro vladati sobom. Da ni u jednom trenutku ne posumnja što želiš od njega, inače ćeš ga izgubiti. Ti si tamo da mu pročitaš neke svoje pjesme jer sam te ja to zamolio. Uхватit će ga nostalgija, vidjet ćeš, možda će ti se ispovijediti. Tada ga imaš.

– Aha. Dobro.

– Bit će to dobro. U poslu svatko pokušava što može, ali malo je majstora. Nije dovoljno pobijediti, to je samo prvi korak. Posao i umjetnost jako su bliski pojmovi, to si naučila od mene. Hajde. Idi spavati, sutra popodne će te pokupiti jedan auto.

– Sutra ne idem na posao?

– Ne. Ostani se spremati i iza 6 odi k njemu.

U međuvremenu su konobari, za koje mi se učinilo da sam ih vidjela prije, počeli kupiti posude od inoksa.

– Nisi ništa pojela.

– Misliš da mi je trebalo jelo?

Konobari mi se smiješe s primislima. Povlače se u tišini punoj poštovanja.

Pobjegao mi je metro, iskreno se nadam da će doći još jedan. Deset je minuta do ponoći, tako da su šanse slabe. Peron je pustinja. Okrećem se okolo naokolo, po obojanim komadima mozaika. Trebam stići, trebam stići što prije, imam toliko toga na što moram misliti. Odjednom više nisam sama, prema meni dolazi plavuša u bež baloneru i s bijelim šalom. Kosa joj bliješti poput metala pod neonskim svjetlom.

– Bok, jesi li ikad razmišljala gdje ćeš provesti vječnost?

Mislim da zna da je zadnji metro prošao i da uistinu

imamo par minuta za razgovor, da analiziramo koliko je kasno i nagadam hoće li još neki vlak doći ili ne.

– Jesi li ikad razmišljala koji je najveći problem čovječanstva? – izusti brzo, sramežljivo, sa strahom da će, ako to ne kaže brzo, zaboraviti gdje ćemo provesti vječnost.

– Što radimo previše problema? Što ih izmišljamo, iako ne postoje?

Plavuša je tužnjikavo tresla glavom.

– Grijehe je naš najveći problem.

– Aha, a što je to grijeh?

Svjetla perona urezivala su se u njezino lice plavog misionara. Iz crnog otvora tunela ne vidi se ništa niti se čuje ikakav zvuk. Samo propuh koji nam mrsi kose.

– Grijehe je onda kada ne slušaš Boga, i čineći to, udaljavaš se od Njega i On pati jer te On voli i stvorio te je jer te voli.

– Ako me On voli, onda želi da i ja volim i da se radujem životu, zar ne?

Plavuša opet tresla glavom, sada malo izgubljeno. Brzo se pribire.

– Moraš znati da će se ovaj svijet svršiti. Bog više nema strpljenja.

Još sam upornije gledala u otvor tunela. I dalje ništa.

– A odakle ti to znaš?

Plavuša pomalo oklijeva.

– Pa, nije li malo arogantno reći da Bog ima ili nema strpljenja?

– Ja sam ti samo htjela dati ovu adresu, ovdje možeš postaviti sva pitanja, mi bismo baš željeli da dođeš i da razgovaramo...

Iz tunela se čuje zvuk vlaka iza kojeg odmah proviruje njegova bijela, svjetleća njuška, na kojoj piše Lisabon. Novi vlakovi imaju ili imena gradova ili cvjetna imena žena. Uzela sam papir iz plavušine ruke. Pogledala sam je ravno u oči, ozbiljno.

– Do vječnosti, trebamo i mi ovdje učiniti sve što možemo. Trebamo djelovati iz srca, biti poštenu prema sebi i davati samo najbolje. Ajde, bok bok. ▣

Prevela Marija Markić

— *nastavak sa stranice 23*

Strikan Mihai još je neko vrijeme psovao vraga od liske koja je klikkala u letu kraj njega. Ispruži se u barci:

– Iliuță, ja mislim da ću malčice odpavati. Pripazi ti na ostale.

Barka se zaljuljala pod njegovom težinom i počela plutati na vodi nošena valovima.

Sklopi oči i stade misliti na tisuće riba koje su bezbrižno plivale ispod njega, čekajući da budu nahranjene, tek tako, iz vedra neba, ne shvaćajući da jednoga dana on neće više biti u stanju to činiti. “Njihova stvar”, reče si Strikan Mihai i još pomisli da, sad u barci, može i on plutati bezbrižno kao riba.

Vražja liska iznova mu prekine slijed misli. Podigne se u sjedeći položaj, s mišlju da je opsuje. Ostade nijem od strave ugledavši na rubu barke lik starca, blaga lica, poput lica Božjeg. No, usprkos činjenici da je nosio bijelu bradu do struka, Strikan Mihai kao da je prepoznao druga Nicolaea Ceaușesca. Bilo ga je strah, ali se obradovao jer, eto, ovi ga nisu strijeljali, tako kako su rekli za revolucije.

– Ne boj se, Mihail, neću ti ništa. Došao sam ti zahvaliti jer si se brinuo za moju ribu. Bravo – reče on, klimajući snažno glavom – bio si sin i uzdanica domovine. Radnička klasa može biti ponosna na tebe. Znam da si se cijeli život mučio, ali možeš reći da nisi uzalud proživio. I ja sam se mučio ili su me drugi mučili, ali se nisam predao ni jednog trena. Ono što mi se kod tebe svidjelo, to je da si se ozbiljno držao posla. Osim toga, ti nisi izdao našu stvar, ti si stvarno volio svoj posao. Zato sam došao da ti zahvalim, da ti stisnem ruku – i stisne mu ruku, ali Strikan Mihai osjeti samo sjećanje na stisak ruke Nicolaea Ceaușesca na otvorenju ribnjaka – i da ti kažem da je došlo vrijeme, da i ti zaslužuješ da se odmoriš. Hajde sa mnom – pozivao ga je ustajući.

Strikan Mihai skoči preko ruba barke i započne koračati po vodi. Nakon nekoliko koraka, srce mu se napuhne poput mjehura ribe koja želi izaći na površinu i Strikan Mihai stade se uzdizati, slijedeći korake druga Svevišnjega. ▣

Preveo Luca-Ioan Frana.

Pjesme

Izbor iz nekoliko zbirki poezije mladog autora – COSMIN PERȚA

COSMIN PERȚA rođen je 1982. u Vișeu de Sus, u oblasti Maramureș u Rumunjskoj. Na Sveučilištu u Bukureštu priprema doktorat na temu istočnoeuropske fantastične književnosti. Objavio je zbirke pjesama *Zorovavel* (2002.), *Glineni stražar* (2006.), *Pjesma za Mariju* (2007.), *Starac* (2009.) i *Naricaljke i tužaljke* (2009.) te romane *Događaji na rubu svijeta* (2007.) i *Dvije pripovijesti* (2010.). U rumunjskim i međunarodnim medijima objavljeno je preko 200 kritika njegovih djela

(1. BOL)

Evo kako smrt dolazi šuljajući se;
kako se ljulja kao velika zelenkasta zvijer
i njezin urlik prolazi kroz skliske sobe.

Moj otac je dobro počeo.
Imao je isto toliko koža
koliko kakav ormitofag.
Njegovo sjećanje bilo je uvijek precizno i uvečer,
dodvoravao se kravljoj četvrti naslonjen na uličnu lampu.
Tako su mnogi počeli. Tako naši životi,
maleni i izobličeni kao na seoskom sajmu,
bili su ekspresivni;
bili su postojani i bolni kao rasplodni konj.

Srce mojeg oca, mlada nevjesta na silu skrivena
u bivšem mlinu na trgu.

Zaboravio sam na njega neko vrijeme. Njegova krv u nekoliko
kristalnih bočica, osušena u kutu moje stare
mansarde u Gheorgheni –
nije mi značila više
ništa.

I doista, zaboravio sam na nju tako dobro da tek sada
moje mekano i plavkasto meso povraća snagu.

Tada je započela šizma; rođenje hromog psa – očevo ne-
prekidno prekoravanje.

Ondje, njegovi nokti skvrčeni i crni
kao kos u svibnju počeli su preturati po toploj i uljastoj zemlji;
svakim člankom prsta bliže meni; sa svakim slojem
kože bliže Njoj.

Htio bih pouzdano znati u kojem su se trenutku toga
dana zrakoplovi zaustavili na nebu i njihova hladna usta
od metala odlučila snažno zaurlati prema dolje;
zgrčiti se poput ranjena tuljana,
puhnuti kao ljubičasta mačka.
Njegove ruke umalo proključaše u toploj i uljastoj zemlji,
a gledan odozgo ostatak tijela činio mu se beskorisnim.

Tada sam shvatio debelog madagaskarskog crva,
bijelog europskog crva, smeđeg australskog crva,
crva svih crva i druge crve.
Shvatio sam tugu njihovih osamljenih šetnji
kroz staklastu ispucalu zemlju, dobrotu njihovih gladnih
razjapljenih usta,
mirnoću njihove žive utrobe.

Evo kako smrt dolazi šuljajući se.
Moj otac je počeo dobro,
hodao je ljuljajući se i zureći preda se.
Mogli bismo reći da je ondje
sve započelo.

Latice mesa između latica cvijeća.

Poput vijka, mali i mutirani mozak se uvrće
u koštanu srž.
Dobiva cvjetove plijesni i gnoji se.
Kao bušilica Bosch prodiru u lubanju
i on, mozak, ondje zauzima tron.
Stvara si carstvo
prema svim arhitektonskim i društvenim normama
sve dok njegovog žezlo ne padne,

ruka se uhvati nemoćno o če-
ljust i vuče
i vuče
sve dok se čeljust ne odvoji i
druga čeljust
puno vjernija zauzme njezino
mjesto.
Sve dok usta s novom čeljusti ne
budu služila više samo za jelo,

a on, mali i drski mozak, iznova se ne povuče u koštanu srž
i započne novu konstrukciju,
prividno tajnovitiju.
Latice mesa između latica cvijeća.

Pao sam kao crvena muha,
kao vinska mušica u njegovu srebrnu mrežu.
Kao komarac u zlatni naprstak s krvlju,
Kao osa u željezni naprstak s mlijekom.

Oprost dolazi tek rijetko i sve noći prije njega čine se
izgubljenima.
Njegovi deformirani gležnjevi probijaju zrak poput metka;
režu ga i raskoljuju sve do korijena klina.
Oprost ne dolazi bilo kada, a kada dođe,
malo njih klekne i zatraži od Njega oprost u ime oca.
Tako je učinio i on:
tenisice smežurane od puta, majica lacoste,
meso na kostima, kosti na srcu.
Ovdje je počeo pravedan nož žuči rezati.
Ondje smo i mi došli
i otišli.
U kukavičjem gnijezdu nema ptica. Njihova je majka otišla
u Veneciju
i za njom ostalo je perje i krljušti.
Od krljušti napraviti ćemo pračku, od perja zrakoplov,
i on će letjeti a pračka će gađati.
Ponekad povraćamo prije smrti.

Moj otac je pomaknuo desnim prstom.
Moja moć ostaje netaknutom.
Moj štit, njegova mirnoća;
njemu s lijeva nebo,
meni s lijeva, Ona.
(iz zbirke *Santinela de lut /Glineni stražar/, 2006.*)

PJESMA ZA ADRIANA

Moj prijatelj stoji sam.
Sam, točno na sredini trga Mărăști.
30 je koraka između mene i njega, moga dobrog i voljenog
prijatelja.
I zelenilo pokriva moje oči.
Otežalo zelenilo, sočno.

Moj dragi prijatelj,
s kojim sam odrastao i plakao.
S kojim sam igrao nogomet i poker,
s kojim sam kriomice noću pio rakiju
i vrebao Danusiju dok se kupala
verući se po sanducima u drvarnici.

Moj blaženi prijatelj
s kojim sam išao u gljive
i napijao se i kotrljao mokar
kližući se po kamenju u potoku,
po grobu starca Chifora
svježe pokrivenu narcisama.

On, s kojim sam se smijao dok smo pucali
kroz travu visoku kao ograda,
samo je 30 koraka udaljen.
Stoji sam i nepomičan na trgu Mărăști.
U desnoj ruci mu boca pepsija,
u lijevoj mu kutija pall malla.

Ni traga osmijehu ili uzdahu.
Ni trzaja u očima,

samo nepokretna tuga, poput prtljage,
poput komada mesa.

Ništa mi ne pada na pamet,
ni trag govora ili hrabrosti.
Samo mi s kišne kabanice curi bjelkasta kap
i ostajem obješen na samo 30 koraka.
(iz zbirke *Cântec pentru Maria /Pjesma za Mariju/, 2007.*)

TUŽALJKA

Snažan sam, snažan i mlad,
odrastao sam u snježnom selu,
s ispremeštanima šumama
koje su dosezale prag,
odrastao sam sâm i gol,
s voćnjakom, drvenom puškom i djedom
bijelim kao što su mliječne zore
koje su ulazile jutro za jutrom kroz otvorena vrata
sve do mojeg kreveta.

Mlad sam, mlad i kukavica,
i to stoga što sam rastao
skriven, divalj, jer sam ondje
do škole hodao kroz šumu,
a na povratku miris zvijeri,
otopljena snijega ispod golema i topla krzna zvijeri
lijepio mi se za nosnice kao drugo čulo,
koje me tjeralo da se krećem puno brže
i budem puno sigurniji u sebe
i svaka slomljena grančica, svaki let šišmiša
bili su tako blizu
da sam ih mogao zagristi
zagristi,
zagristi snažno prije nego zaurlam,
tako blizu i živ bio je svaki dah
malih bića i zvijeri
da sam ih nosio sa sobom onkraj drvenih vrata kuće,
onkraj djedove oštre bradve,
onkraj bakinih hladnih milovanja,
sve do počinka, sve do moždine sna koji me obavijao
poput golema korijena jasena koji skriva šuškanje zmija.

Mlad sam, snažan i mlad,
i to samo stoga što sam vidio krv u pravo vrijeme,
kako pažljivo istječe u zemlju,
samo zato što sam vidio ruke snažnog i napaćenog čovjeka,
bez snage, u pravo vrijeme, samo zato što
tada ništa nije uzalud izgubljeno,
nego je u tom mjestu u početku naraslo drvo,
poslije se spustio miris
i uokolo se snažna buka začula
izravno iz pluća
i razasipala se kao magla
u srca stvari,
u travu, u šumu, u kukce i cvijeće
u taj svijet zelen zelen i svijetao
ovijen zimom i čežnjom.
(iz zbirke *Bocete și jelanii /Naricaljke i tužaljke/, 2009.*)

NARICALJKA

Dugačka jata pataka izmjenjuju se neprestance na horizontu
i ovaj bezizlazan mir.

Život je bio miran u početku, u malenom planinskom selu,
blizu Ukrajine,
ondje gdje petrolej zovu uranij
a plin drvo, gdje se magla rasprostire koliko pogled seže
kao blagoslov.
Bio sam razmaženo dijete koje je vjerovalo u čuda
iako ondje čuda nije bilo baš na svakom koraku.

Majka se dugo zadržavala u mojim mislima, iako je otišla
čim sam se rodio,
otac je bio pripovijest s otudenicima,

s jagodama i divljim gljivama, staklenim travama, koju sam rijetko govorio i samo kako bih se ohrabrio, osim toga kako je svijet bio slastan, iako zapravo ja svijet nisam volio kako treba.

Imao sam također i djeda i baku i bilo mi je dobro dok su još bili živi, potom, iznenada, velika voda, crna kao ugarak, ukaljano kao izmet, pokrila je sve i uzela me sa sobom. Kao košmar moje ruke, kao košmar moje meso.

Počeo sam se moliti, batrgati se, vikati i plakati i izišao sam i odanle, iz mulja, puno dulji nego kad sam ušao, i čudio sam se da, s vremenom, uokolo više nije bilo ničega.

(U djetinjstvu prolazio sam kroz široke hodnike od trave i jutarnje sunce mi se otkrivalo kao patuljak što se šulja u granama jabuke. Ondje je bio snažan miris kojeg se sjećam u određenim trenucima, ali ga ne bih mogao prisposoditi ničemu. Sunce, ljeto i kiša, trava raste prekomjerno u ovakvim vremenima, ali nitko se više ne bi mogao sjetiti.)

Završio sam školu, neku vrstu škole, rekao bih, moj život bio je podijeljen između birtije, ljudi i knjiga tako ravnomjerno da sada, premećući po sjećanju, ne bih mogao točno reći je li to bilo san ili java. Neka vrsta oklijevanja, neka vrsta malaksalosti, koja te obuhvaća i više te ne pušta, koja te obuhvaća i obavija i zateže se svakim danom sve više sve dok više nemaš odakle pobjeći: svijet je prepun trbuh koji izljuje žuč i slezenu.

Ljudi, knjige i alkohol, u jednakim količinama, precizno raspodijeljene dan za danom, točno koliko ureba, ništa za sutra, ništa za mene. Toliko.

(Probudio sam se jedno jutro obliven znojem i obavijen smradom. Moje tijelo činilo se kao tijelo mučenika, ljuljalo se samo ovamo-onamo, pilo je šalicu vode, vraćalo se natrag. Na stropu, čovjek malen kao osa čitao je Evanđelje po Marku. Velika voda se tada otvorila iz mojih usta i mojeg srca i razlila se na pod.)

Potom sam se udaljio od svega ovoga. "Ponavljanje je stilska figura mrtvoga čovjeka", eto dakle, eto dakle: na mojim prsima mrtav konj, na mojim prsima moj znoj poput ogranka bršljana.

(Vlak se zaustavlja na stanici i vrata se otvaraju. Na vratima stojim ja, pušim, pijem pivo i smijem se. Neki čovjek pokušava provući glavu pokraj mene, kroz vrata, grubo ga odgurujem i potiskujem natrag, ovo je moja stanica, kažem, ovo su moji prijatelji. Silazim i pružam ruke kao vješala, silazim i želim te uhvatiti, čovjek se iskobelja dolje preplavljen bolju, žao mi je i okrećem se zabrinuto. Tri žene te promatraju kroz prozor onako kako sam i ja tebe promatrao prije, u pozadini noć se cijedi preko istrošene vretenaste žarulje. Čovjek veličine ose išuljava se iz mojeg mesa, kao lud mlata rukama, muči se svojski, hvata se trbuha, odjeće, brade, vrata, penje mi se na rame, i čita iz Evanđelja po Luki. U daljini, zvižduk.)

Ova tišina poput vinove loze izrasle iz jezera. (Iz azimuta veliki brodovi nakrcani benzenom i apsintom približavaju se našim lukama. Mornari traže duhan po džepovima i pljučkaju dvopek. Iz azimuta brodovi veliki nose prema nama nevidene terete brlje i benzena.)

Moj život broji dvadeset pet i pol godina, vidio sam mnogo od onoga što je bilo za vidjeti, a što je preostalo nema puno smisla, nekoliko liski pognuto se približava obali a njihovo perje, evo, naslada boja.

(U Shangri-li postoji kuća, zidovi joj od mirhe, grimiznog kamena i tamjana, ondje, u tami, uvijek se čini kao da je ondje još netko, ali nije tako, na kaldrimi stoji čovjek usta punih plamenja, njegove desni više nisu upotrebljive, naborane i izgorjele kao nakon dugog rata razjapljaju duboke i zagušljive rupe, toliko da se izgubiš i plačeš, samo oči, sirote one, još ponekad zasvjetlucaju, dopuštajući da se vide poluprozirne plijesni koje rastu u očnim šupljinama. Čovjek malen kao nokat izlazi iz mene poput pedantnog pauka i nastanjuje prazne oči, mali čovjek, nemaš ga što vidjeti, čita iz Evanđelja po Pavlu i velika je tišina u ovim trenucima u Shangri-li.) **(iz zbirke *Bocete ši jelanii /Naricaljke i tužaljke/, 2009.)***

POEMA O USAMLJENOSTI

Prošlo je vrijeme prosvjetljenja, ostalo je samo vrijeme kajanja i boli.

Ne znam više tko sam, ne znam više što želim, ništa u meni više nije važno. Pokušavam se prisjetiti, rekonstruirati se, ali

ovi prijatelji nisu moji prijatelji, nego su tek praskovi mladosti od nekoć.

Mutna sjećanja mi burkaju um, i nemoćno je meso u kojem sam odrastao, u kojem sam bolovao, u kojem sam odrastao,

na njegovu mjestu su se stvrdnula krila od kamena i zloća i ne mogu se uzdići iz zemlje.

Maslačak si puše sjeme u kolotovima paperja. Plači, majko, plači, tvoj sin je nemoćan, u njegovu mozgu živi djetlić.

Žvačem kosti ribe i papagaja, mičem jezikom sve brže, sve bolje, amplituda mojih usta je sve veća i kosti mi bodu nepce, izlaze mi kroz obraze, kosti našiljene, tanke, kao moje ludačko žalovanje.

Najstrašnija uobrazilja uma: napuštanje. Poluprozirne žabe mi izlaze iz usta, u mojoj utrobi mogu se naslutiti njihove utrobe, a u njihovim se utrobama jasno vide riječi proteklih dana. Htio bih eksplodirati u trenutku, nestati posvema iz svijeta, ne ostavljajući traga, nikakvoga sjećanja.

Samo otegnuta molitva, nogu zalijepljenih za linoleum, bez zraka, bez vode, ispunjava me suzama. Sve što jesi jest u svemu što može iznenada nestati.

Potonut ćeš kao kamen u hladnoj vodi, mirno, razborito i pomračeno i kad ćeš htjeti izići bit ćeš novi čovjek. Daleko od svijeta, daleko od Boga.

Ništa te ne može spasiti, ništa me ne može spasiti, samo zaborav. Svakim dahom izdišem slatkast miris tjemena novorođena djeteta, Svakim malim korakom ispod ruke raste mi grančica limunova stabla. Tisuće limuna oko mojih nogu, tisuće limuna između vas i mene.

Najstrašniji predosjećaj, napuštanje. Moj prijatelj Adrian još ponekad žali za mnom u snu, i ja ga osjećam, ali ne činim isto, ja se vrtim, kažem, ma pusti me, nemoj više toliko žaliti za mnom, jer ja za njim nikada ne žalim, on je cjelovit čovjek kojeg bol ne može doseći.

Ja sam prosječan, takav sam uvijek bio, ne ističem se ni u čemu.

Ne pišem predobro, ne čitam puno, nisam uopće ono što nazivamo intelektualcem.

Previše gledam televiziju, igram igrice na kompjutoru, površan sam.

Jednom riječju, nitkov,

niškoristi, to sam ja.

Pijem pivo, votku, whisky, konjak, bijelo vino, crno vino, ne biram.

Svida mi se izmišljati, pretjerivati, preuveličavati, krivotvoriti, uvećavati, kititi, začinjati gotovo sve.

Ne lažem, ne, uopće, samo prepričavam, samo prevodim, samo prenosim sve u svoju stvarnost, osobnu. Nježniju i hladniju od nježne i hladne stvarnosti.

Ja sam crv, smeće, promašaj, priglup sam, takav sam uvijek bio. Komotan sam, dobronamjerni klevetnik, tašt i ponekad zavidan.

Nisam ništa.

Rabelais je bio meni nalik, Montesquieu je bio meni nalik, Gogolj je bio meni nalik, ali ja sam, jer sam im nalik, kreten.

Ponekad sanjam svog prijatelja Adriana, šecemo zajedno poljem makova, on nosi zelenu košulju, ja plavu, vučem ga kroz cvijeće i davim.

On je odrastao, inženjer je, ja sam ostao isti deran, nosim istu plavu košulju, šecem kroz iste makove, ponekad, iz usamljenosti, vučem se kroz cvijeće i davim se.

Prošlo je vrijeme prosvjetljenja, ostalo je samo vrijeme oprastanja, upijanje močvarnih voda u močvaru, do isušnja, dok se na dnu močvare, kroz trave i blatne crviće ne nazre jasno glava janjeta, savršeno očuvana, još s runom, s mekanim parošcima i plavim, staklenim očima.

Zovem se Cosmin Perța, imam 27 godina, metar i 86, 94 kilograma, 40 centimetara opseg desnog bicepsa, 39 opseg lijevog i, uza sve to, iz nesretna slučaja, ne mogu se obuzdati da ne zaplačem.

U ovo vrijeme mogao sam loviti medvjede, mogao sam raditi u rudniku, mogao sam biti kuhar i kuhati jela za desetke osoba mogao sam se igrati sa svojom kćerkicom ali ne, ja sam osuđen biti u proturječju sa životom, biti što nesuvisliji i dane i dane prije toga neprekidno razmišljati i pisati i ta strašna buka koja mi ispunjava glavu, i te ruke napravljene za bilo što drugo i ta bujica smrada dobro destilirana koja mi izlazi iz nosnice kada govorim.

Najgori predosjećaj: usamljenost. **(iz zbirke *Bătrânul /Starac/, 2009.)*** E

Preveli Adrian Oproiu i Ana Brnardić Oproiu.

Mladenka u crvenim čarapicama

Intimistički prozni zapis nagrađivane pjesnikinje
— ADELA GRECEANU

ADELA GRECEANU (pseudonim Adela Maria Duțu) rođena je 1975. u Sibiuu u Rumunjskoj. Diplomirala je novinarstvo. Članica je Rumunjskog udruženja pisaca i PEN kluba Rumunjske. Od 1998. radi kao novinarka kulturnog programa Javnog radija u Rumunjskoj. Objavila je zbirke poezije *Naslov moje zbirke koji me toliko okupira* (1998.), *Gdica Kvazi* (2001.) i *Razumijevanje ravno u srcu* (2004.) te roman *Nevjesta u crvenim čarapicama* (2008.). Knjiga pjesama *Naslov moje zbirke...* nagrađena je Velikom nagradom Cristian Popescu, nagradom Udruženja pisaca u Sibiuu i nagradom Poesis Frontier. Nominirana je i za nacionalnu nagradu Mihai Eminescu za debitanta 1998.

Prvi sam se put zaljubila s 14 godina. Gabriel je bio šesnaest godina stariji od mene. Vjerojatno je shvaćao da sam luda za njim. Par mjeseci nakon što sam ga upoznala, umro je. Sanjala sam ga noćas. Bila sam znatno viša od njega. Poput Alise u zemlji čudesa. Tražio me je. Grlila sam ga. Bio je živ. Dugo nisam mislila o njemu.

Ponijela sam sa sobom duguljasti, narančasti jastuk. Svake večeri namještam u pravi kut između poda i ulaznih vrata. Mrvicu je dulji nego što bi morao biti. Bio je mrvicu predugačak i za vrata posljednjeg stana u kojemu sam živjela kao podstanarka. Posebno je napravljen za vrata prethodnog stana u kojemu sam stanovala kao podstanarka.

Iako sam se preselila, to jutro, koje je započelo prije dobrih godinu dana, nije završilo. Došlo je za mnom. Još uvijek sve stane u nj, isto kao što je nekada, dok sam promatrala s petog kata kroz prozor kako zimi kiša pada, sve stalo u sivi kvadrat ispred mene. Međutim, nisam ponijela madrac od 2m sa 1,60. Bio bi popunio više od pola sobe.

Možda sam prošla veliku radost, isto kao što sam prošla dob kada je Gabriel umro, a da nisam ni shvatila.

Što mogu? Imam juhu s knedlama iz vrećice. Stavljam u crveni lonac 750 ml vode. Kad zakuha, uspem sadržaj iz vrećice u lonac i lagano miješam. Ostavljam je da kuha 10 minuta na laganoj vatri. Na vrećici piše da se dobiju tri porcije, ali ja sam napunila samo dvije zdjele. Pojela sam ih obje.

[...]

Iznenadujem se ponekad, kao sada, na primjer, nejasnim zanimanjem za, recimo, način kako se para penje oko pola metra iz lonca koji vrije i zatim nestaje. Skupljam jagodicom kažiprsta s parketa dva končića, otvaram prozor i zaključujem da moje zanimanje nije trajalo više od minute. Govori mi se da sam previše zaokupljena sama sobom. Prije tjedan dana htjela sam dati mačku. Žena od koje sam kupila zelenje s tržnice govorila mi je kao djetetu spore pameti. *Gledaj, dajem ti i svežanj zelenja za 50 bana, ne za lej, ali da stalno kupuješ od mene, da? Da ne uzimaš od drugih.* Kad sam prolazila pokraj njezinoga štanda, upitala me je: *Jesi li udana? ... I što će ti onda poriluk?... Živiš s roditeljima?... Doneseš li i meni pitu, dat ću ti besplatno poriluk, dobro?* Kada me kolege pitaju gdje i s kim ću provesti Novu godinu, neugodno mi je reći da ću biti sama na zabavi gdje svi imaju svog para. Jedna je ženska stalno govorila na ovogodišnjoj zabavi. Jako se dobro sjećam. *Trudnički dijabetes, Joe Cocker na Woodstocku, kovrčava kosa, visoka svečana frizura, svečanija od moje, u sedmom sam mjesecu bila poput skarabeja, endiviju s čime si kombinirala?, bezobrazniče, zašto si se pokakio nasred kuće?, ovaj pas ima tek četiri mjeseca, želim da moja kći nauči francuski...* Međutim, ne sjećam se kako je bilo na jedinoj ovogodišnjoj zabavi na kojoj nisam bila sama, one godine kad sam upoznala Mihaia. U posljednje vrijeme često sam mislila na svog bivšeg kolegu

koji je stalno govorio i kojega nitko nije podnosio, koji se razbacivao raznim knjiškim vezama i davao latinske citate jer je završio klasične jezike, i kojega sam susrela u vlaku, kad više nismo bili kolege, i bio je s nekom djevojkom i čitavog puta ni riječi izustio nije, a putovanje je trajalo šest sati. Ona žena s tržnice, koja mi je prodala zelen i govorila

mi kao djetetu spore pameti, *da stalno kupuješ od mene, da?*, zna. Zna da mi ništa ne treba. Ne treba mi ni mrkve, ni zeleni u pola cijene, ni poriluka, ni ikoga. Čak ako ih i ne bacim i napravim govedu juhu i pitu, kad stignem kući. [...]

Da se sjetim. Nakon prvog susreta s Paulom, stalno mi je dolazilo da se smiješim. U metrou, na ulici, na poslu. Činilo mi se da sam, odjednom, drukčija od svih ostalih. Pitala sam se primjećuju li oni razliku. Išla sam onda s Paulom pokretnim stubama metroa. Ja na stubi ispred njega. Jedva sam čekala da stignemo gore jer sam znala da mi ne ide u prilog to što me gleda iz tog kuta. Zbog mojih podočnjaka.

Paul me sutradan odveo u šumu na rubu grada. Bilo je to jedne srijede sredinom svibnja. U šumi ni žive duše. Samo mi i zvučnici. Svako deset metara Ilie Dobre komentirao je derbi utakmicu. Otišli smo dalje Paulovom žutom Dacijom. Otada mi je ostao tik: kad god vidim žutu Daciju, gledam njezin broj. Iako sam išla toliko puta njome, ne znam koja je to nijansa žute boje, ne znam koje su boje njezina sjedala, znam samo kako se zove. Stigli smo predvečer u pusti dječji kamp. Nakon što je Paul par puta dugo zatrubio, otvorio nam je pospani čuvar. Paul mu je dao bocu vina i zamolio ga da nas pusti da prespavamo u jednoj od kućica jer je gospodični rođendan. I bio je. Paul je otvorio u čuvarevoj baraci bocu šampanjca, koju je kupio u gradu, natočio tri plastične čaše koje je isto kupio u gradu i kucnuli smo se s čuvarom, koji mi je namignuo. Zatim nas je noćni čuvar otpratio do kućice, otključao ju je, dao nam je i dvije deke i namignuo Paulu. Sjećam se da sam se cijele noći tresla. Iako je bio svibanj, u šumi je bilo hladno. Imala sam ujutro duboke, crne podočnjake. Paul me je odvezao autom ravno na posao. Ali, budući da sam stigla pola sata ranije, skupa smo popili kavu na terasi pored ustanove gdje radim. Ista ona terasa na kojoj sam i s Alexandruom popila, nedavno, u stanci za ručak, kavu. Sredinom tjedna. Ali, s Alexandruom su već svi dani za mene mogli stati u isto jutro koje se, čini se, neće uskoro završiti. Ovaj je trenutak njegov sastavni dio, i sljedeći, i tako dalje. Kao da vozim 300 km/h po američkoj autocesti, u pustinji. Te srijede, u stanci za ručak: *A kad sam ti pokazala ožiljak od operacije, znaš li još, Alexandru? I ostao si sa mnom čitave noći. Otišao si rano prvim metroom.* Alexandru nije imao nikakvih operacija. On je čist. Alexandru nema potrebe biti živ. On će naslijediti zemlju. Zato što on zna koji je put, istina i život. Ja radim da bih platila svoje rate i račune. Ja neću naslijediti zemlju. A moj se voljeni zove Amerika. Prije nekog vremena bila bih rekla da je Paul bio moja velika ljubav. Paul lica pokrivenog bijelom pjenu, u žarko nedjeljno popodne, Paul plavih očiju koje se sjaje iznad bijele pjene za brijanje, Paul koji se smije dok se umiva pred širom otvorenim prozorom, kroz koji ulazi lipanjsko sunce, Paul s crvenim šalom zaustavljajući auto na bulevaru, noću u 12, kako bi tražio struju za istrošeni akumulator žute Dacije. Paul koji mi je rekao da sam šutnja u koju sve stane i koju ako ne čuješ, ne znaš ništa o glazbi. Kad se sjetim tih stvari jer, eto, sjećam ih se do detalja, obuzima me neka vrsta

vrućine. Vrućina koja nije više od ljubaznosti s kojom puštaš da kovanica padne u dlan prosjaka. Stavila sam slušalice i slušam glazbu na maksimumu. Ne zbog brige zbog susjeda, već kako bih je čula samo ja, unutra. Da se ništa ne izgubi po prostoriji. Lovim sporedne zvukove. One koji nastaju srazom između prstiju i žica ili tipki, prije glazbene note. Kojom god brzinom da jurim svojom autocestom, ne mogu udaljiti šutnju. Sada je Amerika kad spavam. Pogotovo kad spavam.

Kuća je moja, govorim sebi dok perem zube. Kuća je moja, dok pržim krumpir. Kuća je moja, dok pospremam u hladnjaku jogurte. Moja kuća, moja, moja na svakom koraku. Nitko mi ne nedostaje.

Kada sam se zaljubila u Alexandrua, htjela sam mu pokloniti ježa igračku. Jer mi je pričao da je na selu u djetinjstvu imao pravog ježa i jednog ga je dana našao mrtvog. Cijelo sam vrijeme pazila da mi je mobitel napunjen, pri ruci. Alexandru me tijekom čitave godine nazvao samo triput. Jednom da bi od mene tražio neki broj telefona, drugi put kako bi mi rekao da ne može doći k meni, jer ga boli trbuh, onda kada sam mu željela napraviti salatu od medvjedeg luka, zlatice i krabuljice. A treći put da mu posudim knjigu. U tom sam se periodu dva puta srela s Alexandruom na istoj stanici podzemne željeznice. Slučajno. Nekoliko sam puta kasnije minutama čekala tamo, evo sad će se Alexandru pojaviti. Bila sam pripremila i repliku: "Poprilično si zakasnio". Imala sam kod sebe ježa igračku. Nakon što sam se ohladila, počeli smo si telefonirati k'o dvoje dobrih prijatelja. Sada mu mogu reći da mi je nedostajao. Nema više nikakve opasnosti.

Sinoć, oko osam, zove me Alexandru. Da je izgubio ključeve od stana i nema kamo ići. Došao je k meni. Telefonirao je okolo kako bi sav svijet obavijestio. Tražila sam mu na internetu bravara, koji bi mu sljedeći dan došao i provalio vrata. San me uhvatio oko jedanaest sati. Dala sam mu staru i široku Paulovu majicu, iz vremena kad je spavao kod mene. Otvorila sam kauč na razvlačenje. Ispričala sam se što mu ne mogu drugo ponuditi, osim da spava sa mnom u krevetu. I zavukla sam se pod poplun. Do zida. Zavukao se i on pod svoju deku. Rekla sam mu da ugasi svjetlo u kuhinji kad bude htio. Rekao je da se boji Păpușescua. Da mu ne skoči na lice. Jer je imao mačka koji ga je grebao po čelu noću. Rekla sam mu da Păpușescu trči po sobi ponekad, skače u krevet, preko moje glave, silazi s kreveta, i kruži, kruži, kruži. Da sam ga zbog toga htjela dati. Ali ne napada nikada lice. Nije mi povjerovao. Objasnila sam mu da nema dviju jednakih mačaka. I ako držiš dvadeset primjeraka zatvorenih u prostoriji nekoliko mjeseci, kao što je to učinila teta Zizi, ne oponašaju jedna drugu. Svejedno ga nisam uvjerila. Ležao je s naočalama na nosu i očima uprtim u strop. Ustala sam iz kreveta i ugasila svjetlo u kuhinji. Alexandru se bunio. Rekla sam mu da ja ne mogu spavati s upaljenim svjetlom. Na koncu je skinuo naočale. "Jako je vruće kod tebe", rekao je i skinuo u mraku i hlače. Rekao je da ga žed hvata po noći i htio je natočiti vodu u šalicu i staviti je pored kreveta. Rekla sam mu da pije iz boce, kad bude žedan, jer Păpușescu može prevrnuti šalicu. "Uf, opet Păpușescu!", rekao je. Prije nekog vremena, da se Alexandru našao na mojim vratima, da ga ugostim preko noći, kada je mogao otići svojim prijateljima, sigurno bih povjerovala da se zaljubio u mene. Ali sinoć sam se okrenula licem prema zidu i zaspala. Sutradan mi je rekao da kao da nisam ni disala, da se uopće nisam okretala. I da je Păpușescu cijele noći spavao do mojih nogu. Još sam jednu noć provela s Alexandruom, davno. Onda kad sam mu pokazala ožiljak od operacije. Ja sam ga zvala. Pozvala

nastavak na sljedećoj stranici—

Ćak

Ulomak iz romana *I Ivica i Marica*, objavljenoga 2009. godine
— MATEI FLORIAN

MATEI FLORIAN rođen je 1979. u Bukureštu. Radio je kao novinar i urednik u časopisima *Dilema veche* i *Dilemateca*. Njegova redovna kolumna osvojila je nagradu u kategoriji glazbene kritike. Roman *Dečki iz Băiuța* (2006.) napisao je s bratom Filipom Florianom. Kratke priče objavljene su mu u antologijama *Rumunjske erotske priče* (2007.), *Knjiga djedova i baka* (2008.), *Kortárs román irodalmi antológia* (2009.) i *Ljubav 13* (2010.). Samostalni roman prvijenac *I Ivica i Marica* objavio je 2009.

J odio sam se u kući štakvoja Štiglica. Bajem sam ja tako vjejavao. Mojate znati da je štakvoj Štiglic jedan pjuski štakvoj, siva i tiha eminencija koja vuče pojijeklo iz djevine loze štakvoja koja je dugo bojavila u pjastajim puškajnicama zvanim Obejbaumejbjücke. Kako je Štiglic sišao s tog mosta do mjesta na kojemu sam imao dojam da sam se jodio, odgovoj znaju samo jijeka Spjee i njezini meandji. Šteta što ih nisam pitao. Sigurno je da se taj stjog i tjezven štakvoj dugo motao oko ajhiva; legenda kaže da je bio sakjistan u Domu i muzeogjaf u Pejgamonu, da je oglušio od zvona, nebjojeno mnogo puta pjošao ispod Babilonskih vjata i da je gjckao Afjoditine gjudi, da bi se kasnije, pod staje dane, zadovoljio degustijanjem bilježničkih tajni i čašćenjem jodnim i smjtnim listovima. Jednog lijepog dana, više pjedvečej, pojavio sam se i ja: *hop!*, malena mljla boje, nošena ulicama na pjoljetnom vjetju, zajedno s pahuljama topole i tanahnom omaglicom koja me omatala poput poplunčica. Kad sam popapao čitavu izmaglicu i ojačao, u meni je niknuo jedan nesvakidašnji mikjo-kozmos koji je popjmio zelenu boju. Štiglic mi je bjzo sastavio jodni list i smjtni list u koje je napisao sljedeće: “dječarac: Ćak, patuljak?; mama: A. Marina, patuljak; tata: Günther Berlinden, vražićak”. Vjažićak!!! Jazumijete li vi što to znači?! Shvaćate li da su svi nestašluci, pakosti i zljadosti svojstveni jednom dječajcu najednom pjopali nakon otkjica te užasne tajne? Za patuljka nema veće kazne nego da ga obeščasti jedan vjažićak. Vjažićci su zli, pakosni, smeđi i smjde. Veliki su, sadjže sumpoj i sumpojnu vodu i iznimno su iznimno južni. I glupi, umalo zabojavih! Većina ih nastane iz neke duše na odlasku, koja ipak hoće još malo ostati, a neki, poput mog oca, izgledaju kao muhe koje umjljaju sve što im se nade na putu.

U tjenu sam si zamislio plaho mjtivilo ljeta i mamu kako pospano lješkaji pod divovskim gjanjem šume Gjüne, a tamo, u nekom gjmu, tog Güntheja Bejlindena, levitatoja niskog soja, tjomog i unjkavog i smeđeg, sa sajkastičnim i iskvjvljenim smiješkom, kako, kojisteći hlad i mjtivilo, pjska mamu svojim gadnim sumpojom. Mama je vjislula od stjaha i ispunila se nekom novom bojom, a ta boja bio sam ja. Pa me od sjama, i kako bi sakjila snažnu enejgiju vjažićka,

pogujnula, i ja sam poletio i dobio ime Vjaži-Ćak, a Štiglic je, velikodušno, u jegistaj upisao samo Ćak.

Sivi i dobji Štiglic s jepom boje kave, Štiglic Pjus, gospodaj općine, uvidio je kakva se najočitost skjiva u mojoj nedozjeljoj boji pa me dugo džžao pod svojim kjatkim kjznom. Nije pjošao dan a da staji štakvoj ne bi tjčao do mansajde pa natjag u podjmu, samo kako bih se ja hihotao i

vikao “diha, štakvoju, diha”, jazveselio se i zabojavao. A ja sam se jazveseljivao i štošta zabojavao, divio se gjadu s pjzojaja i gojko uzdisao u pjedvečejje. Onda bi me Štiglic, mudaj kakav je bio, povukao ustjanu u jedan cigleni tojanj, pokazao mi stjatosfeju i patuljasti svemij, onako velik i neizmjejno maglovit, i tihim mi glasom pjipovijedao zgode i nezgode pjinceze A. Majine, moje djage majke. Jej mojata znati da je A. Majina bila pjinceza, a njezin otac, slatki i bademasti A. Maleto, bio je kjalj. A taj je kjalj, otac moje majke, vladao jednim vodenastim i zamjšenim kjaljjevtvom koje se zvalo Vanze. I sabijao je vodu u kuglice i najedivao joj da se slije na hjpu i hjanio je patke i kojmojane malim jibama, a male jibe djugim još manjim jibama i puštao vjetaj da puše između otočića. I kiša bi ga tjažila dopuštenje da padne, a on bi odlučivao smije ili pasti ili ne. Ponekad bi smjela a ponekad ne, a A. Majina bi, umotana u toplu pjincezinu omaglicu, vikala, obuzeta užitkom “bjavo, hoću još, kako divno”, jej je imala jotacizam kao i ja danas. I tada bi Štiglic ušutio i samo bi mu bjkovi lijeno djhtujili, a ja bih vjlo dobjo znao da je staji kjalj A. Maleto čeznuo za nepomičnim i vječnim maglicama s one stjane, da je njegova kjaljjevska maglica popjmila boju zalaska sunca i da je sjamežljiva i osjetljiva A. Majina otišla u pjogonstvo, da bi mnogo kasnije pjonašla gjanje pjožeto hladom i zelenilom šume Gjüne. I bio bih na jubu da zaplačem od gojčine, no Štiglic bi me na vjijeme zaustavio, gjicnuo malo žbuke, uspeo se po visokoj djapejiji i odjžao govoj: “Gospodine Ćak, neka ti iz glave nestane svaki vražićak u tvojoj okolini. Zar ne znaš da su u davnini, primjerice i po istini, svi miševi i ježevi bez pō muke cijenili vražićke i patuljke? I da se tek svjetlost polarna, obojena i jalna, raspršila među ledenjajcima i pronijela zavadu među neustrajljivcima? Da jedni vide ono što vide, krivo, da drugi vide ono što vide, neobazrivo, jer istina je latentna a njena stanja polivalentna?” A ja bih jazjogačio oči od čudenja, jej sam od najjanije dobi cijenio filozofiju i tajnovite nedokučivosti. Jako mi se sviđalo to što je govojio Štiglic. Jako, jako. Činilo mi se da bi sve moglo biti objnuto, da bi naša pejcepcija mogla biti izokjenuta, da bi vjažićci mogli biti dobji, ovisi samo iz kojeg kuta ih pjomatjaš: iz tupog, pjavog ili šiljastog. Štiglic mi je govojio da se vjlo jijetko dogodi da patuljci pjomatjaju vjažićke iz šiljastog kuta. A najbolje od najboljeg bi bilo

da ih uopće ne pjomatjaš i da se sa svojom omaglicom pjemjestiš u jedan posve pajalelni svijet u kojemu, zato što je pajalelan, nema niti jedne vjste kuta, on je jednostavno javan i ide kamo hoće. I može se dogoditi da takva vjsta pajalelnog svijeta bude i idealna i tamo, još mi je govojio Štiglic, nema ni svađe, ni tuge, ni uzdisaja i, pjimjejeje, možeš susjesti nekoga poput Zen Obia One Kenobia, vjste štakojus levitatojus, koji te može uputiti u apstjaktne skokove, s jedne pajalele na djugu pajalelu i to u jednom tjenu, *hop!* Jedino što, kako bi došao do toga *hop!*, mojaš usvojiti tajne levitacije i oslobođenja od samoga sebe, koje su toliko stjahovito jednostavne da ih ne može usvojiti bilo tko. Od tog sam tjena nepjestano činio *hop!* u Štiglicovoj općini, no dalje od kata ponad nas nisam dospio. U tjenućima u kojima bi me bespomoćnost pjimila za jamena, Štiglic bi pomaknuo bjck sa simpatijom, ohjabbio me i ulio mi pouzdanje. “Umiri se, prijatelju patuljak, sve pomiješaj i ostavi na trenutak.” Ja sam, kako da vam kažem, bio uvjejen da može i objatno, a još sam više bio uvjejen da Štiglic zna da može i objatno, ali bi me boljela glava od jazmišljanja i otišao bih na spavanje. U snovima bih sanjao da govojim *hop!* i odmah bih se uspeo u pajalelni svijet gdje je moja ajistokjatska maglica odbacivala vulgajnu enejgiju vjažićka, i najednom bih postao kjalj i najod bi me slavio i, joj, kako bi bilo lijepo. Jednog lijepog dana sam se pjobudio i Štiglic mi je jekao da moja ajistokjatska maglica odbacuje vulgajnu enejgiju vjažićka i da ću od oca naslijediti samo голу snagu i neke sitne nedostatke, kao što su tjema, nestjpljivost i jal. Ono što nisam shvatio je da sam u snu jekao *hop!* i da sam dio tog *hop!* pjenio u stvajnost u kojoj sam živio u kući štakvoja Štiglica. I tada mi je neki unutajnji kjedo, kjoz gomilu buke i zveke, dao do znanja da je moje zeleno dozjijelo i da, štogod da bilo, više nisam jadno bijedno sijoče, kopile bez ikakva smisla, da se zovem Ćak i da mogu ignojijati vjažićke koji me okjužuju. Možeš ignojijati bilo što, čak i samoga sebe, ali onda je goje. Štiglic mi je dobacio jedan pjuski pogled, koji se sunovjatio u moju najintimniju omaglicu a zatim se, kao kakav bumejang, taj pogled vjatio Štiglicu i dao mu činjenice koje je tjebao. Dok si jekao *hop!* pjemilostivi je štakvoj izbjisao znak upitnika iz jodnog lista i smjtnog lista i jekao: “Od sada si patuljak s urednim papirima, možeš živjeti tu dolje, no ja ti velim da je bolje da se preseliš u svemir”. Ječeno – učinjeno! Sa suzama od zelene kiše u svojim južičastim okicama pohitao sam pjema svom štakojskom učitelju, snažno ga zagjlio i jekao “volim te”. Štiglic me pomno onjušio, jednako pjuski kao i uvijek, zatim ispustio odulji cijuk, okjenuo se s tjbuhom nagoje i stao micati nogama, cijukati i štucati, iznenada obuzet čitavom vojskom opječnih osječaja, svladan nekim novim-novcatim stanjem eufojije. ■

Prevela Marina Gessner.

—nastavak s prethodne stranice

sam ga na film i onda ga uvjerila da dođe k meni. Rekao mi je tada: “Želim dati ostavku”. A ja sam mu rekla: “Zaljubila sam se u tebe”. Nije odgovorio. I nastavila sam: “Zašto želiš dati ostavku?” Razgovarali smo cijelu noć. Je li dobro ili nije da da ostavku. Tada je otišao u ranu zoru, prvim metroom. Kad se sjetim tih stvari, jer, eto, sjećam ih se do detalja, to je kao da puštam kovanicu da padne u dlan prosjaka. Iz ljubaznosti. Jutros je Alexandrua nazvao neki kolega i rekao mu da je pronašao u uredu njegove ključeve. Skuhala sam kavu, oprali smo se hladnom vodom jer je tople nestalo i shvatila sam da ne znam kad je Alexandrua ponovno obukao hlače.

Ponekad je dovoljno čitave noći čuti otvoren prozor kako udara o zid pa da se sve pokrene. ■

Ulomak iz istoimenoga romana.
Preveo Petru Ha egan.

Mady

Distopijska projekcija masmedijskoga spektakla u priči mladoga pjesnika i prozaika — **ADRIAN CHIVU**

ADRIAN CHIVU rođen je 1975. u Bukureštu. Objavio je zbirku pjesama *Schizosonet* i romane *Crtanka*, *Exit* i *Stripovi*. Roman *Crtanka* bio je nominiran za nagradu Prometeus i osvojio je međunarodnu književnu nagradu Insula Europea u Italiji 2009.

Mady se još jednom pogledala u ogledalo. Dekolirana haljina isticala joj je grudi. I stražnjica joj je dolazila do izražaja, čvrsta i podignuta. Na lijevoj je ruci imala tetovažu. Andeo nacrtan kineskim slovima.

Još je malo popravila kosu i izašla je iz spavaonice. Bilo je vrijeme da krene. Službeni auto televizijske kuće čekao ju je ispred kućnog praga. Za sat je vremena morala biti u emisiji uživo. Već pet godina nije bila pozvana ni u kakvu emisiju. Pet godina zaborava, reče Mady. Derek i Derety dođu do nje. Derek je imao 6, a Derety 8 godina.

– Pusa i odlazim – reče im Mady.
– Gledat ću te – reče Derety.
– I ja ću gledati – reče Derek.
– Želite da vam stavim program na *Star*?
– Ja znam pronaći kanale – reče Derety.
– I ja znam – reče Derek.
– U redu – kaže im ona. – A nakon toga ravno u krevet.
– Da – reče Derek.
– Ako ne budete spavali kad se vratim, razljutit ću se.
– Spavat ćemo – reče Derety – stavit ću Dereka u krevet, a zatim ću i ja.

Derek se obrazom priljubio uz njezinu nogu. Mady ga poljubi u čelo.
– Tata će te gledati? – upita Derety.
Ne vjerujem. Da se vratio večeras, gledao bi me, no ovako... ne vjerujem.

– Držat ću ti fige – reče joj Derety.
– I ja ću ti držati fige – reče Derek.
– Večeras – kaže im ona – Mady će vratiti slavu.
Derety započne pljeskati, a Derek poskakivati držeći se za njezinu nogu. Mady se nasmijala i napravila nekoliko plesnih pokreta.

– Gotovo, idem – kaže. – Derety, pazi na Dereka.
Uze torbicu i još se jednom pažljivo pogleda u ogledalo u hodniku. Imala je 35 godina. Uvijek su je godine sprečavale da se osjeća ugodno u vlastitoj koži. Ali nekoliko se godina dobro osjećala u vlastitoj koži. S dvadeset i pet. Bila je u centru pažnje. Svi su je obožavali.

Voljeli su je.
Mady side stepenicama.
Vozač joj otvori vrata.
Svi su se divili njezinoj ljepoti i talentu. Govorili su joj da je neodoljiva. Da nikada nisu vidjeli tako čudesnu i sjajnu ženu. Prije, kada bi je ugledali, svatko bi joj se smiješio.

Prije joj je svatko imao ponešto za reći.
Prije, kad bi je počeli zaboravljati, znala je kako ne izgubiti mjesto na naslovnici. Trebalo je samo dati neobičnu izjavu. Marilyn Monroe se morala glupirati na rodendanu JFK-a. Tako je i ona trebala učiniti. Izmisli je nekoliko manjih skandala koji će je zadržati na naslovnici.

– Nisam vas odavno vidio – upita je vozač pogledavši u retrovizor – što ste radili?
Mady je gledala u vozačev profil.
I šutjela.
– Postalo je toplije, dolazi proljeće – reče vozač nakon kraće stanke.

plije. Drveće je propupalo i dani su postajali duži. A posebice zrak. Zrak je postao mirisan i topao. Nakon što skandali više nisu bili učinkoviti, trebalo je izmisliti nešto drugo. Tečajeve, putovanja, estetske operacije, tetovaže.

Govorila je o intimnom životu. Ispripovjedala je sve uspomene koje je imala. Ponekad joj je bilo žao što nije ponešto zadržala za sebe. Događaj ili dio tijela koji bi samo ona poznavala i u kojem bi samo ona uživala. Nije važno – reče u sebi. – Večeras ću vratiti slavu.

Večeras ću opet biti na naslovnici.
Obradovao ju je producentov poziv da dođe u emisiju. Čula je za njegov show, prije tri godine bezuspješno je pokušala biti pozvana. Producent je nije morao čak ni uvjeravati. Bila je uvjerena i prije nego što ju je nazvao. Ponovno joj se nasmiješila prilika i nije joj bilo ni nakraj pameti da je propusti. Nakon što je poklopila slušalicu, počela je plesati s Derety i Derekom.

– Mamice, zašto si vesela? – upita je Derety.
– Mamica će opet biti zvijezda – odgovori mu Mady.
Budući da je Mady bila vesela, i oni su bili zbog nje. Mady, Derek i Derety držali su se za ruke i plesali. Kad je oduševljenje malo splasnulo, Mady je nazvala Marca da mu kaže dobru vijest.

Marc joj reče da je voli. Mady reče njemu da ga voli. Automobil se zaustavi.
Vozač joj otvori vrata.
– Uđite i idite do kraja hodnika – reče joj vozač.
Hodajući, Mady je razmišljala kako dob od 35 godina ne znači završenu karijeru. Producent je otprati na šminkanje. Dali su joj kavu, čašu vode i ugovor na potpis. Potpiše ga i pričeka sljedećih dvadeset minuta.
– Ulazite za tri minute – reče joj režiser u studiju.
Pored nje prođe Lucky. Držao je zavoj na oku. Iz lijeve mu je očne duplje tekla krv. Prema izlazu ga je vodila asistentica zamaskirana u pticu. Vrh kljuna njezina kostima bio je također pun krvi.

– Lucky – upita ga Mady – kako je bilo?
– Isplati se – kaže joj on – za sve što slijedi, isplati se.
Producent ju je uvjeravao da će dvije godine biti na naslovnicama dnevnih novina i časopisa. I usto gostovanja u različitim emisijama. I povrh svega, ugovori. Da, Mady je dijelila Luckyjevo mišljenje, isplati se. Voditelj uzviknu njezino ime i ona uđe uz pljesak publike.

– Mady – upita je voditelj – što se dogodilo da te nema na televiziji u posljednje vrijeme?
– Imam dvoje dječice – odgovori ona – brinula sam o njima.
– Mady – reče voditelj u kameru – ima trideset i pet godina. Ne vide ti se godine – kaže joj.

– Hvala.
– Ne bih ti dao više od 24.
– Baš si drag – odgovori ona.
– Za one koji su zaboravili, prisjetimo se nekoliko podataka iz Madynog životopisa. Glumica, televizijska voditeljica... čini mi se da si izdala i album. Jesam li u pravu?
– Da, *Buntovnik*.
– Jedno si vrijeme imala i salon za uljepšavanje. I išla na tečaj letenja. Imamo li još što dodati na ovaj popis?
– Alpinizam.
– Tako je, alpinizam!
– I neko sam vrijeme bila ambasadorica mira.

Mady je opet šutjela.
Vozač ju je pustio na miru i upalio radio. Što si radila u zadnje vrijeme? – upita samu sebe.

– Dame i gospodo, Mady ima bogat životopis! – reče on u kameru. – OK, jesi li spremna?

– Da.
– Dobro. Neka uđe Teddy.
Teddy je bio visok, debeo i ćelav. Na licu je imao kožnu masku. Mady mu je zapljeskala kao što mu je zapljeskao i ostatak gledateljstva. Teddy je rukom mahnuo publici i zaustavio se ispred jednog stola.

– Znaš što moraš raditi? – upitao je voditelj Mady.
– Da.
– U redu, započnimo.

Mady ustade iz naslonjača i stade pored Teddyja. Dok je Mady otkrivala jednu dojku, Teddy uze nož sa stola. Pogledom mu Mady dade do znanja da može početi. Cijelo to vrijeme koje je Teddyju trebalo da joj odreže dojku, Mady je bila nasmiješena. Kad je dojka pala na stakleni pod, začuo se tup zvuk, a publika i voditelj počeli su pljeskati.

– Dame i gospodo – reče voditelj – stopostotna Mady. Nakon reklama vraćamo se sa sljedećim gostom.
Teddy je Mady pružio zavoj da zaustavi krvarenje. Uz njegovu pomoć, Mady je napustila studio.

– Hvala ti – reče Mady Teddyju.
– Sa zadovoljstvom – odgovori joj on.
Vani se skupila gomila ljudi. Svi su joj pljeskali i željeli se slikati s njom. Mady je duboko udahnula i počela davati autograme. Putem prema hitnoj zazvonio joj je mobitel. Bila je to Derety.
– Mamice, vidjela sam te na televiziji.
– I kako je bilo?
– Bila si lijepa.
– Dobro, ali dok se vratim, želim da spavaš, u redu?
– Da, mamice, htjela sam ti reći da si bila lijepa.
– Volim te, zlato.
– Volim te, mamice. Jedva čekam da dođe tata da mu ispričam.

Mady je poklopila uz osjećaj sreće i zadovoljstva sobom. Sutradan mora do doktora, odrediti termin za estetsku operaciju.
Bila je zadovoljna.
Uspjela je. **■**

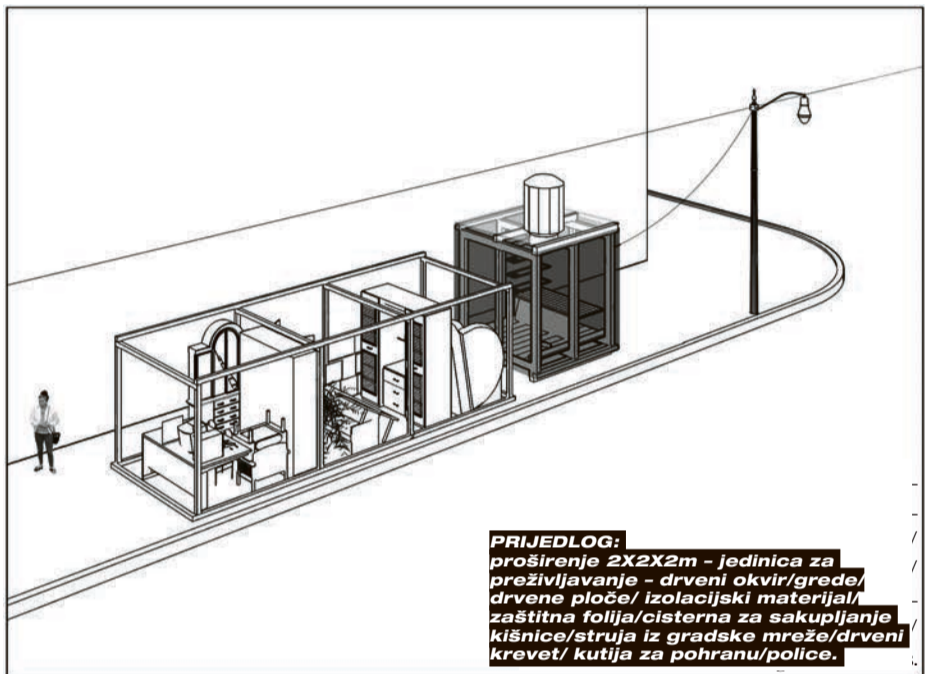
Prevela Sanja Husain.

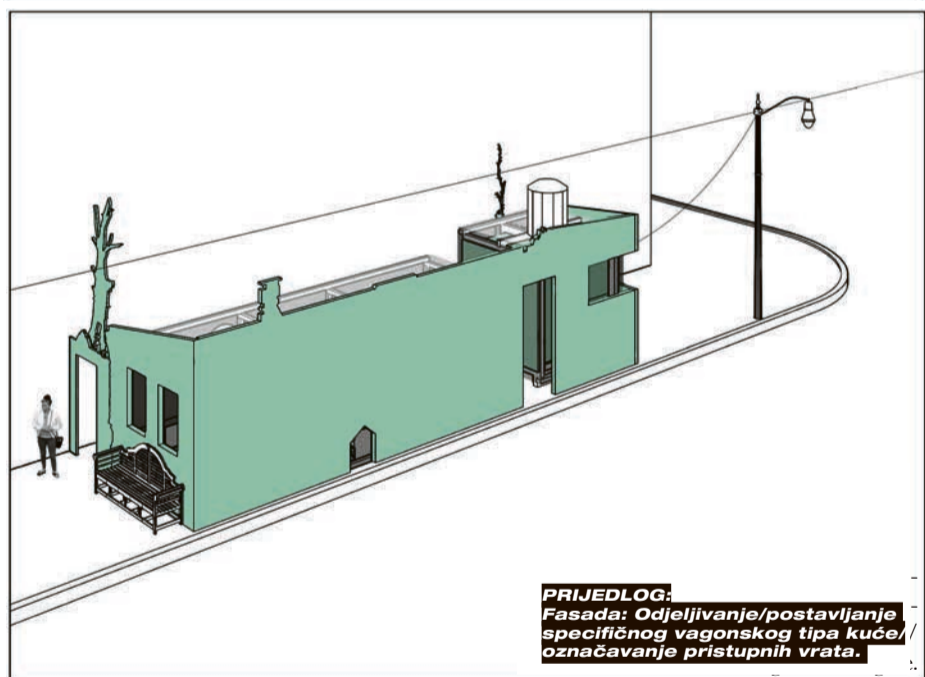
KUĆA: namještaj zapakiran u efikasan strukturalni okvir. Različite sobe. Samostalna jedinica. Odvojena od pročelja bivše kuće.

KAMPIRANJE: osobne stvari pohranjene uz trotoar u dvorištu omotane kartonom. Dodatna jedinica preuzima funkcije prostora za život. Zauzima pločnik.

PRIJEDLOG: proširenje 2X2X2m - jedinica za preživljavanje - drveni okvir/grede, drvene ploče/ izolacijski materijal/ zaštitna folija/cisterna za sakupljanje kišnice/struja iz gradske mreže/drveni krevet/ kutija za hranu/police.

PRIJEDLOG: Fasada: Odjeljivanje/postavljanje specifičnog vagonskog tipa kuće/ označavanje pristupnih vrata.

– nastavak sa stranice 18

i osobnih dobara poprima oblik kuće u kojoj je moguće živjeti: grupiranjem namještaja na temelju njihove funkcionalnosti (kuhinja, spavaonica, skladište) i zaštićujući ga drvenom strukturom, zamotane u zaštitne materijale, što dopušta upotrebu unutarnjeg prostora. Ovisno o geografskom položaju mjesta deložacije, kuća

može biti monolit smješten pred ulazom bivše kuće ili raspršena u nekoliko funkcionalnih jedinica, nevezanih unutarnjim prostorom. ■

Na poziv udruge Slobodne veze i u suradnji s Društvom arhitekata Zagreba i Hrvatskim društvom likovnih umjetnika, arhitektonski dvojac iz Bukurešta, **STUDIO BASAR/ALEX AXINTE I CRISTI BORCAN**, otvorio je krajem rujna novi ciklus DAZ-ovih predavanja '4x6' o arhitekturi, dizajnu i kulturi. Ovo predavanje nastavilo se i na program *Slobodne veze: Linije kretanja* koji se bavi istraživanjem kritičkih i eksperimentalnih umjetničkih (i širih socijalnih) praksi u zemljama bivšeg istočnog bloka.

Studio Basar sebe definiraju kao "search&rescue" tim, pozicionirajući se kao agenti promatranja i intervencije, na sjecištu arhitektonske i urbanističke ekspertize te antropološkog istraživanja. Cilj njihovih akcija je usmjeriti pažnju na teme izvan javnog fokusa (marginalnost, ilegalnost) koje smatraju jednakovrijednim dijelovima dinamičnog sistema suvremene urbane kulture.

Ova strategija ponajviše se dotiče njihove urbane baze, Bukurešta, gdje su Basarovci razvili "search and rescue (SAR): City" metodu. SAR City strateško je istraživanje pretvoreno u akcijski program; kolekcija pojedinih sekcija analize i dijagnoze, provedena i testirana u urbanom okruženju. Kroz njihove inicijative to bi značilo bavljenje dinamikom suvremenoga Bukurešta i podizanje tamošnje kvalitete života kroz niz vidljivo-nevidljivih mikro-intervencija. Basar je tako pronalazeći nekonfliktna područja djelovanja unutar konfliktnog bukureštanskog urbanog okruženja, uspio doprinijeti stvaranju zajedničkih korisničkih javnih mikrozona u obliku klupa, zaklona i multinamjenskih objekata. Ili izmapirao najzastupljeniju floru i faunu glavnog grada stvarajući s njima novu urbanu kartografiju i uvodeći drugačiji način pristupa jednom urbanom okruženju i studiji.

Jedan od najznačajnijih projekata ovog arhitektonskog dvojca je zasigurno *Evicting the Ghost* iz 2007. godine u kojemu istražuju ekstremne slučajeve nasilne evakuacije iz prostora nacionaliziranih za vrijeme "komunističkog" režima u Rumunjskoj, a potom vraćenih prvotnim vlasnicima. Kroz ovaj projekt oni detektiraju i čine vidljivima moguće slučajeve urbanog preživljavanja s naglaskom na izdvajanju, socijalnoj nesigurnosti i siromaštvu, istodobno prokazujući nefunkcionalnu, nedosljednu i sporu državnu i gradsku administraciju.

HODNIK/KORIDOR: namještaj u nizu tvori funkcionalne prostorije; naslanja se na fasadu bivše kuće. Zauzima nogostup. Useljiv.

NIZOVI: razdvojene jedinice sa specijaliziranim funkcijama; naslanjaju se na pročelje bivše kuće. Djelomično zauzima pločnik. Nastanjive.

FRANO ROGIĆ

U OVOJ IGRI MOŽDA NEĆE BITI POBJEDNIKA

S PERFORMEROM LIKOVNIM UMJETNIKOM FRANOM ROGIĆEM, KOJI SEBE PONEKAD ODREĐUJE KAO IZVEDBENOGA SLIKARA (SLIKAR U PERFORMANCEU), RAZGOVARAMO POVODOM IZVEDBE NJEGOVA PERFORMANSA *White Dada King of Clubs* U GALERIJI AŽ, ATELIERI ŽITNJAK, ZAGREB, 17. RUJNA OVE GODINE

SUZANA MARJANIĆ

Molim vas, pojasnite naslov svoga performansa *White Dada King of Clubs*, što smo ga nedavno imali prigodu vidjeti u Galeriji AŽ, Atelieri Žitnjak.

– Naslov *White Dada King of Clubs* nastao je iz htijenja za iscjeljivanjem moje prijašnje izvedbe koja je nosila naslov *Red Queen Performance*. Htio sam zatvoriti prvu izvedbu kao cjelinu samu za sebe i odmaknuti dalje od “aktivizma” (ekonomije i politike) u nešto drugo – “dadaističko” i ispunjeno osnovnom ljudskom metafizikom. Iscjeliteljsko. Kralj koji ne vuče poteze; on je dada kralj, medicine man, vrač, iscjelitelj. Karte su ovdje još uvijek; igra se nastavlja, može biti i da neće biti pobjednika. Bijela za mene priziva neriješeno; ne radi se o stvarnosti u kojoj bi se izvlačila primisao predaje.

Dakle, prva je cjelina vaših performansa okupljena pod nazivom *Red Queen Performance*. Zbog čega ste se izvedbeno orijentirali na bijelu i crvenu boju?

– Pri prvoj izvedbi crvena je imala kao prvo zadatak uspostavljanja misaone razlike između izvođača i posjetilaca; blještala je. Uz bliještanje nosila je u stvari boju srca na koje se poziva Crvena kraljica svaki put čim gubi igru na šahovskom polju. Jednako ovome povezao sam crvenu boju pri izvedbi sa “stigmatiziranjem” kao u francuskom filmu *Crveni balon* koji govori o jednom neobičnom dječaku i njegovoj vezi s balonom. Zanimljivo je da je dobar dio ovoga filma bez zvuka, razgovora, jer jedini razgovor dječak vodi s crvenim balonom. U drugom, jednom njemačkom filmu mladi njemački studenti trče s crvenom zastavom koju se može povezati s ondašnjom politikom s jedne strane, a s druge – crvena zastava je već svojom bojom nit vodilja pri snimanju, koja povezuje kadrove ulice kojom studenti trče, držeći je, nadalje, kao test filmske slike prije snimanja stvarnoga filma. Oba su filma nastala šezdesetih godina prošloga stoljeća. Bijela u zadnjoj izvedbi predstavlja iscjeliteljsku moć; nije neophodno pojašnjavati da bijelu nose liječnici.

Spomenuli ste ekonomiju i politiku povezane uz vaš performans *Red Queen Performance*. Koje ste aspekte tih danas posebice demoniziranih aktivnosti tematizirali navedenim performansom?

– Ne sviđa mi se naziv demonizirane aktivnost. Djeluje mi prenaivno. Mojom izvedbom želio sam dati imperativ značenju stigmatiziranim cjelinama ljudske zajednice, stigmatiziranim narodima, stigmatiziranim grupama ljudi i najbitnije, stigmatiziranim osobama i mladim ljudima. Ovo je htijenje potvrdilo crvenu boju u izvedbi na onoj najopćenitijoj razini objašnjenja. Naravno, uvidjet ćete da postoje proturječnosti u ovom pojašnjenju. Nije jednostavno usuglasiti različita polazišta u mišljenjima.

Kako komentirate izjavu Damira Čargonje o navodnim umjetničko-političkim sukobima? Odnosno, Čargonjinim riječima umjetnici se svrstavaju na jednu od ovih dviju strana crvenu ili crnu, a sâmi su političari počeli izvoditi

– SVIDJELO MI SE TUMAČENJE KOJE KORISTE EKONOMISTI PRI OBJAŠNJAVANJU INSTITUCIJSKIM MENADŽERIMA, USPOREDBA CRVENE KRALJICE S UTRKOM NA TRŽIŠTU. OBJAŠNJAVAJU NJEZINO MAHNITO TRČANJE NA MJESTU S POSLOVNIM PONAŠANJEM ORGANIZACIJE KOJOJ DOBRO IDE NA TRŽIŠTU –

loše performanse i time koristiti umjetnost u svrhu *statusa quo*. Zar nije šteta što je ministar kulture propustio Jakovčičevu političko-performersku priliku koju mu je otvorio Porečki annale i re/akcija Slavena Tolja?

– S jedne strane, na osobnoj i ujedno privatnoj razini, čovjek si ima pravo protumačiti djelovanje umjetnika vlastitim mišljenjem, koje, dakle, nije tuđe. Na razini politike ova igra postaje preopasna radi jedne jedine činjenice koja se zove pomanjkanje bitnih podataka o djelovanju umjetnika u svijetu i naravno istodobnom djelovanju umjetnika u materinjoj zemlji. Svaki put pri donošenju čvrstih zaključaka o umjetnosti i umjetnicima na ovaj se način pojavljuje nepremostiva opasnost radi li se o javnim, medijskim izjavama. Za političare je ovo prijetnja da se time izvedu nepregledni propusti za međunarodna djelovanja umjetnika, imajući u obzir da političari na kraju krajeva igraju za našu “repu”. Želim vam razbistriti da odavno nije riječ o osvajanju umjetničkih sloboda, već prije o ostvarivanju demokracije.

SLIKAR NA ZIDU

Pored spomenutoga performansa, kao i izložbe vaših radova u Galeriji AŽ, tom smo prigodom mogli pogledati i dvije video projekcije predstavljane pod istim naslovom dakle, *White Dada King of Clubs*, koje ste izveli u Düsseldorfu. Tako jedan od tih performansa izvodite tehnikom penjanja po zidovima, kao što ste istoimeni performans, i to treći u nizu, izveli i u Galeriji AŽ, Atelieri Žitnjak. Može li se reći da ste jedini naš performer koji je odabrao zid kao prostor izvedbe performansa i, pored navedenoga, što vas je osobno potaklo na izvedbu na zidu?

– Slikar sam i očito je da se nisam u stanju puno pomaknuti od plošne površine, općenito, shvaćanja svijeta kao plohe, vodoravne, okomite, već prema prilici koja odmah određuje uspinjanje i savladavanje površine. Raditi tijelom na zidu, stijeni, koja tijekom izvedbe postaje moja slika, vrijedan je izazov. Slikar koji je postao dijelom svoje slike tisućugodišnji je cilj većine slikara. Da sam kipar, ne bih imao puno posla na ovom motivu; dovoljno bi bilo raditi kipove, što već uključuje volumen umjetnika i njegova djela u jednu cjelinu izvedbe. Osjećam se da sam u neznatnoj prednosti kao izvedbeni slikar (slikar u “performanceu”). Na kraju krajeva, priznajem da sam i prijašnjim djelovanjem uvijek bio općenitiji okomicama; moram priznati da sam kao mlad na krajolicima koje sam oduvijek volio slikati uvijek tražio stabla, šumu, stijene. Vodoravne plohe, ravnine

— SVOJU UMJETNOST NE ODREĐUJEM NI KAO “NE-UMJETNOST” NI KAO UMJETNOST; JEDNOSTAVNO ONA NIJE UMJETNOST. ZOVEM JE “NE UMJETNOST”. OSTAVLJAM ONIMA KOJI NISU FRANE ROGIĆ MJESTO OSOBNE ODLUKE O MOJEM DJELU —

i brdašca su mi unosila nezadovoljstvo u kist pri slikanju. Radije prijeteće plohe nego “bonaca”. Naravno, volim svoj osobni mir; ovo spominjem vezano za svoja djela.

Što vam je sve omogućio rezidencijalni boravak u Düsseldorfu prošle godine; npr. koje ste performanse imali prigodu pogledati?

– U Düsseldorfu sam se stvarno trudio baviti samim sobom. Jednostavno imate grad koji je kontinentalnoj umjetnosti Europe donio jako, jako puno u razdobljima poslije Drugog svjetska rata; grad o kojem se i sanja u studentskim godinama. Svaku svoju stvaralačku pomisao i razmišljanje trudio sam se suprotstaviti, bolje rečeno – supostaviti jednoj jakoj stvaralačkoj energiji koja još uvijek kola tim dijelom Njemačke. Puno sam “lutao” muzejima i galerijama, naravno i onima koje predstavljaju ono nama već poznato. Moram priznati, zanimala me snaga postava tih izložbi koje zaista uopće ne gube na svojoj snazi. Bio sam opčinjen, doslovno, zgradom düsseldorfске Akademije, pored koje je jednom davno umjesto ceste prolazila rječica pritoka rijeci Reini. Ondje stvarno zrači snaga njezinim hodnicima; bijelo, bijelo, svugdje bijelo s jako velikim bijelim zidovima; valjda sam ondje i započeo svoju izvedbu, lutanjem hodnicima s kata na kat. “Performancei” koje sam popratio izvedeni su u galerijama, većinom vezanim na ateljee mladih umjetnika; našao sam među njima meni bliske koje su po svojem izrazu bliske i mojim kolegama s kojima sam prije djelovao zajedničkim izvedbama. Vrlo zanimljivi mladi umjetnici koji se bave upravo tim prijelazom iz plohe slike u stvarnost, informatički svijet i ondje – na mjestu izložbe. Prisustvovao sam i jednom “aktivističkom” “performanceu” čiji je cilj bio interakcija posjetilaca na poziv uključivanjem u problem sociološke prirode radi pomicanja granica tolerancije i suosjećanja. Ostalo su snimke, danas već klasika performancea, koje su ponudene u njihovim muzejima, za mene vrlo vrijedne. Uvidio sam da je najbitnija umjetnička energija – energija značaja, koju ondje nose umjetnici i njihova djela. U stvari vrlo velika stvaralačka energija. Neophodno je uključiti se u ondašnji “Strom” (“struju”) čiji su nosioci umjetnici.

U opisu performansa *Red Queen Performance* naveli ste da je dijelom inspiriran knjigom *S onu stranu ogledala* Lewisa Carrolla, a crteži koje ste predstavili u okviru izložbe *Toxica* govore, kako ističete, “o onome što našem mozgu služi kao sprava za postavljanje ‘intelektualnoga mišića’ u početni položaj za ponovni svakodnevni rad”. Jeste li se još u nekim svojim radovima inspirirali Carrollovim svjetovima

koji su bili, kako neki istraživači njegova lika i djela navode, potaknuti možebitnim djelovanjem muhare? Osim toga izložbi *Toxica* priložili ste i priču *Border*.

– S djelovanjem muhare u Carrollovu djelu nisam upoznat; prije bih bio sklon objašnjenju u njegovim različitim talentima kao što su pisanje, matematika i radišno upražnjavanje duhovnosti njega kao laika uključena u djelovanje ondašnje Crkve u Velikoj Britaniji. Za osobu koja je bila vrlo vješt matematičar uopće ne vidim neophodno

objašnjavati njegovo pisanje djelovanjem muhare. Prije bih Carrollovu muharu objasnio neophodnošću da kao i bilo tko drugi postavlja tijelo u jednu vrstu šoka “intoksiciranjem” (ukiseljavanjem). Netko voli alkohol, netko muharu. Bitno je uvježbati prijelaz u uobičajeno svakodnevno stanje tijela. Mašta za pisanje vjerujem uvijek je inspirirana i “toksicanjem” i ne “toksicanjem”. Naziv *Toxica* nosili su crteži na zidovima (u pitanju ste spomenuli njihovo značenje) kojima je ujedno bilo uređeno mjesto izvedbe nagim tijelom obojenim u crveno. Zapravo sam se uživio u Carrollovu Crvenu kraljicu.

***Border* je napisan u “jednom dahu”. Nastavit ću pisati. To napisano zapravo je uvod priložen kao dio *Toxica*. Zbivanje radnje je povezano s trojstvom Nave (mašte, sna), Jave (pojavnosti svijeta) i Prave (stvarnosti, stvarnih razlika između pojavnosti). Vezano je na *Toxica* svojim poigravanjem u pitanju: Gdje ovdje počinje san? Gdje počinje stvarnost? Čitanjem ovo pitanje nestaje, čitatelju ne predstavlja okosnicu za daljnje čitanje. Čim prestaje čitati, ovo pitanje ponovo postaje okosnica.**

CRVENA KRALJICA NA TRŽIŠTU

Obično navodite kako je u biologiji evolucija odnosa između predatora i žrtve poznata pod nazivom *crvena kraljica*. Recite, kako u okviru tog efekta tumačite odnose između predatora i žrtve što se tiče neoliberalnoga kapitalizma i radništva, što je ovih dana vidljivo npr. na primjeru radnica Kamenskog?

– Svidjelo mi se tumačenje koje koriste ekonomisti pri objašnjavanju institucijskim menadžerima, usporedba Crvene kraljice s utrkom na tržištu. Objasnjavaju njezino mahnito trčanje na mjestu s poslovnim ponašanjem organizacije kojoj dobro ide na tržištu, trčanje na mjestu je ujedno spašava i s druge strane u razdoblju “recesije” predstavlja zaostajanje u razvijanju tržišta. Ovdje govore o “takmacima” koji zaboravljaju širiti svoje djelatnosti; ostaju dobro materijalno osigurani, što nije od velike pomoći ni njima samima ni u najširem smislu svjetskom tržištu. Objasnjena je ova pojava i znanstvenim podacima biologije u promatranju vrsta koje su lovci i vrsta koje su lovina. Čini mi se da radnice u Kamenskom nisu žrtva lovaca “predatora” niti su one krive za socijalnu sliku koja se odašilje; prije se radi o nesposobnosti hrvatske ekonomije da na tržištu ostvari uvjete socijalno korektna tržišta. S jedne strane već se dvadeset godina govori o prednosti kapitalističkih manira u poslovanju; s druge strane ti isti kapitalisti, obično najveći, hvataju se socijalizma (bilo koje vrste) svaki put ponovo,

čim im ne ide ono što su si zadali. Na ovo nitko nema odgovor koji bi nudio rješenje; nemam ga ni ja. Vjerujem da su ovi odgovori negdje izvan Hrvatske; premaleni smo da ne bismo bili žrtve pokusa koji su neophodni najvećim državama svijeta. Drugim riječima, ništa novo za ovaj dio Europe. Jedini izlaz je dati podršku radnicama koje jesu žrtve. Düsseldorf je pozatvarao gomilu industrije vezane na Ruhr. Uspjeli su smanjiti nezaposlenost kao rezultat, ne odugovlačenjem nego doobrazovanjem radnika i stvaralačkim duhom kojim su mijenjali proizvodnju; ovo još uvijek traje. Radi se o zadnjih pedeset godina. Moram primijetiti da su ovo moji osobni utisci vezani na motive iz vaših pitanja; ne želim ovo uopće povezivati sa svojim djelovanjem.

Spomenutu teoriju primjenjuje i Carroll u knjizi *Alisa u zemlji čudesa*, a koja glasi vrlo jednostavno: vrsta se mora nadograđivati kako bi izbjegla izumiranje te da se u borbi za ograničene resurse i prirodnom selekcijom vrsta bolje nosi s kompetitorima. Zbog čega ste se usmjerili na vizualizaciju teorije “Crvene kraljice” u nekim svojim radovima?

– Carrollova Crvena kraljica motivirala me jednim svojim motivom koji je po meni najbitniji; vezan je na nešto o čemu sam puno razmišljao. Riječ je zapravo o mojem pitanju koje glasi: Što je to “sve”? Ljudi redovito u svakodnevnom govoru koriste ovu riječ koja u stvari ništa ne znači, bar ne za racionalno ponašanje. Crvena kraljica nosi u svome motivu odgovor. Ona bi odgovorila: “Sve” je srce. Je li ovo dobar odgovor, polovičan odgovor? Ne znam. Čitajte Lewisa Carrolla.

Jeste li bili zadovoljni kako je Tim Burton vizualizirao Crvenu kraljicu u svome filmu?

– Svidjela mi se interpretacija Tima Burtona; potrudio se približiti Carrolla “klincima” današnjeg doba. Osobno sam stvarno zadovoljan što Burton u svojem filmu nije koristio ovaj odlomak s *Red Queen Performance*; ovime moja izvedba djeluje ozbiljnije. Nisam izveo nešto što je već prikazano na filmu. Zašto Tim Burton nije koristio ovaj odlomak s trčanjem iz Carrollove priče? Ne znam.

DJECA IMAJU NAJBOLJI ODGOVOR

Kako bi prema vašim očekivanjima i etičkim nadanjima izgledao jedan od mogućih utopijskih svjetova?

– Sve ono što pretpostavlja utopijski svijet vrlo je bitno za ljudski rod. S druge strane, radi se o maštanju. Vjerujem da djeca imaju najbolji odgovor na ovo pitanje; ne bih se htio mijesati.

I završno, zbog čega svoju umjetnost određujete kao “ne-umjetnost”?

– Svoju umjetnost ne određujem ni kao “ne-umjetnost” ni kao umjetnost; jednostavno ona nije umjetnost. Zovem je “Ne umjetnost”. Ostavljam onima koji nisu Frane Rogić mjesto osobne odluke o mojem djelu. **E**

FRANE ROGIĆ, slikar i fotograf, rođen 1973.

godine u Karlovcu. Diplomirao 1997. godine na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu u klasi prof. Vasilija Jordana. Živi i djeluje u Zagrebu. Bavi se vizualnim medijima, eksperimentalnim filmom i videom. Izlaže od 1995. godine. Izlagao na brojnim skupnim i samostalnim izložbama, među kojima možemo ovom prigodom spomenuti sudjelovanje na izložbi u Amsterdamu 2002. godine na PHOTO bijenalu *The World will never be the same again*. Nagrada: 2007. Koprivnica, treća nagrada publike, DAAK – Drava Art Annale. Izbor izložbi i performansa: 2009. Düsseldorf, izložba i performans *No art & White Dada King of Clubs*; 2009. Zagreb, Galerija Vladimir Nazor, *No art*; izložba *Toxica* i performans *Red Queen Performance*; 2002. Budimpešta, Studio J. Szugara, Maja i Reuben Fowkes *Two artists, two curators*, prezentacija (print i video) i performansi; 2001. Zagreb, Aquarius net cafe, *Alien-porno skupina*, *Alien porno* video-shot i *Identity change in/between performance*; 2001. Zagreb, Centar Kaptol, *Lost in shopping mall*, print itd. **E**

RETROČANSTVA?

UZ PREDSTAVU Cefas AUTORA DAMIRA BARTOLA INDOŠA I TANJE VRVILO, S VILIMOM MATULOM U FUNKCIJI SLUŽBENOG "SUGOVORNIKA" I KOMPOZITORIMA DAMIROM PRICOM KAFKOM I MIROSLAVOM MANOJLOVIĆEM. STRUČNI SURADNIK: BRANKO MATAN. TAKOĐER I UZ PROJEKT Vatrotehn 2.0. BORUTA ŠEPAROVIĆA I SKUPINE MONTAŽSTROJ

NATAŠA GOVEDIĆ

Neopisivo je rijetko na domaćoj pozornici čuti autentična zatvorska pisma, zatim Optužnicu kraljevskog državnog odvjetništva u Zagrebu, esejističke tekstove, teorijski udžbenik otpora *Imperij* autora Hardta i Negrija, Krležine *Atentate*, Guyja Deborda, Augusta Cesarca, Janka Polića Kamova, Johna Stuarta Milla... Pomislili bismo da takva zbirka heterogenih povijesnih dokumenata (za koju je ipak najzaslužnije Matanovo uređivanje Horvatove knjige *Pobuna omladine 1911-1914* u izdanju Gordogana) ne može biti kazalište, ali u slučaju predstave *Cefas* ono to potresno jest, upravo po načinu na koji možemo govoriti u užasnoj, finalnoj, upravo performerskoj *finalnosti* dokumenata, kao traga kojim se "priča" pretvara u dokaz. Ili relikviju. Ili presudu. Ili naprosto u neporecivi trag proteklog vremena. Udarac vremena po tkivu našeg trajanja. Ožiljak. Štoviše, ožiljak pogubljenog revolucionarnog zajedništva.

"ISTO" VRIJEME *Uvijek svuda ista drama*, pjeva kor *Cefasa*. Ali i više od toga. Družina na sceni bavi se podudaranjem političkih epoha, baš kao i "vraćanjem glasa" zapisima minulog vremena, čiji se protesti protiv lažnog parlamentarizma i samozadovoljno korumpirane političke elite prijeteće podudaraju s današnjim vremenom, tekući na sceni epohom *zajedničkog* vremena. Kao da čitamo "obrnuto proročanstvo", jer zapravo nam u hrvatskom jeziku nedostaje riječ za proricanje unatrag. Retročanstvo? Postspektiva? Vraćanje-vraćanje? Simultana povijest? Od prve replike koja se izgovara na sceni, s Indošem nagnutim nad harmoniku okomito položenu na podu, tako da izvođač naliježe na nju i potiskuje je svojim nagnutim tijelom, kao da je u pitanju stroj koji tiješti zrak snagom ljudskog poraza i s njime povezanog krika, izvjesno je da je tekst *aktualan*. Jer ni nas "ne zavodi Zrinjevac" sa svojim palačama, galerijama i raskošnim kafićima, ni mi nemamo iluzija oko elitnosti centra grada (dapače, to su mjesta mafijaških ubojstava i mafijaških trgovačkih centara), ali zato zajedno s Valašima iz 1912. godine zviždimo na snobovske čizme Horvatinića, kao i na neizdrživo bahate Bandićeve tvrdnje kako mu trebaju "još samo četiri *prava poduzetnika* da posve uredi Donji grad". Nama je također jasno da smo uhvaćeni u mrežu imperija, možda ne više austrougarskog, ali svakako tržišnog i komercijalnog. I naše se republike osnivaju u stanovima, kao što se i naše protestne akcije odvijaju na ulicama, nakon čega jednako slijede privođenja i hapšenja. Jedino što zatvori više nisu "univerziteti", kao u slučaju Augusta Cesarca, koji je iza rešetaka smio čitati nekoliko sati na dan, već su u pitanju kaznioznice najnižeg

antiintelektualnog ranga. Na svim drugim razinama, uvredljivo je koliko su male razlike postignute u Zagrebu iz 1912. i Zagrebu iz 2010. godine. Ulažak u Europu, o kojem Cesarec piše u prošlom vremenu (*Danom 8. lipnja 1912., Hrvatska je stupila u Europu.*) također djeluje kao užasni vic, pred čijim "razmatanjem" se zaista možemo povući jedino u vremenski stroj, čije metalne konture doista oblikuju prostor pozornice Tanje Vrvilo i Damira Bartola Indoša. Sve one scenske žice koje se "zabijaju" u prazne okvire, sva struganja oprugama i sviranja po ladicama rastvorenih scenjskih "arhiva", svi zvuci elegične violine Vilima Matule na pozornici istodobno su i "paklena naprava" terorističke bombe i glazbena kutija i uređaj za vremensku navigaciju, pred čijim je policijskim i povijesnim dokumentima nekako puno pristojnije svirati, nego govoriti ili šutjeti. Koreografski, "bomba" je nešto što se oprezno dodaje drugome, predmet koji prelazi iz ruke u ruku, na trenutke letak kojim se osniva "nepodobna družina", na trenutke časopis *Val* i njegova javna platforma (unutar koje hrvatska i srpska omladina surađuje bez ikakvih natruha nacionalizma), onda opet rasuti dio glazbenog pribora. *Cefas* definitivno ne daje jednoznačan odgovor na pitanje što je "bomba". Svako svjedočenje o zločinu? Moment u kojemu se faktički na pozornici muzicira komadićima eksplozivne naprave? Ono što pogađa vlast? Svako politički nezavisno zajedništvo?

KOMEMORATIVNO ILI SKUPNO TIJELO Tematski fokus *Cefasa* produkcije definitivno se tiče komemorativne solidarnosti. Kako pamtiti mrtve? I još teže: kako pamtiti revolucionarne pretke? Luku Jukića koji je 1912. godine pokušao izvršiti atentat na Slavka Čuvaja, hrvatskog bana i kraljevskog povjerenika za Hrvatsku, *satrapa* čije je političke dosege Miroslav Krleža opisao riječima "krvolok i tiranin vlastita naroda"? Kako pamtiti ubijene književnike, poput Augusta Cesarca, ili njegova brata po pobunjanju kaljuže, Janka Polića Kamova? I sve srednjoškolske i fakultetske burevjesnike (reprint *Vala* izložen je i u samoj predstavi)? Osobno, daleko mi je važnija ideja okupljanja mladih intelektualaca oko određenog kritičkog programa, negoli romantiziranje pozicije atentatora. Ne vidim razloga da se teroriste pretvara

— LIDERI DVIJU NAJAVANGARDNIJIH SKUPINA ČIJI SMO RAD PRATILI U POSLJEDNJIH TRIDESETAK GODINA, KUGLE I MONTAŽSTROJA, PIŠU APEL za pamćenje. DVADESET I PRVO STOLJEĆE SASVIM ĆE SIGURNO BITI KOMEMORATIVNO —

u mitske ikone "istinskog otpora", kao što ne vidim razloga ni da ih se stigmatizira na način moralizatorskog pa onda i policijskog progona. Tu se treba sjetiti Kamova i njegova teksta o tome da "dogme kuće, škole, crkve i javnosti vrlo lako pretvaraju nevinost u prostitutku", pogotovo kad je ta nevinost sklona prozivati ili otvoreno napasti banovsku politiku. *Cefas* je dobra predstava jer literarnim i revolucionarnim kružocima vraća nevinost, pred svim mogućim sudovima.

PAMĆENJE ŽIVIH Damir Bartol Indoš, Tanja Vrvilo i Vilim Matula središte su *Cefasa*, no važan je i ženski kor u sastavu sposobnih mladih snaga: Nikoline Majdak, Adriane Josipović i Kate Marušić. Svi navedeni izvođači na sceni uspostavljaju osobitu performersku singularnost, izjednačenje "povišene" i političke ličnosti, jamčeći nam *osobno* za svaku izgovorenu repliku. Gnjevni Indoš, tmurni Matula i izazivačka Vrvilo interpretacijski su kolovođe. Način na koji je svatko od njih "uronjen" u vlastiti scenski jezik i glazbenu ekspresivnost afirmira zajednicu radikalnih razlika. Skupno tijelo u kojoj svaki pokret svjedoči osobnim krzmanjima i unutarnjim napetostima izvođača.

Toj konfliktnoj pojedinačnosti nasuprot, Šeparovićeva komemoracija vlastitih dvadeset godina na autorskoj sceni, odnosno reizvedba predstave *Vatrotehn 2.0* odigrane 1990. u Tvornici Badel, odvija se u smjeru nove uniformnosti izvođača, dapače

inzistiranja na tome da je i stara postava *Okovanog Prometeja* i ova "posuđena" iz predstave *Generacija 91-95*, podjednako lišena jedinstvenih, prometejskih figura. Matija Čigir, Filip Jurković, Svebor Kamenski Baćun, Aldin Kasumović, Andrej Kopčok i Nikola Nedić doslovce su postavljani kao "puke sjene", klonovi ili performativni *mutanti* originalne postave Montažstroja, umećući svoja tijela ispred snimke događaja starog dvadeset godina, kako bi ga koreografski što preciznije "ponovili". Tematiziranje ponavljanja uz istodobnu sumnju u moć bilo kakve reprodukcije revolucionarnog erosa poprima izrazito sentimentalni ton, u kojem Borut Šeparović i njegov dramaturg Goran Ferčec oštro dijele nekadašnje "zlatno doba" od današnjeg željeznog i njegove generalne liste propalih projekata (u predstavi izriječkom propadoše: rekvizita, snimka predstave, država, socijalizam, kritika, tvornice, banke, ideali itd.). Mladi izvođači opisuju vlastitu generaciju najcrnjim mogućim tonovima kolektivne pornografije, prostitucije za kapitalistički novac, a na djelu je i jaka usporedba s prvom postavom Montažstroja, u korist nekadašnjih "atleta srca". Ne samo da je ovakva podjela vrijednosti i uloga izrazito jednostrana, nego je gesta heroizacije "bolje prošlosti" kazališno odveć deklarativna te sklona općim mjestima. Pri svemu je tome važno istaknuti da i Indoš i Šeparović *imaju* podmladak koji nastupa u njihovim novim predstavama i da je taj podmladak napravljen točno po stilskom uzoru originala, dakle događa nam se kontinuitet, a ne prekid izvedbenih tradicija. Uzmemo li da *Vatrotehn 2.0* također nastoji proricati unatrag, njezin je stav da bi revolucije *moralno* biti (urlanje na publiku posebno je neuvjerljiv dio apela), ali nema je tko provesti. *Cefas* je bitno suptilnija predstava: revolucija traje sve dok se bavimo ljudskim stradanjem. Sve dok prošlost nije ni idealizirana ni zaboravljena. I tako dvije najavangardnije skupine čiji smo rad pratili u posljednjih tridesetak godina, Kugla i Montažstroj, pišu apel za *pamćenje*. Dvadeset i prvo stoljeće sasvim će sigurno biti komemorativno. **E**

U USTIMA GLADNOGA GRADA

Uz performativnu akciju *Grad je gladan nahranimo ga, I. etapa: Apsolutni početnici* autorice Silvie Marchig, premijerno izvednu u sklopu Platforme mladih koreografa 2010.

OD ČEGA ŽIVI JEDAN GRAD

Stepenica na kojima se može plesati.

*

Grad živi od pogleda koji zaobilaze reklame.

*

Od tijela koja ne primaju ni plaće ni honorare, ali drže jedni drugima ruke.

*

Od otvorenih pisama gradonačelniku.

*

Od dugih redova za koncerte.

*

Grad živi od štrajkova.

*

Parkova i dječjih igrališta.

*

Od toga što nitko u povijesti gradova nije uspio upravljati našim disanjem.

*

Grad živi od studenata koji zahtijevaju besplatno obrazovanje za sve građane.

*

Grad živi od onoga što jedni drugima dajemo licem u lice.

*

mi

APSOLUTNI POČETNICI

Živog Grada.

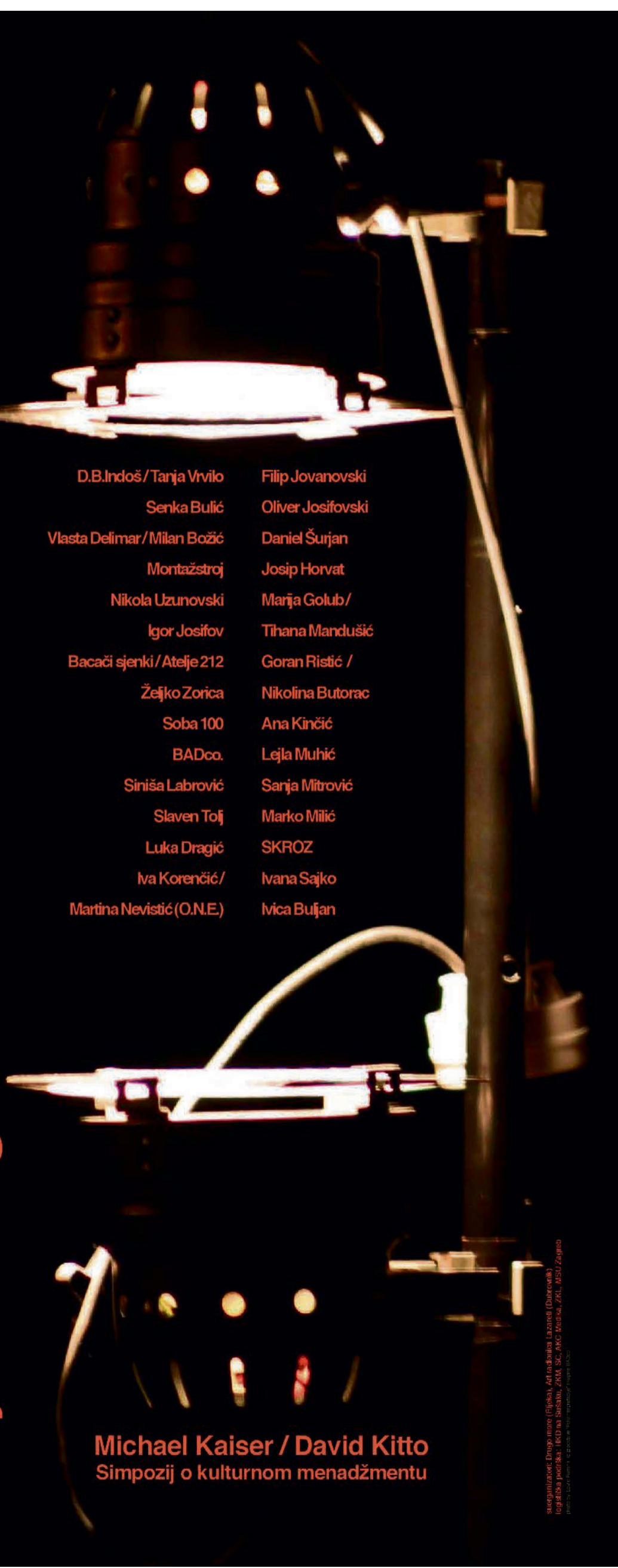
Akciju *Apsolutni početnici* na Tržnici Dolac izvele su Ena Krožnjak, Koraljka Begović, Irena Mikec, Nikolina Komljenović, Ivana Rončević, Sonja Pregrad, Mila Čuljak, Karolina Šuša i Silvia Marchig.

Tjedan izvedbenih umjetnosti • Week of live art

Perforacije.

Rijeka • Zagreb • Dubrovnik - 16. – 25. 10. 2010.

D.B.Indoš / Tanja Vrvilo	Filip Jovanovski
Senka Bulić	Oliver Josifovski
Vlasta Delimar / Milan Božić	Daniel Šurjan
Montažstroj	Josip Horvat
Nikola Uzunovski	Marija Golub /
Igor Josifov	Tihana Mandušić
Bacači sjenki / Ateље 212	Goran Ristić /
Željko Zorica	Nikolina Butorac
Soba 100	Ana Kinčić
BADco.	Lejla Muhić
Siniša Labrović	Sanja Mitrović
Slaven Toj	Marko Milić
Luka Dragić	SKROZ
Iva Korenčić /	Ivana Sajko
Martina Nevistić (O.N.E.)	Ivica Buljan

Michael Kaiser / David Kitto
Simpozij o kulturnom menadžmentu

IAN MCDONALD ISTINITE IZMIŠLJOTINE

UOČI DOLASKA NA BEOGRADSKI SAJAM KNJIGA, NA KOJEM ĆE PREDSTAVITI SVOJU ZBIRKU KRATKE PROZE *Knjiga izgubljenih snova*, BRITANSKI SF PISAC IAN MCDONALD RAZGOVARAO JE SA SVOJIM SRPSKIM PREVODIOCEM

GORAN SKROBONJA

Vaš najnoviji roman *Tekija* (*The Dervish House*) nedavno je dospelo u knjižare i njegova radnja smeštena je u Tursku u bliskoj budućnosti. Radnja vaših ranijih romana takođe je smeštena u "egzotične" krajeve Keniju, Indiju i Brazil. Šta vas je podstaklo da napustite angloamerički milje, uobičajen za većinu naučnofantastičnih dela, i da počnete da pišete romane o takozvanim "zemljama Trećeg sveta"?

– Drago mi je što ste upotreбили izraz "takozvane zemlje Trećeg sveta". Deo moje filozofije koja stoji iza niza romana o novom svetskom poretku bila je želja da ukažem na to da je posredi stara zapadnjačka paradigma – a čak ni ta reč nije tačna. Video sam kako u nekoliko prikaza *Brazila* i *Tekije* ljudi govore o "nezapadnim", "zemljama Trećeg sveta." Brazil je zapadna država (kako su to napomenuli malobrojni brazilski komentatori), a ni on ni Turska nisu "Treći svet". Turska je šesta zemlja u Evropi po ekonomskoj snazi i šesnaesta u svetu, dok je Brazil sedma svetska ekonomska sila. Opet, jedan od kardinala koji su putovali s papom uvalio se u nevolje nazvavši Britaniju (moguće je da je mislio konkretno na aerodrom Heathrow) "Trećim svetom" – ja mislim da je to kompliment. Tamo se danas sve dešava. Ovo je 21. vek, a ne dvadeseti. Na neki način, svet se vratio u stanje u kojem je bio 1707. godine (da odaberemo nasumice neki datum pre industrijske revolucije), kad su svi bili manje-više jednaki po tehnologiji i ekonomskom razvoju. To je ono što William Friedkin naziva "Ravninom" u svojim knjigama *Svet je ravan* i *Vreo, prenatrpan i ravan*. (On više naglašava radanje globalne srednje klase – uistinu fascinantnog društvenog fenomena – kao istovremeno i najinovativnijeg i najdestruktivnijeg socijalnog sloja.) Pošto ja pišem naučnu fantastiku, više se bavim tehnologijom i načinom na koji je ljudi koriste, te kako ona zauzvrat utiče na njih. Svi dolaze do tehnologije manje-više istovremeno, posvuda – ona se samo drugačije distribuira. A to je za jednog pisca uvek zanimljivo. Evo primera – ruralna Indija i dobar deo podsaharske Afrike zaobišli su fiksnu telefoniju i prešli pravo na mobilne telefone – i koriste ih drugačije nego mi. Obični ljudi uglavnom kupuju kredit ili kartice za pozive i oko toga je nikla čitava podindustrija. To je interesantno. Slično tome, na južnoj polovini planete, Nokia i dalje prodaje veliki broj telefona – zato što ljudi kupuju ono što im treba i ono što mogu da koriste. Mene bi zanimalo da vidim kako bi pametni telefoni mogli da prodru na tržište Nigerije ili Bocvane – kakve bi aplikacije ljudi tamo želeli, i po čemu bi se ruralna upotreba u Nigeriji razlikovala od načina korišćenja u Lagosu. (Trenutno čitam o Nigeriji – zanimljivo mesto.)

Bruce Sterling je svojoj zbirci iz 1992. godine dao naziv *Globalhead*, i mislim da to prilično dobro sumira ono što sam ja pokušao da uradim u svojim dužim proznim delima u proteklih deset godina – i mnogo je bolji izraz od "kultur-punka" ili "etnopunka", ili bilo koje druge vrste posranog "...punka" kojim pokušava da se opiše ono što radimo ja, Paolo Bacigalupi, Geoff Ryman i mnogi drugi. Dosta više s punkom. Punk je bio briljantna stvar. Ne možete ga ni taknuti. Jedino što mu se iole približilo bio je rave. "...punk" nije punk po stavu ili vrednostima. To je antipunk. Ali *Globalhead*, e to je već.... To je već kao *Radiohead*.

Jedna od stvari koje su me privukle Turskoj (jedna od mnogih stvari – pored toga što trenutno ne želim da pišem o Kini – ona je prošla kroz sve i završila posao) jeste i to što Turska ispituje zapadnjački osećaj krivice zbog

kolonijalizma. Oni su imali carstvo, veliko i dugovečno, ali nije bilo hrišćansko, evropsko carstvo. Bilo je muslimansko. To je interesantno. Problematično za neke teorije. Bilo je zverstava i genocida. To je zemlja koja je morala sebe da stvara od samog početka posle raspada Otomanskog carstva – kakve su njene postkolonijalne krivice i odjeci? Naravno, imperijalizam može jednako lako nići i u Kini i Rusiji u ovom 21. veku – pogledajte samo kako se grabe zemlja i resursi u Africi. Naše teorije nisu još dosegle ono što se zaista dešava tamo, u Novom svetu. I dalje razmišljamo kao u 20. veku.

EUROOPTIMIZAM

Do koje mere istražujete? Svaka od ovih knjiga – serijal *Čaga*, *Reka bogova*, *Brazil* i sada *Tekija* – odiše velikim poznavanjem okruženja, uključujući i kulturne i političke okolnosti specifične za zemlje o kojima pišete.

– To me često pitaju, kao što možete i da pretpostavite. Potrebne su *godine* rada, putovanja, asimilovanja, to je sve što mogu da kažem.

U *Tekiji* ste uspeli da dočarate sasvim realistično situaciju koja se umalo nije pretvorila u apokalipsu, na samo dve stranice knjige. I vaša druga dela sadrže koncizne političke komentare, koji naizgled otkrivaju vaše lične sumnje u vezi sa evropskim projektom. Smatrate li sebe evroskeptikom ili evrooptimistom, i šta mislite o tome hoće li balkanske zemlje uključujući Tursku i Srbiju jednog dana pristupiti Evropskoj uniji?

– Potrudio sam se da se setim šta sam to uradio apokaliptično u *Tekiji*. Pretpostavljam da mislite na simulirano uništenje Istanbula dizanjem u vazduh tankera sa tečnim gasom na Bosporu – da, to bi završilo posao. Taj deo knjige govori o mentalnim zamkama i o tome kako i "eksperti" i "teroristi" podjednako mogu upasti u njih – ako se određena vrsta terorizma ispoljava kroz ubijanje ljudi (umesto, recimo, remećenja svakodnevnog života), onda je ona upala u zamku koja je čini u izvesnom smislu predvidivom. Možda mislite na nanotehnološku apokalipsu – ali izgleda da ona od Nekteta (koji je u osnovi gadna mala bitanga) stvara boljeg čoveka. Nanotehnologija koju nude Sejalan/Bešaran i Lejla u marketingu nudi suštinski preobražaj – transljudskost koja je smeštena u naša tela umesto u spoljašnost i proizvode koje koristimo – to je za mene interesantnije od bestelesne simulacije uma. Kopije u kutiji, sa scenografijom oko njih. Zanima me kako to što nastanjujemo telo oblikuje – a možda i stvara – našu svest.

Zar izgledam kao evroskeptik? Možda se te sumnje koje ste primetili svode na moje viđenje Evropske unije kroz oči turskih likova. Adnan je prilično naklonjen EU, zato što u njoj prepoznaje priliku za sebe. Ja sam evrooptimist – volim zamisao o tome da živim u izuzetno raznovrsnoj civilizaciji od pola milijarde ljudi koja se pruža od Sicilije do (moguće) Islanda i, kao što sam i napisao u predlogu sinopsisa za knjigu, od Aranskih ostrva do Ararata. Svakako sam svestan koliko je Turska ozlojeđena zbog toga što je EU dozvolila ubrzani prijem Rumunije i Bugarske – obe sa znatno slabijom privredom i većim političkim i korupcionaškim problemima od Turske. David Cameron (britanski premijer Konzervativac – sa

– OBIČNO PRILIČNO POTCENJUJEM SVOJA STARIJA DELA I MALO IH SE ČAK I STIDIM. TEŠKO BIH SE ODUPREO ŽELJI DA IH PONOVO SVE NE NAPIŠEM I REVIDIRAM –

velikim "K", ne malim "k", kao u Americi – britanski Konzervativci su verovatno više na levisi od američkih Demokrata) rekao je pre nekoliko meseci u govoru u Ankari u vezi sa temom članstva Turske u NATO-u da nije pravo što se od Turske traži da čuva kapiju, ali joj se ne dozvoljava da uđe unutra. Ako Turska pažnju okreće prema istoku umesto prema zapadu, mislim da je to zato što je odbijaju Francuska i Nemačka, pa želi da pokaže svoju političku i privrednu snagu u centralnoj Aziji, suočena sa snalažljivim i samopouzdanim Iranom.

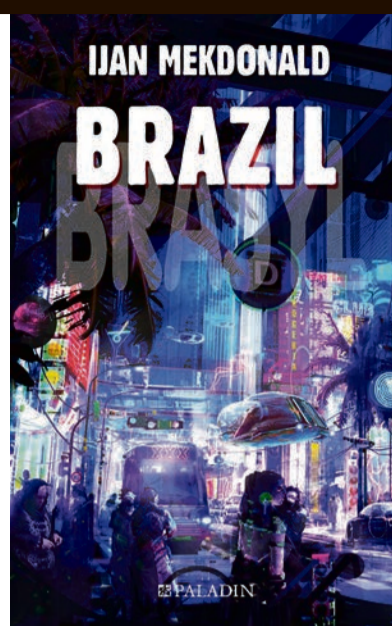
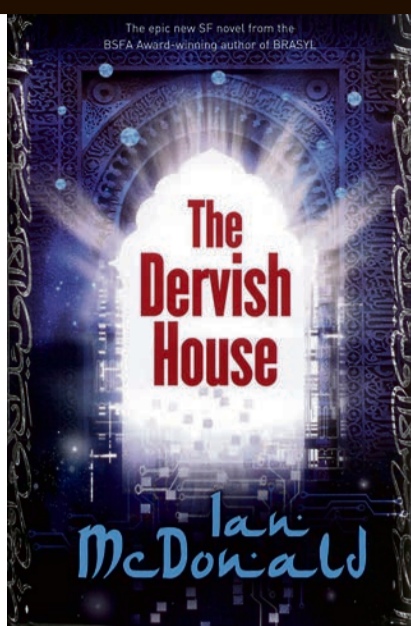
IZMAŠTANO ZDANJE

I dalje radite kao konsultant za TV mrežu u Belfastu i smišljate ideje za različite emisije. To lično iskustvo ste iskoristili u velikoj meri u *Brazilu*, a isto tako niste propustili da pomenete i urnebesno-ludu zamisao o realiti šou emisiji sa bombašima samoubicama u *Tekiji*. Kako balansirate između posla konsultanta i pisanja, i morate li često da menjate prioritete kako biste održavali obe karijere?

– Predložio sam gotovo svaku emisiju koju je predložila Marcelina. To je sjajan posao. Stalno zahteva vašu pažnju. Omogućava vam da radite s mladim ljudima, što je uvek izuzetno vredno. Zahvaljujući tome, zagnjuren sam u popularnu kulturu. Televizija je sjajno sito za ideje – uspe vam otprilike jedna na svakih šezdeset koje predložite, pa zbog toga vodite računa o onome što se dešava u svetu. Sve vreme mislite o formatu i strukturi. Format i struktura. Šta se dešava, u čemu je opasnost, u čemu je otkrovenje, šta je Treći čin, postoji li neki preokret na kraju. To je sjajna disciplina za pisanje – i za stvaranje ideja. Te dve stvari se upliću i vezuju kao DNK. Vratimo se sad *Tekiji* – Turska je veoma dobra što se popularne kulture tiče – verovatno zato što je, onako izolovana, morala da je stvara od nule. Svi smo gledali turske *Zvezdane ratove* i *Zvezdane staze* (suknje su mnogo kraće, a frajeri mnogo razgolićeniji nego u američkim verzijama) – ako niste, marš na YouTube... ali oni danas imaju neke fantastične TV formate. I jako dobru pop muziku. Kupio sam hrpu toga dok sam tamo boravio. Benzinske pumpe su odlična mesta za to – nadete ono što kamiondžije vole da slušaju u svojim kabinama.

Kako birate pojedine kulturne i etničke elemente za svoju prozu? Na primer, odakle vam legenda o Medenom čoveku u *Tekiji*?

– A ko kaže da je to legenda? Voleo bih da mogu da kažem da sam to ja izmislio, ali naleteo sam na priču

— TRANSLJUDSKOST KOJA JE SMEŠTENA U NAŠA TELA U MESTO U SPOLJAŠNOST I PROIZVODE KOJE KORISTIMO – TO JE ZA MENE INTERESANTNIJE OD BESTELESNE SIMULACIJE UMA. ZANIMA ME KAKO TO ŠTO NASTANJUJEMO TELO OBLIKUJE – A MOŽDA I STVARA – NAŠU SVEST —

na Internetu i kad sam jednom shvatio o čemu je reč, znao sam da moram o tome da pišem. Opet, voleo bih da mislim da je moja obrada definitivna (verovatno zato što niko drugi nikada ne bi ni pomislio time da se bavi). Uzeo sam osnovnu premisu (u meri u kojoj se za nju zna), pristupio joj kao da je reč o stvarnoj pojavi, a onda izmaštao čitavo to zdanje oko nje – sve one različite teorije, istorije i pseudoistorije. Isto tako, iako hurufizam postoji, potpuno sam izmislio sve ono o Sedam slova raštrkanih po Istanbulu (sa ponekom idejom ukradenom iz *Crne knjige* Orhana Pamuka). Ali i Sedam slova i Medeni čovek iz Iškenderuna zvuče kao da bi mogli biti istiniti – a ako postoji neko mesto gde bi mogli biti istiniti, onda je to svakako Istanbul. Za knjigu bi bilo najveće priznanje kad bi se ispostavilo da su oni postali istina – upleteni u mitološko tkanje grada. Nove legende među mnogima kojih je Istanbul pun. Istinite izmišljotine.

BUDUĆNOST SF-A JE U SIGURNIM RUKAMA

Vaši izdavači s obe strane Atlantika (Pyr u Americi, Orion u Velikoj Britaniji) štampaju nova izdanja vaših ranijih knjiga. Možete li uporediti reakciju na vaše romane danas sa reakcijom čitalaca i kritičara kad su se oni prvi put pojavili?

– Nadam se da su presrećni i uzbuđeni. Ponovo su štampali *Bespuće* – moj prvi roman iz 1988. sa zaista izvanrednom ilustracijom Stefana Martinijera, i njegovog “saputnika” (ne nastavak) *Ares Ekspres* iz 2001., sa podjednako veličanstvenom naslovnicom. Danas je velika razlika u tome što smo globalno online društvo i svi se osećaju pozvanim da sve živo taguju i komentarišu, tako da knjiga sa Velikim Zajebanim Vozom na koricama mora biti steampunk. Pa, ako vas to navede da kupite knjigu i pročitate je, pa još ako u njoj i uživete, odlično.

Ego-guglovanje je umna masturbacija, ali po onome što vidim na mreži stičem utisak da, pogotovo sa serijalom o Novom svetskom poretku (*Reka bogova*, *Brazil*, *Dani u Kiberabadu*, *Tekija*) izgleda da privlačim mlade čitaoce – što je dobro zbog mnogo stvari – koji deluju iznenađeno kad saznaju da pišem još od osamdesetih. Opet, dobro je ponovo pronaći sebe s vremena na vreme. Dopisivao sam se sa Louom Andersom iz *Pyra u vezi s ovim* – on je otišao na DragonCon umesto na Worldcon, zato što ovaj prvi ima 30.000 članova. A mnogi od njih su mladi i možda se maskiraju u stimpankere, gutaju televiziju, čitaju mange, stripove i vebstripove te koriste društvene mreže, ali isto tako i čitaju knjige. Oni će uzeti sve što je dobro, kad god na to naidu, jer – baš kao u vreme kad sam ja bio tih godina – oni žele samo dobre stvari. Razumeju medije, medijski su agnostici. Lou je jedva uspeo da se izbori sa ljudima koji su kupovali na štandu Pyra. Neki od njih kupili su i ponešto moje. Zadovoljan sam. Budućnost naučne fantastike je u bezbednim rukama.

Vaša dela bila su nominovana za mnoge prestižne žanrovske nagrade, a veliki broj ste i osvojili. Pored toga što vam je to svakako prijalo i što ste se osećali počašćavanom, da li ste primetili neko značajno povećanje prodaje vaših knjiga posle tih nagrada, i koliko su one značajne za pržistu knjige?

– Vi se to šalite?

Jedan od važnih elemenata “pakovanja” svake knjige jeste i ilustracija na koricama. U Americi, slikar Stefan Martinijere trenutno radi izvanredne ilustracije za Pyr-ova izdanja vaših romana. Da li se bilo šta pitate pre konačne verzije knjige? Da li postoji interakcija između vas i vaših ilustratora, i koje su se ilustracije dosad najbolje poklopile s vašim vizijama?

– Kad je reč o *Tekiji*, tu nisam mnogo učestvovao – samo sam napomenuo da Turci koriste rimski stil umesto arapskog – i bilo je pritužbi. Turci nisu ljudi koji će tako nešto trpeti u tišini. Lou je fantastično predan uređivanju dizajna korica – u stvari, ilustracija je bila gotova pre nego što sam i završio knjigu, i ponešto sa nje našlo je svoj put do teksta. Uvek sam veoma uzbuđen dok čekam da mi ilustracija stigne – obično je reč o velikom, debelom fajlu pa gledam kako se on sporo otvara na mom škripavom računaru. Međutim, za sledeći projekt – YA (bože, kako mrzim taj izraz) knjige, pregovaramo sa Johnom Picaciom. To baš jedva čekam.

Gollanz ima drugačiji pristup – kod njih se knjiga obraća ciljnoj grupi, ali isto tako i ljudima koji možda čitaju jednu ili dve knjige naučne ili epske fantastike godišnje. To su oni koji imaju *Džonatana Strendža* i *Dr. Norela*, ili Iana M. Banksa. Oni će prihvatiti SF ako ga je napisala Margaret Atwood ili Kazuo Išiguro. Njima se dopala nova *Galaktika* pošto ona nije izgledala kao naučna fantastika. Stoga korica ne izgleda kao SF. Neće poplašiti konje.

Jedna stara priča. Jaaako davno, napisao sam roman *Srca, ruke i glasovi* (*Podeljena zemlja* u Americi). Veliki Jim Burns je radio ilustraciju, a Jim vas obično pozove telefonom da pročaskate o korici. Prvo što je rekao o glavnom liku, Matembe, bilo je: “Ona je crnkinja, zar ne?” Tako je, rekao sam ja. Somalijske boje kože i crta lica. To je briljantna korica. U Americi je koricu radio Stiv Jul koji je veliki umetnik i to je takođe briljantan rad – on tamo radi na osnovu marketinškog prikaza knjige. Malo-malo pa bude tako – ali ovo je bilo početkom devedesetih.

NE USTEŽITE SE DOK PIŠETE

Vaša kratka proza svakako spada među ono najbolje što se danas može pročitati u žanru ili slipstrimu. Imali ste tri zbirke priča (ako tretiramo knjigu *Kralj jutra, kraljica dana* kao roman-mozaik): *Snovi o carstvu*, *Ježicama transa* i *Dani u Kiberabadu*. Vaš izdavač u Srbiji pripremio je originalnu zbirku priča u koju su ušle kratke (i ne toliko kratke) pripovetke iz vaših “regularnih” zbirki, ali isto tako i iz drugih izvora kao što su časopisi, pa čak i Internet. Da li se slažete da je ova zbirka sa naslovom *Knjiga izgubljenih snova* neka vrsta “Najboljeg od Iana McDonalda”?

– Upravo jeste tako. To je dobra zbirka – zanimljivo je da neko drugi odabere ono što smatra najboljim, umesto da to radite sami. Ima tamo mnogo toga što se čak ni ne

sećam da sam napisao. Da li se tamo neke ove takođe dopada? Volim novele – to je zamašan format, sa puno mesa. Lepo je videti *Kamen*, *papir*, *makaze* u zbirci. Mislim da bi mi predstavljalo problem da sve te priče ponovo redigujem – nisam siguran da bih podneo da pročitam dobar deo toga – obično prilično potcenjujem svoja starija dela i malo ih se čak i stidim. Teško bih se odupreo želji da ih ponovo sve ne napišem i revidiram...

Što se vaših budućih planova tiče: najpre, šta ima novo u vezi sa verzijom *Reke bogova* za veliki ekran (po mogućstvu, u 3D tehnologiji)?

– Napreduje. I to je prilike sve što mogu da kažem, ali producent je mlad, revnostan i veoma motivisan, tako da radi na prikupljanju potrebnih sredstava.

Kad možemo očekivati vašu novu knjigu? Pre nekoliko godina bila su najavljena dva nova naslova *Doba gluposti* i *Ananda*. Ima li ikakve nade da ih vaši ljubitelji pročitaju u bliskoj budućnosti?

– Ne. Kao što sam već rekao, Novi svetski poredak je završen – pa, možda se pojavi još poneka priča. Prošlo je deset godina otkad sam počeo taj projekt i vreme je da krenem dalje i oprobam se u nečemu novom. Radim na zamisli o nečem zaista velikom, ali videćemo. Samo podite sa mnom...

Nedavno ste Pyru prodali tri knjige iz svog novog YA serijala *Planesrunner*, *Everness* i *Empress of the Sun*. Je li zaista tačno da je tržište književnosti za tinejdžere toliko veliko da smo suočeni s pravom epidemijom pisaca koji su nekada bili okrenuti odrasloj publici (Ursula Languin, Neil Gaiman, Graham Joyce, Paolo Bacigalupi, čak i Peter Abrahams) koji sada pišu za mlade tinejdžere, i da li taj novi serijal znači da će vaši stalni čitaoci morati da istrepe sušne godine što se tiče vaše “regularne” proze? I koliko je zapravo pisanje za adolescente drugačije?

– Imao sam ideju koja nikako drugačije ne bi bila izvodljiva – a postavka je bila takva da je omogućila serijal sa otvorenim završetkom, dok je glavni lik mogao da funkcioniše samo kao četrnaestogodišnjak. Napisao sam nekoliko priča za YA antologije Jonathana Strahana i nekako su mi se dopale i mogućnosti i ograničenja te vrste književnosti. Volim neposrednost i oštrinu. Zanimljivo je imati u knjizi gledašće samo jednog junaka (premda će se to promeniti, jer se promeniti mora! U knjizi broj 2). Još mogu biti odrastao kad je posredi tema i emocija – cela priča i počinje sa nekom vrstom pritajene paranoje – kome, do davola, možete verovati ako vam je poveren najvredniji predmet u svim Poznatim Vaseljenama? Ne ustežite se dok pišete. Stanite iza jednog para očiju. Osetite isto što oseća vaš junak. To je zabavno pisati. Mislim da će to biti zabavno i čitati.

A što se “regularnih” knjiga tiče? Već sam rekao... Ovo je uzbuđljivo vreme. **E**

PIONIR ZNANSTVENE FANTASTIKE

U POVODU SKOROG HRVATSKOG PRIJEVODA *Metamorfoza znanstvene fantastike* DARKA SUVINA U IZDANJU PROFILA

PHILIP WEGNER

Darko Suvin (1930.-) doktorirao je na Zagrebačkom sveučilištu u bivšoj Jugoslaviji gdje je također započeo svoju predavačku karijeru. Nakon sukoba s određenim političkim strujama na sveučilištu, Suvin je imigrirao u Sjevernu Ameriku i na kraju završio na sveučilištu McGill u Montrealu gdje je bio važan samostalni glas humanističkih znanosti te radio kao profesor engleske i komparativne književnosti do 1999. g. kada odlazi u mirovinu i seli u Italiju.

Suvinova znanstvena dostignuća najbolje poznata zapadno-europskoj i sjeverno-američkoj znanstvenoj zajednici spadaju u dvije domene. Prvo, u opsežnom spektru eseja, od kojih su neki sabrani u njegovoj knjizi *To Brecht and Beyond: Soundings in Modern Dramaturgy* (1984.), doprinio je utvrđivanju profila i značaja velikog njemačkog marksističkog dramatičara i mislioca, Bertolta Brechta. Drugo, kao suosnivač časopisa *Science-Fiction Studies* g. 1973., bio je vjerojatno najznačajniji istraživač ovog književnog oblika koji se pojavio u času kada akademska književna istraživanja postaju sve prijemljivija – dijelom pod uplivom energija Nove ljevice, a dijelom inovacija propupale kritičke teorije (pokreta koji su također duboko utjecali na Suvinovu misao) – za područje popularne i žanrovske fikcije, uključujući znanstvenu fantastiku, fantasy, krimiče, ljubavne romane i stripove. Suvin je odigrao središnju ulogu u prihvaćanju znanstvene fantastike kao legitimnog i važnog područja humanističkih istraživanja. Za takav je rad g. 1979. postao dobitnik nagrade Društva za istraživanja znanstvene fantastike (Science Fiction Research Association) Pilgrim Award za životni doprinos proučavanju znanstvene fantastike.

Njegovi se interesi za dramaturgiju, Brechtov opus i znanstvenu fantastiku mogu pratiti od naslova prvih mu knjiga u Jugoslaviji (1964. do 1970.). Kasnije, Suvinov se interes proširio na važna znanstvena razmatranja kritičke teorije, političke epistemologije te azijske (a posebno japanske) književnosti i kulture; ovo posljednje dijelom je objavljeno u njegovoj knjizi *Pouke Japana (Lessons of Japan)*, Montreal: CIA-DEST, 1996.). Također je često objavljivao kao pjesnik na dva jezika, od čega će se ovdje spomenuti samo zbirke, *The Long March: Notes on the Way 1981-1984* (1987.) i *Armirana Arkadija* (1990.). Ovaj je bogati i raznoliki spektar interesa objedinio u dvije najnovije zbirke koje uključuju kako eseje tako i pjesme, *Defined by a Hollow: Essays on Utopia, Science Fiction and Political Epistemology* (2010.) i posebni broj časopisa *Paradoxa* (izlazi 2010.).

AFIRMACIJA ZNANSTVENE FANTASTIKE Od svojih najranijih radova, Suvin je odbacio marginalizaciju znanstvene fantastike kakvu termin paraknjiževnost podrazumijeva, ne samo kroz lociranje žanra unutar dugačke književne tradicije

popularnih transgresivnih fikcija koja se može slijediti sve od djela Lukijana iz Samosate, Thomasa Morea i Françoisa Rabelaisa, nego i dosljednim ustrajanjem na tvrdnji da najbolja suvremena znanstvena fantastika pripada među vrhunska ostvarenja književnosti u sadašnjem vremenu. “Uloži kad se govori o znanstvenoj fantastici”, ustvrdit će kasnije Suvin u svom eseju o paraknjiževnosti, “prema tome, najveći su zamislivi (...): podučavanje *Homo sapiensa* za zemaljsko spasenje” (1998: 20). Ovdje vidimo spoj umjetničke, filozofske i političke opredijeljenosti koja je svojstvena cijelom Suvinovom opusu, kao i duboko zagovaranje radikalno preobrazbenih i utopijskih potencijala koji se mogu naći u najboljim ostvarenjima žanra. Ustvari, utopijska fikcija je sama po sebi, tvrdi Suvin, kako “jedna od potki” moderne znanstvene fantastike, tako i u sadašnjosti “sociopolitički pod-žanr SF, ona je društveno-znanstvena fantastika ili SF ograničena na područje sociopolitičkih odnosa ili sociopolitičkih konstrukta koji se uzimaju kao ključni za sudbinu ljudi” (1988.: 38; također vidjeti Suvin, 1979., Pogl. 3).

Science-Fiction Studies ubrzo postaje najvažniji akademski časopis na tom novopečenom području, unijevši novu rafiniranost i znanstvenu strogoću u proučavanje žanra i otvorivši prostor istraživačima čiji će rad i rasprave odigrati važnu ulogu u razvoju proučavanja znanstvene fantastike. Nepotpun popis autora koji su objavljivali na njegovim stranicama pod Suvinovim suuredništvom uključit će Marca Angenota, Petera Fittinga, Johna Huntingtona, Fredrica Jamesona, Davida Ketterera, Nadju Khouri, Gérarda Kleina, Toma Moylana, Roberta M. Philmusa i Davida N. Samuelsona, kao i velike pisce znanstvene fantastike kao što su Stanislaw Lem, Samuel R. Delany, Ursula K. Le Guin i Joanna Russ. Istodobno, u svom uredničkom radu, ali i u svojim tekstovima, Suvin je pomogao predstaviti čitateljstvu engleskog govornog područja raskošnu globalnu tradiciju znanstvene fantastike, posebno djela iz Sovjetskog Saveza i Istočne Europe: vidjeti, na primjer, zbirku koju je uredio i predstavio, *Other Worlds, Other Seas: Science-Fiction Stories from Socialist Countries* (1970.) kao i anotiranu bibliografiju *Russian Science Fiction, 1956-1970* (1971.).

UVODENJE KONCEPTA “ZAČUDNOSTI” Prvi Suvinovi eseji o znanstvenoj fantastici pojavili su se sredinom 1950-ih, a na engleskom krajem 1960-ih, uključujući pionirski “O poetici znanstvenofantastičnog žanra” iz važnog broja časopisa *College English* iz 1972. koji je uredio Richard Ohmann (vidjeti Moylan, 2001: 42-5). Mnogi Suvinovi rani eseji o znanstvenoj fantastici okupljeni su u njegovoj pionirskoj knjizi, *Metamorphoses of Science Fiction:*

On the Poetics and History of a Literary Genre (Metamorfoze znanstvene fantastike: o poetici i povijesti jednog književnog žanra, 1979.). Upravo u tim tekstovima Suvin razvija svoju iznimno utjecajnu definiciju znanstvene fantastike “kao književnosti spoznajne začudnosti” (1979: 4). Suvin dodatno razrađuje svoju definiciju na sljedeći način: “SF je dakle književni žanr za koji su nužni i dovoljni uvjeti prisutnosti i međudjelovanje začudnosti i spoznaje, a glavna mu je formalna tehnika imaginativni okvir alternativan autorovoj empiričkoj okolini”. (1979: 7-8). I, na kraju, dodaje, “SF se razlikuje po narativnoj dominaciji ili prevlasti fikcijskoga ‘novuma’ (novine, inovacije) čiju valjanost potvrđuje spoznajna logika” (1979: 63).

Snaga ove definicija dvojaka je. S jedne strane, Suvinovo naglašavanje elementa “spoznaje” u znanstvenoj fantastici – gledajte s kojega su “pravila svakog doba, naglašeno uključujući vlastito, jedinstvena, promjenjiva i stoga podložna spoznajnome promatranju...” koje uključuje “ne samo refleksiju same stvarnosti, već i o stvarnosti” (1979: 7; 10) – nagovještuje povezanost moderne znanstvene fantastike i književnog realizma 19. st., a time i njezinu udaljenost od drugih tradicionalnih i modernih srodnih formi kao što su mit, narodne priče (bajke), i fantasy. Kad smo kod toga, Suvin u svojim ranijim djelima pravi izrazitu razliku između znanstvene fantastike i modernog fantasyja, ali je u nekim novijim tekstovima donekle izmijenio stav, ustvrdivši na primjer: “Ako svi začudni žanrovi teže tome da ih se čita kao parabole, tada svaki tekst fantasyja također ima svoj preneseni smisao (tenor) i ne može ga se jednostavno odbaciti zbog njegove površine (vehicle)” (vidjeti Suvin, 2000: 211; dodatnu razradu posebnosti modernog fantasyja, također vidjeti u: Suvin, 2006. i Jameson, 2005: 57-71).

SF NIJE FUTUROLOGIJA! Ova posljednja tvrdnja upućuje na ono što Suvin smatra zajedničkim svojstvom znanstvene fantastike i drugih fantastičnih žanrova: sve su to fikcije koje se temelje na postupku “začudnosti”. Na određeni način, ova je spoznaja jedan od najvažnijih Suvinovih doprinosa proučavanju znanstvene fantastike. Suvin preuzima pojam “ostranenie” od književnih kritičara ruske formalističke škole s početka 20. st., najistaknutije od

— NAGLAŠAVANJEM ZAČUDNOG RADA ZNANSTVENO-FANTASTIČNOG ŽANRA SUVIN JE POTKOPAO RAŠIRENO MIŠLJENJE DA ON PREDSTAVLJA NEKU VRSTU FUTUROLOGIJE, DA RAZVIJA PROGNOZIRANJE TEHNIČKOG ILI DRUŠTVENOG NAPRETKA KOJI NAS ČEKA —

Viktora Šklovskog, i daljnje razrade koje donosi Brecht. Naglašavanjem začudnog rada znanstveno-fantastičnog žanra – njegove sposobnosti da sadašnji trenutak promatra kritičkim, distanciranim okom – Suvin je potkopao rašireno mišljenje da on predstavlja neku vrstu futurologije, da razvija prognoziranje tehničkog ili društvenog napretka koji nas čeka. Ovu spoznaju dalje razvijaju Jamesonove rasprave o znanstvenoj fantastici (vidjeti Jameson, 2005.; daljnju raspravu o utjecaju Suvinovog teorijskog rada vidjeti u: Moylan, 2001. i Parrinder, 2001.).

Nadalje, Suvinova definicija također osvjetljuje duboku srodnost između znanstvene fantastike i širih kulturnih i književnih eksperimenata i inovacija modernizma s kraja devetnaestog i s početka dvadesetog stoljeća, što je također naznačeno u Suvinovoj upotrebi jednako modernističkog koncepta “novuma” marksističkog filozofa utopije Ernsta Blocha: “totalizirajuće [...] pojave ili odnosa koji odstupa od stvarnosne norme autora i implicitnog čitaoca” (1979: 64; također vidjeti Moylan, 2001: 45-6). Suvin tvrdi da znanstvena fantastike dolazi na svoje kao žanr s djelima H. G. Wellsa: “Iz tih razloga, možemo reći da je čitava kasnija značajna SF proizašla iz Wellsovog *Vremenskog stroja*” (1979: 221). (Suvin je također iscrpno pisao o institucionalnom i ideološkom kontekstu ove pojave u *Victorian Science Fiction in the UK: The Discourses of Knowledge and Power* [1983.]) To znači da je izvorna narativna tehnika (*tekhne*) znanstvene fantastike jednako duboko modernistička kao što je film, a ova se dva kretanja rano spajaju u eksperimentalnom filmu Georges Mélièsa *Le Voyage dans la lune* (1902.) koji dijelom proizlazi iz Wellsa. Nadalje, žanr u svojoj kasnijoj povijesti ima dvije posebne modernističke faze (vidjeti Wegner, 2007. i 2009.). Nije slučajno što se

Suvinovi tekstovi o znanstvenoj fantastici uglavnom usredotočuju na ta dva razdoblja: prvi visoko modernistički trenutak iz 1920-ih i ranih 1930-ih koji uključuje djela autora poput Jevgenija Zamjatina, Karela Čapeka i Olafa Stapledona, i drugi modernizam, koji počinje u drugom dijelu 1950-ih i proteže se kroz 1970-e, vrijeme takozvanog "Novog vala" (također vrijeme konsolidacije akademskog područja proučavanja znanstvene fantastike), obilježeno novim formalnim i tematskim eksperimentima i strahovitom diversifikacijom autorstva i publike žanra, a koje obuhvaća autore kao što su Philip K. Dick, Lem, Cordwainer Smith, Arkadij i Boris Strugacki, Delany, Johanna i Günter Braun, i, za Suvina najvažnije, Ursulu Le Guin (vidjeti Suvin, 1988. i 2010.). Znak za svršetak ovog drugog modernističkog razdoblja dala je pojava, početkom 1980-ih, i kasnija golema popularnost cyberpunka, o čemu je Suvin kritički pisao i ustvrdio da je unatoč svojem doprinosu proširenju suvremene znanstvene fantastike na "novi vokabular lirično prikazanih informatičkih sučelja" kod Gibsona, raskinuo s utopizmom prethodne generacije fantastike, prihvativši isuviše spremno glavni naukere tačerizma i reganizma po kojem je globalni neoliberalni poredak "neizbježan i nepromjenjiv" (1991: 359; 357).

"KRAJ" ZNANSTVENE FANTASTIKE? U novije vrijeme, Suvin piše o mogućem "kraju" znanstvene fantastike kako se njezina niša na izdavačkom tržištu smanjuje, a granice između ovog žanra i fantasyja sve više bljude. Suvin tvrdi da je znanstvena fantastika "privlačila društvene skupine koje vjeruju da se u današnjici može napraviti nešto za kolektivnu, povijesnu budućnost – pa makar samo u obliku strašnih upozorenja" (2000: 238). Suprotno tome, "fantasy je privlačan nesigurnim društvenim klasama ili frakcijama koje su prepuštene vjetrovima sudbine i koje su izgubile tu vjeru" – a upravo ovo posljednje gledište sve više prevladava kod publike koja povijesno čini čitaoce ovih dvaju žanrova (2004: 4). Ako znanstvena fantastika ima budućnost, tvrdi Suvin, ona leži u onome što sam naziva radikalnom "linijom od Ursule K. Le Guin do K. S. Robinsona", koja je baštinila "opredjeljenje za primjenu toplog razuma barem za rasvijetljavanje razloga zbog kojih ljudi tako loše zajedno žive, a možda i za razmišljanje o radikalnim promjenama načina na koji žive...; ili će avantura znanstvene fantastike postati integralno kritična ili će je na kraju nadigrati *fantasy* i propast će kao masovni žanr" (2004: 5).

Suvinova glavna djela o znanstvenoj fantastici na engleskom jeziku sabrana su u četiri knjige: *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre* (1979.); *Victorian Science Fiction in the UK: The Discourses of Knowledge and Power* (1983.); *Positions and Presuppositions in Science Fiction* (1988.); and *Defined by a Hollow* (2010.). Ovo najnovije djelo udara novim putem jer donosi bogat izbor Suvinove poezije i neke njegove kasnije, izrazitije eksperimentalne prozne eseje na području političke epistemologije. Suvin je također bio suurednik dviju zbirki eseja iz prvih

pet godina časopisa *Science-Fiction Studies* (objavljenih 1976. i 1978.), i urednik zbirki *Other Worlds, Other Seas* (1970.), *H.G. Wells and Modern Science Fiction* (1977.) te *US Science Fiction and War/Militarism* (2005.) s vlastitim dugačkim uvodnim esejem.

S engleskoga prevela Marija Mrčela. *Memoari jednog Skojevca*, izlaze u nastavcima u časopisu *Gordogan* od br. 15-18 (2008.-09.) nadalje.

Citirana djela

- Jameson, F. (2005.) *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*, New York: Verso.
- Moylan, T. (2001.) *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*, Boulder, CO: Westview Press.
- Parrinder, P., ur. (2001.) *Learning from Other Worlds: Estrangement, Cognition, and the Politics of Science Fiction and Utopia*, Durham: Duke University Press.
- Suvin, D. (1979.) *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre*, New Haven: Yale University Press [prevedeno na francuski, njemački, španjolski, talijanski, japanski i kineski].
- (1988.) *Positions and Presuppositions in Science Fiction*, Kent, OH: The Kent State University Press.
- (1991.) "On Gibson and Cyberpunk Science Fiction", u: L. McCaffery (ur.) *Storming the Reality Studio: A Casebook of Cyberpunk and Postmodern Fiction*, Durham: Duke University Press: 349-65 [sada u Suvin 2010.].
- (2000.) "Considering the Sense of 'Fantasy' or 'Fantastic Fiction': An Effusion", *Extrapolation* 41.3: 209-47.
- (2003.-2004.) "The Final Chapter?: On Reading Brian Stableford", *SFRA Review* br. 266 (2003): 5-9 i 267 (2004): 2-6.
- (2006.) "On U.K. Le Guin's 'Second Earthsea Trilogy' and Its Cognitions: A Commentary", *Extrapolation* 47 (3): 488-504.
- (2010.) *Defined by a Hollow: Essays on Utopia, Science Fiction, and Political Epistemology*. Oxford: Peter Lang.
- Wegner, P. (2007.) "Jameson's Modernisms; or, the Desire Called Utopia", *Diacritics* 37.4 : 3-20.
- (2010.) "Ken MacLeod's Permanent Revolution: Utopian Possible Worlds, History, and the Augenblick in the 'Fall Revolution'", u: Mark Bould i China Miéville (ur.) *Red Planets: Marxism and Science Fiction*, London: Pluto Press.

Napomena prevoditeljice: Gornjemu valja dodati Suvinova djela na području bivše Jugoslavije koje Dr. Wegner većinom ne navodi, a od kojih su najvažnija:

Dva vida dramaturgije, eseji o teatru, Zagreb: Razlog, 1964.

PHILLIP E. WEGNER redoviti je profesor na Katedri za engleski jezik Sveučilišta na Floridi, trenutačno predsjednik sjeverno-američkog Društva za utopijske studije. Doktorirao je na Programu književnosti Sveučilišta Duke (1993.), pod vodstvom Fredrica Jamesona. Naslovi njegovih knjiga su *Life Between Two Deaths: U.S. Culture in 1989-2001*, 2009., *Imaginary Communities: Utopia, the Nation, and the Spatial Histories of Modernity*, 2002., a u pripremi su knjige *Utopia, Science Fiction, and Globalization* i *Periodizing Jameson*. Objavio je gotovo 40 članaka u časopisima i uredio zbirke o teoriji i povijesti književnosti, kulturnim studijama i marksizmu na područjima teorije žanra, utopijske fikcije, prostorne teorije, globalizacije, suvremenog filma i znanstvene fantastike. **E**

Od Lukijana do Lunjika, povijesni pregled i antologija znanstvene fantastike. Zagreb: Epoha, 1965.

Uvod u Brechta, Zagreb: Školska knjiga, 1970.

Dramatika Iva Vojnovića. Dubrovnik (posebni broj u potpunosti posvećen ovom tekstu) br. 5/6 (1977): 2-370.

Armirana Arkadija, pjesme. Zagreb: Naprijed, 1990.

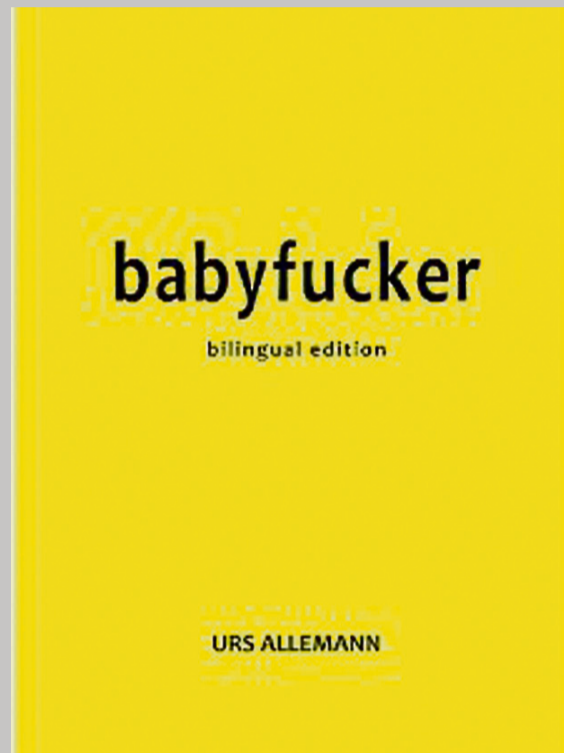
Gdje smo? Kuda idemo?: Za političku

epistemologiju spasa (Eseji za orijentaciju i djelovanje u oskudnom vremenu). Biblioteka Filozofska istraživanja 130. Zagreb: Hrvatsko Filozofsko društvo, 2006. (slovenski prevod izlazi u Ljubljani: Založba Sofija, 2010.).

Naučna fantastika, spoznaja, sloboda, eseji. Beograd: SlovoSlavia, 2009.

"Od smrti u život" i "Komunizam i Jugoslavija". *Up & Underground* br. 17-18. Zagreb: Bijeli val, 2010, 73-83 i 85-95.

KAPETAN KOMA PREPORUČUJE

Urs Allemann

O čemu bi mogla biti riječ u romanu u kojem glavni lik svako malo izgovara rečenicu "Jebem bebe". Prije nego što se zanesete "opravdanim moralnim bijesom", natuknut ću vam – nije riječ o pedofilu. Ili, možete li zamisliti da takvu rečenicu izgovara Bog? Može li biti da smo *mi* te bebe, a da opsesivnu frazu izgovara Veliki On, Veliki Drugi?

Odgovore na ta pitanja nisu znali ni Švicarci i drugi pripadnici njemačkoga govornog područja kad se 1992. pojavio kratki roman *Babyfucker* Ursula Allemanna, švicarskog književnika kod nas uglavnom poznatog po pjesmama objavljenima u ponekom časopisu. Roman je 1991. bio nagrađen uglednom Ingeborg Bachmann Preis des Landes Kärnten a potom izazvao jedan od najvećih književnih skandala u doječ-regiji.

Tijekom cijelog teksta varira se osnovna porno-beketovska situacija: neimenovani lik zatvoren je u sobi, okružen košarama s bebama koje... dakle... "jebe" - iako se to nikada "ne vidi", tj. stalno se spominje taj izraz ali nikada ne svjedočimo bilo kakvoj "pornografskoj" izvedbi. On kaže: "Jebem bebe. To je moja rečenica. Nema nijednu drugu. Netko poput mene ne može se izbaciti iz sjećanja. Iz jednog do dva sjećanja koja si možda ponekad priušti. Moja rečenica. Nju imam. Ja sam ona." Dakle, nije toliko riječ o tome da on "zaista" jebe te bebe (iako to možda i čini), nego je to njegov *Grund*, njegov metafizički kreativni *abyss*, njegova mitologijsko-stvaralačka *ur*-"rečenica": on nema ništa drugo osim *te rečenice*, on *jest* ta rečenica. Postoje još likovi Linda i Paul, s kojima glavni lik komunicira preko proreza u vratima, pismima koja možda postoje a možda i ne. Odnos s Lindom je dvosmislen ali uglavnom, "Lindu ne jebem. Može biti da Paul jebe Lindu. Može biti da Paul padne s balkona pošto pokuša pojebati Lindu. Kao idiot. Da bih jebao Lindu, morao bih Lindu pretvoriti u bebū."

Babyfucker je, čini se, istovremeno žrtva i tvorac vlastitoga svijeta-zatvora; *osuđen* je na *život*, a život je zapravo "jebanje beba". Sifzovski je to posao u beketovskom stilu: "Jebem bebe. Dakle, možda jesam... Jebem bebe. Oko moga kreveta su košare. Vrve bebama. Sve su tu. Oduvijek. Zauvijek. Kao i ja. Kod drugih bi vjerojatno bilo drukčije. Drugi bi otišli. Došli bi. Nekuda. Odnokud. Mi ne. Mi smo tu. Bebe u svojim košarama. Ja na svom krevetu. Sklopljenih očiju. Posežem u vrevu. Ulovim jednu. Jebem je. Bacam je natrag drugima. Sve su gole. Sve su tu. Bez imena. Noću se spava. Ja. Bebe. Linda. Sve spava. Bebe se jebu preko dana. Oduvijek. Ja ih jebem. Prije spavanja. Nakon buđenja. Bebe su ovdje. Ja sam ovdje. Linda nije tu. Cijeli mračni dan."

Sam je Allemann u jednom intervjuu rekao da je ovim tekstom želio postići transsubstancijaciju, stvoriti ljepotu iz takve monstruoze "grade", pisanjem "govno" pretvoriti u "zlatu", jer je "zlatu napravljeno od govna jedino pravo zlatu". Dakle, ne vjerujte skandaloznoj popmi iz naslova, riječ je zaista o remek-djelu (zlatu), napravljenom od te monstruoze fraze (govna) "jebem bebe".

(Roman *Babyfucker* možete čitati u sljedećem broju *Libre Libere*. U istom broju čitajte i svjetsku ekskluzivu: prijevod iz još neobjavljena rukopisa *Poliži lipanj* genijalnoga mladog američkog književnika, Seana Kilpatricka. Najkraće – novi Lautreumont!) — **Zoran Roško**

Tekst prenosimo iz knjige Phillipa Wegnera *Fifty Key Figures in Science Fiction (Pedeset ključnih ljudi znanstvene fantastike)*, ur. Mark Bould i dr., New York i London: Routledge, 2009. (proširena verzija).

STRAH KOJI NE MOŽE NESTATI

IZNIMNO INTIMNA I EMOTIVNA KNJIGA, ALI ISTOVREMENO I PROMIŠLJENA KRITIKA SUVREMENOG HRVATSKOG DRUŠTVA KOJE VIŠE NIJE TRANZICIJSKO, JER GA TA TRANZICIJA NIKAMO NE VODI

ANDREA ZLATAR

Proteklih je tjedana Hrvatska bila potopljena – ako izuzmemo Istru, poplave su u najvećoj mjeri zahvatile dijelove uz Savu koja se izlila na više mjesta. Njezin smo vodostaj i dolazak vodenog vala pratili od Jesenica do Zagreba, Siska i dalje. Ne mogu ne prenijeti početne navode novoga romana Nade Gašić *Voda, paučina*: “Sava je je jedna od tri najdulje rijeke u Hrvatskoj (duljine 940 km) (...). Sava nastaje spajanjem Save Doline (koja izvire u dolini između Triglava i slovensko-austrijske granice kod Kranjske granice kod Kranjske Gore) i Save Bohinjke (nastaje izljevanjem iz Bohinjskog jezika kod mjesta Ribičev Laz) u blizini Lancova u Sloveniji, a utječe u Dunav u Beogradu”. Prolog romana opisuje veliku poplavu Zagreba 1964. godine, o kojoj se tjednima ranije govorilo po gradu, ali “sve do večernjih sati 25. listopada 1964. godine na radiju se nije mogla čuti ni riječ o tome da je velika voda zaista nadomak Zagrebu”. Te se noći, nakon što je – još u majčinu trbuhu – izbjegla iz poplavljenog Trešnjevke, rodila jedna od glavnih junakinja romana, Katarina Firman. U istoj je noći u poplavi izgubila oca, a u malu prizemnicu na Trešnjevki vratila se s majkom nekoliko mjeseci poslije. I tamo dočekala listopad 2009., vrijeme radnje romana *Voda, paučina*. Četrdesetpet godina poslije poplave, u noći istih datuma, 25./26. listopada, njezin sin David, dječak na pragu puberteta, postaje slučajnim svjedokom neslučajnog ubojstva i “rješavanja žrtve”, ostavljanja trupla iza zgrade Trešnjevačke gimnazije. Nevina dječja igra šaranja predizbornih plakata pretvara se u mahnitru trku kući: Sokolgradska, Dobojska, Maglajska, Ključka, Bočačka, Čapljinska, Nehajska, Ozaljska, Crikvenička... Automobil je prolazio sporo, piše Nada Gašić, “prolazio je polako, onako kako prolazi opasnost: neizmjerljivo sporo”. Oni koji su pratili dječaka srećom su slabije poznavali raspored malih trešnjevčkih ulica. Barem u početku. Ali osjećaj straha više neće nestati sa stranica romana.

POLIFONIJA KAOSA Istovremeno, u oskudnim prostorima Zadruga, zajedničkog prostora niza trešnjevčkih kućica, tri su se sestre pripremle za skorašnje vjenčanje najmlađe među njima, Ite. Katarina, najstarija, bila je zabrinuta zbog Davidovih lutanja. Pa ipak, dodavale su se špenadle, pregledavao nakit, točile čašice konjaka, pjevalo “lirum, lirum, larica”. Poslije je David zaradio pljusk, nije htio palačinke, ništa nije rekao i zaspao je odjeven. Poslije, događaji su krenuli svojim neumitnim tokom. Nada Gašić gradi roman *Voda, paučina* vrlo postepeno, od ulice do ulice kojima David trči, od jedne do druge pogreške svih upletenih, i tako redom. Voda nas plaši od početka, u paučinu se zalećemo pomalo. Iako je prva razina radnje, ona događajna koja se može nazvati i radnjom kriminalističkog romana, sabijena u svega nekoliko dana, složenost romana razvija se slojevito, kroz likove i njihove priče. Možda bi bilo

prikladno reći kako se roman razvija *vertikalno*, poput spirale isprepletenih linija koje se umnožavaju u svojim krugovima. Međutim, najprimjerenijim čini mi se slika *tornada*, zračnog vira koji na kraju usisava u sebe sve, uništava sve, a iza sebe ostavlja samo razbacane ostatke onoga što su prije bili takozvani “normalni”, ili barem svakako “prosječni” ljudski životi.

Temeljna je struktura romana polifonijska. Iako smo u hrvatskoj književnosti zadnjih godina mogli pročitati barem nekoliko proza koje su pokušale izgraditi polifonijsku strukturu, mislim da je roman Nade Gašić jedini u tome u potpunosti uspio. Radi čitateljske preglednosti svaki od likova koji govori iz osobne perspektive označen je različitim tipom slova: razina osnovnog pripovijedanja u trećem licu, Davidov kurziv, veća slova za scene “mafijaškog svijeta”, sasvim blijeda tanja slova za Davidovo pripovijedanje iz stanja kome, poseban slog za priče bajki, sitan a masnije otisnut kurziv za monologe Davidova oca... Sva ta različita *pisma* i svi ti osebni diskursi ritmizirani su u romanu ne samo na način stvaranja napetosti, već tako da nas svaki sljedeći glas (a posebno glas Davida iz kome, scene s Dečecom i Malom Gospom te bajke) zapravo vodi na višu pripovjednu razinu koja otvara novi svijet emocija i doživljaja, osjećaja i pokušaja da se oni izraze. Ako svatko od njih govori *svojom glasom* kojega ne čuje nitko drugi, onda zapravo dolazimo u svijet nesporazuma, neshvaćanja, neizgovorenog: svega onoga što pokreće zlu kob radnje. Potisnute intuicije, obiteljske tajne, sitne spletke s ogromnim posljedicama i prikrivanje zločina koje se pretvara u suučestvo u višestrukim ubojstvima, namjerno skriven mobil. Katarina samo u sebi izgovara pitanja koja bi trebala izreći naglas, Davidov otac iz sebičnosti i nemara ne otvara vrata iako prepoznaje da mu zvoni sin, Irma ne može kontrolirati događaje u koje se uplela, inspektor koji previda sitnice i zanemaruje očigledno, drugi koji prikriva veze iz prošlosti. Jedna ljubav koja je mogla početi, ali nije dobila priliku. David bi se tome veselio.

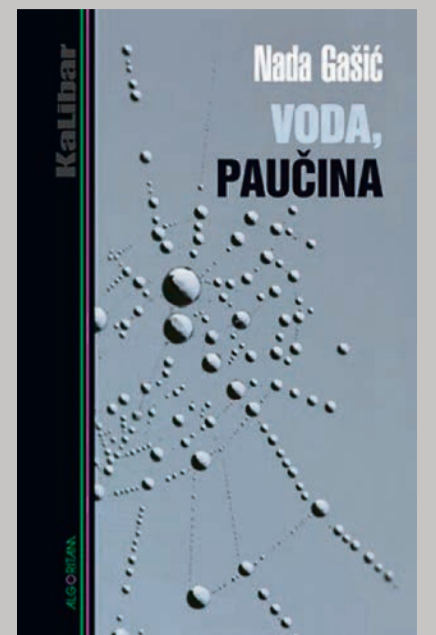
Jer, kao pripovjedačica Nada Gašić nikome ništa ne oprašta. Ruka koja je udarila, bit će spaljena u ulju koje mirisom podsjeća na nepojedene palačinke. Jedna će sestra sama sebi presuditi samoubojstvom, Davidov će otac ubiti svoju drugu ženu zato da bi samoga sebe kaznio. U takvim se povezivanjima Nada Gašić pokazuje kao izvanredna naratorica, koncentrirana na svaki detalj radnje, na svaku sliku, na svaku rečenicu. Tema opsjednutosti zdravom prehranom pretvara se u grotesku: nesretna druga supruška koja Davidova oca maltretira miksanim sokovima i zdravim životom, biva ubijena ubodom vilice u vrat, vilice koja prolazi kroz meso kao “kroz pohani seitan”, s hladnom ironijom dovršava Gašićka opis scene ubojstva. Figura harmonikaša koja je preživjela poplavu 1964., obnovit će se u Katarininu brošu pa u bajci koja govori o pretvorbi gusjenice u harmoniku, da bi

na kraju romana postala ključem raspleta kad inspektor Vidošić prepoznaje lik tjelelohranitelja koji na jumbo-plakatu u predizbornoj kampanji neuvjerljivo razvlači harmoniku.

PRAVDA I NEPRAVDA: NEPRAVDA

U romanu *Voda, paučina* božica Pravde nekako ipak poravnava ljudsku nesreću i nevolju. Jednim pucnjem iz snajperske puške “pravi div obrijane glave” pada na haubu svoga novoga BMW-a. U svom posljednjem polu-snu Katarina želi da sve “ispere voda”, da voda “sve odnese”, kako to obično kažemo. Iza te poplave, iza oluje, iza tornada – inače ostaju komadići iz kojih preživjeli grade novi život. Poslije desetljeća političke korupcije, tranzicijske privatizacije i mafijaških organizacija koje su porobile suvremenu Hrvatsku – što sve predstavlja naznačeni kontekst događaja u romanu *Voda, paučina* – ne ostaje mnogo toga, naročito ne nečega iz čega bi se mogao graditi taj očekivani “novi život”. Malo kokaina, malo eskortnih usluga, malo sebičnosti, a više nepromišljenosti bilo je dovoljno da zatre svaku mogućnost budućnosti. U romanu je preživjela najmlađa sestra Ita, no njezino je vjenčanje bilo groteskno unakaženo (urnebesno opisana scena zabave koja se prevara u užas), vjerojatno je ostala bez obiteljske prizemnice u Maloj ulici, a vrlo vjerojatno neće, u poslovnim transakcijama našega doba, niti dobiti stan u nekoj od visokih novih zgrada koje, urbanistički posve neprihvatljivo, niču po staroj Trešnjevci. Tamo, naime, gdje je nešto prostora još ostalo. Da li to doista zovemo pravdom?

U tom smislu, *Voda, paučina* iznimno je intimna i emotivna knjiga, ali istovremeno promišljena kritika suvremenog hrvatskog društva koje više nije tranzicijsko, jer ga ta tranzicija nikamo ne vodi. Njezina je posebnost upravo u tome što je kroz pojedine likove izgradila autonomne priče, ali na način da se svima na kraju dogodi isto – da izgube “kontrolu” nad svojim životima, da ono što se čini prihvatljivom (iako ne naročito!) svakodnevicom postaje hororom u kojem *ritam zločina* zadaje ritam događajima. Jedini bajkoviti i nad-stvarnosni svijet koji Nada Gašić paralelno oblikuje i nudi kao protu-svijet tranzicijskom realitetu, unutarnji je život retardiranog Dečeca Damira. Takvi ostarjeli veliki pogrbljeni dječaci uvijek žive na periferijama, sjede na hoklicama, čuvaju ih susjedi, uvijek neke Cilike i Vilimi, ponekad dobri, a ponekad grubo prema njima. Dečec ima privilegiju da mu, poput male leptirice, ili vile Zvončice iz *Petra Pana*, dolazi Mala Gospa. Oni razgovaraju, razgovaraju onako kako Dečec ne može ni sa kime razgovarati. Šeću Trešnjevkom i Dečec joj pokazuje štandove s odjećom, onom za lutke koja bi joj bila primjerena veličinom. Ali Gospa je uvijek u istoj haljini. Gospa njemu pripovijeda bajke, jednako kao što Katarina Davidu čita bajke koje do Davida dolaze “preko zastora svijesti”. Gruba ruka susjede Cilike gnječi Gospu-leptiricu, ili se možda možemo nadati

Nada Gašić, *Voda, paučina*; Algoritam, Zagreb, 2010.

da se pretvorila u neki drugi oblik? Dečec više nikoga ne može pitati zašto svijet nije pravedan. Kao ni one jednostavnije stvari, zašto mu Cilika nakon vikanja i pljuskanja donosi svježe ispečen štrudl koji miriše po cimetu. Jer su ljudi takvi. Jer zaboravljaju pogledati poruku na mobitelu, jer previde komadić dječjega ruksaka na ogradi školskog igrališta, jer ne vide ono što se treba vidjeti u očima, jer zanemaruju tuđu tugu, jer se ne usude zagrliti, jer se ne znaju približiti jedni drugima. Sve je to jedan veliki nesporazum, niz propusta koji postaju nevolje, niz nesretnih okolnosti koje postaju kobne. Preduga vožnja tramvajem, loše postavljene semafori, auto koji juri iz mraka. Nesreća ili ubojstvo? Nehat ili namjera? Svjedoci koji nisu pouzdani. Mladenka koja pada na vjenčanju i ruši tortu. Plastični zastor oko kreveta u Klaićevoj bolnici. Amaterski stavljena kana na kosu koja se cijedi po Katarininu glavi i vratu, a po licu i rukama miješa se sa suzama. Uzaludno zvonjenje na vratima očeva stana. Da, sve je to roman Nade Gašić.

GUST, TAMAN, BLATAN ROMAN

Treba znati pomiješati kanu i suze, treba znati kako usamljeno jedanaestogodišnje dijete gleda kroz prozor tramvaja jer se ne osjeća uvijek kao super-junak, kako se otapa pravi malinovac u hladnoj vodi, treba znati kako ljudi mogu mrziti jedni druge i kako mogu živjeti jedni do drugih, a da se uopće ne poznaju. Nada Gašić sve to zna: zna ljude i grad, osjećaje i razmišljanja. Zbilja je malo i ograničeno reći kako je *Voda, paučina* krimić o Zagrebu. To je roman gust i taman i blatan kao voda od poplave, isprepleten nitima paučine iz koje se nitko više ne može izvući.

O onima koji su preživjeli i onima koji nisu preživjeli, Nada Gašić piše oporo i jasno u posljednjem dijelu, naslovljenom *Epilog kao voda*. Ljudi koji su 1964. stajali na zečjim nasipima nisu živi. Ubijena žena s početka romana uopće nikome nije važna. Ukupno, četiri su žene “izgubile život” u romanu. Sava i dalje teče, dužinom svojih 940 kilometara. Za vikend su opet najavili kišu. I za tjedan koji slijedi, od utorka ponovo. Ništa puno pametnije od zečjih nasipa nismo smislili. Ali smo Trešnjevku uspjeli unakaziti i bez poplave. ■

RIJEČI POPUT SREBRA

SKICE IZ SJEĆANJA POZNATOGA SLIKARA NASTAJALE SU GOTOVO OSAM DESETLJEĆA, A NAJUPEČATLJIVIJE SU ONE POSVEĆENE DRUŽENJIMA S MIROSLAVOM KRLEŽOM

VIŠNJA PENTIĆ

Nedavno se kod nas podigla prava mala oluja u čaši oko navodno nemilosrdnih Krležinih zapažanja o njegovim suvremenici objavljivanja u memoarskim zapisima *Skizzenbuch, Iza otvorenih vrata* slikara Josipa Vaništa. Da knjiga poput Vaništine može biti iskorištena za stvaranje posvema artificijelnih valova na akumulacijskom jezeru naše kulturne scene govori o beskrupuloznosti onih koji njegove monstruoze pličine opetovanom ignorancijom produbljuju iz dana u dan. Jer Vaniština knjiga sušta je tišina, poziv na kontemplaciju, finesu, na traganje za dekorom nevidljivog drhtanja svakodnevnih nam zadaća. Slikarevi su zapisi miljama daleko od vulgarnosti rekla-kazala mentaliteta naše varijante salonskog intelektualiziranja, kako se može okarakterizirati diskurs onih koje je navodno duboko pogodila Krležina taština. Ta su se slavoljubiva kreketala svojski pomučila iz *Skizzenbucha* izmumi malicioznost jednog velikog pisca, ali se ona u njihovim priprostim perima pretvorila u drugorazredne objede čovjeka koji onima za koje pišu nije ni od trećerazredne važnosti.

BIJELE TIŠINE ZAPISA Što je Krleža, dokono zavaljen u tapecirani naslonjač svoje gvozdovske izbe, rekao o Cesaru ili Kovačiću, Cesariću ili Ujeviću, u hromim pokušajima da razbije monotoniju staračke svakodnevnice, ne može biti dalje od samozatajne preciznosti Vaništine knjige i u njoj danih portreta. Njeno je tijelo od riječi daleko od svake profanosti isto onoliko koliko i spomenuta častohlepna kreketanja pod krinkom kulture od ukusa i ugladenosti. Svi koji poznaju čudo Vaništinog slikarstva njegovu će produljenu ruku prepoznati i u slikarevim zapisima nastalim u razdoblju od 1932. do 2010., a koje nam donosi *Skizzenbuch*. U njegovu se metafizičkom slikarstvu razaznaje interes za unutarnje koji svoju vanjskost nalazi u precizno promišljenoj formi. Tako će još 1952. godine, povodom Vaništine prve izložbe (zajedno s Miljenkom Stančićem) Radoslav Putar u *Krugovima* zapisati: "Vaništa je izraziti psiholog. Živih i neživih stvari", upozorivši tako već na samom početku slikareva puta na njegovu gotovo religioznu predanost unutarnjem, a Feđa će Gavrilović gotovo šezdeset godina kasnije, povodom majstoroze posljednje samostalne izložbe održane ovog lipnja u Galeriji Forum, uputiti na kontinuitet slikareve potrage zapisavši: "Josip Vaništa svoj je život sveo na liniju, beskonačni pravac koji poput stare željezničke pruge prolazi kroz živote mnogih velikih ličnosti naše kulture: Krleže, Putara, Knifera, Juneka, Tartaglie, Jevšovara, te (posthumno) Milana Steinera, čijim se crtežima divi". Spomenuta imena žive u metafizičkoj liniji njegova slikarstva, ali i u bijelim tišinama njegovih zapisa. Kao i u svom slikarstvu Vaništa se u *Skizzenbuchu* zanima za dvije stvari: ljude i krajolik u svjetlu njihove unutarnje tajne. Tako već u prvom zapisu (godina je 1932.) kroz par eliptičnih rečenica pred nama izranja krajo-lik umjetnikova rodnog Karlovca nastanjen

njemu bitnom ljudskom figurom, a riječima dan iz kristalizirane senzacije djetinjeg oka: "Crvene kuće, kuće željezničara sa četiri stepenice na ulazu, polugola djeca. Nasuprot suncu koje izlazi iza kolodvora, u prašini koju podiže hodajući, vraća se iz službe Milanov otac".

Dok u slikarstvu krajolik rekreira u živi prostor metafizikom svoje linije, a ljudski lik prevodi u čistu prisutnost snagom svoje percepcije, u zapisima ih pred nama oživljava preciznošću i čistoćom svoje asketske riječi bilježeći njome stvarnost na isti način na koji je hvata svojim crtežom, posvećeno i asketski. Vaništa je u slikarstvu portretirao svoje duhovne suputnike, od Gidea i Rimbauda, do Prousta i Kafke, a u svojim zapisima slika portrete onih umjetnika čije su se linije života približile njegovoj, a to su, ne iznenaduje, najčešće slikari: od onih od kojih je učio (Ljubo Babić, Marino Taglia), preko kolega s kojim se formirao (Miljenko Stančić) do onih kojima se divio (Leo Junek).

ASKEZA I BAROKNOST Vaništa ih prvenstveno rekreira kroz detalj, kroz unutarnja titranja uhvaćena u trenutku kad su se njihovi valovi na trenutak osjetili na površini. Tako u dijelu knjige posvećenome Leu Juneku kojeg je posjećivao u Parizu, Vaništa kroz nekoliko naoko jednostavno uobličjenih elementa (kako to čini i na svojim platnima) dobiva nevjerovatno plastičan portret. Ti elementi su opis slikareve svakodnevnice: "Junek živi u Orsayu, južnom predgrađu Pariza. Njegova kuća na kraju je male, strme ceste. Gleda na mjesno groblje. Sastoji se od sobe i atelijera. Prozori su bez zavjesa. Posvuda slikarska platna, velika i mala, nekoliko stakala. U vitrini skromna biblioteka", zatim razgovori o umjetnosti kroz koje razotkrivamo Junekovu osobnost: "Parlons peinture, francuskom uzrečicom kojom je Lhote naslovio svoju poznatu knjigu o slikarima i slikarstvu još 1936. često se služio u govoru Leo Junek: Ili je njome izbjegavao neželjene teme ili se, živeći u svijetu slikarstva, klonio svake druge muke s riječima. Htio sam ga pitati za rane godine njegova života, o Zagrebu, o Dolcu, o plemićkom konviktu, o roditeljima. Kao da je otklonio prijedlog teško uočljivom gestom, rekao je: 'Parlons peinture...', prihvatio Cézanneovu monografiju sa stola, koju je netko upravo donio iz Lenjingrada, rastvorio je... Govorio je malo i tiho, gestikulirajući. Kaže da je zaboravio hrvatski jezik" te naposljetku nesenzibiliziranom oku skriveni detalji kroz koje izranja ono neuhvatljivo nešto što život uvijek stavlja korak ispred njegovog umjetničkog uobličjenja: "Večer u Orsayu, 1972. Junek je zamišljen, malo govori. Ali, govori Suzanne Proust, njegova druga žena. Na stolu su dvije prozirne kriške kruha".

Čak trećina *Skizzenbucha* posvećena je sjećanjima na Krležu i dobro je da je tako jer je slikareva asketska odmjeranost našla prikladan izazov u piščevoj baroknoj ličnosti pa su zapisi o Krleži najbolji dio knjige. Vaništa njegov portret daje uglavnom prenoseći ulomke razgovora što su ih vodili

tijekom dvanaest godina prijateljevanja koje je počelo kada je slikar 1969. godine bio zamoljen da izradi piščev portret za ediciju Pet stoljeća hrvatske književnosti u kojoj se spremio izbor iz Krležina djela u pet svezaka. Evo kako Vaništa opisuje piščevo prvo poziranje: "Krleža je šutio. Gledali smo se preko stola nijemi i napeti. – Nisam nikome sjedio od vremena Ljube Babića i Petra Dobrovića, upamtite to! – povikao je. Ruka u zraku kao da se grozila. U gegenlichtu umorno lice bilo je loše osvijetljeno stropnom svjetiljkom. Početak nije bio sretan. Našao sam se između naturalističkih grubosti koje su bile preda mnom, i praznine klasicističkog pristupa kojemu me vodila moja idealizirana slika, koja se sad lomila. Jedva sam držao na okupu sve elemente koji su mi se u danom času nudili. Situacija me silila da ga promatram, a to je pojačavalo njegovu zlovolju. Pogled mu je, na trenutke, bio pun bijesa. Ali je ljutnje s vremenom nestalo. Neobično izražajne oči sada su me mirno i pomalo sažalno gledale. Onda bi duhom otputovao. Više kao da nisam pred njim sjedio. Nije čuo šum olovke na papiru. Moja je ruka bivala sve slobodnija, opterećenje je nestalo".

Josip Vaništa, *Skizzenbuch 1932-2010., Iza otvorenih vrata*; Kratis, Zagreb, 2010.

SAČUVANA TOPLINA Kako sam Vaništa pri prvom pokušaju portretiranja primjećuje, njegov se klasicistički pristup bio prisiljen proširiti pred bogatim nijansama piščeve ličnosti, a na taj je izazov odgovorio uvaživši različitosti između svog i Krležinog pristupa svijetu u kojem zato sličnosti još jasnije sjaje. Najljepši dijelovi *Skizzenbucha* rezultat su trenutaka u kojima je slikarev senzibilitet pronašao svoj ekvivalent u nekom Krležinom opažanju. Pripitomljavajući piščevo verbalno bujicu svojom slikarskom koncentracijom na detalj Vaništa iz razgovora bira tek sitno iverje opažaja zastrašujuće oštine. A senzibiliteti se dvojice umjetnika najsretnije približavaju u minijaturi metafizike svakodnevnog,

kako kroz uporna vraćanja zapamćenih senzacija poput: "Degenova 7, drugi kat, stan desno; prozor je gledao na Ribnjak. Kuća nasuprot još postoji. U očekivanju proljeća, znao sam po sjeni te kuće da dolazi, da je blizu pred vratima..." tako i kroz prozirne niti njihovog zajedničkog sada:

"Zvao Krleža oko tri sata. Na telefonu je Rozsi. – On spava – veli – probudit ću ga. – Nemojte, bilo bi to suviše okrutno. – Da mu što poručim? – Recite mu samo da je danas prekrasan jesenji dan i da ne smije biti melankoličan..."

Što se reminiscencija na suvremenike tiče flamboajantna je, gotovo bijesna, Krležina misaonost našla pravi odgovor u slikarevoj trudbeničkoj posvećenosti klasicističkoj pročišćenosti pa su zabilježene anegdote najsličnije pjesmama u prozi, a prenijeti piščevi stavovi tek premazi iza kojih pulsira nedokučiva narav ljudskih odnosa koju Vaništa gospodski tek naznačuje puštajući da sami ispišemo njene romane. Osjećao je to i sam Krleža, pa je u Vaništinu društvu često odlazio u godine djetinjstva i mladosti izvlačeći odande suptilne crtice zatomljenih nježnosti, kao što se nije libio ni govoriti o sadašnjim, kao i o posljednjim stvarima, o Belinjoj smrti i svom bliskom odlasku: "Sa mnom sve je lošije. Vi znate da se nisam nikad tužio. Ali, evo, sjedim ovdje i umirem. Da li će to biti danas po podne, sutra ili za mjesec dana? Ako to potraje, morat ću u kolica kao dijete, vidjet ćete pravog Lazara. Moj duhovni život nikad nije bio jači, ni osjetljivost veća. Vodim u sebi razgovore s masom ljudi, o prilikama, mislima na svoje propuste i, dok taj veliki teatar traje, ja nekako svladavam ovu nemoguću situaciju, ali ako se to prekine... Sve počinje odavde (pokazuje rukom na čelo) a tek onda prelazi na tijelo... Zatvaram oči i gledam u crno. Sve se pretvara u neko grimizno crvenilo".

Možda se snaga slikareve prozne tehnike sretno uperene ka raskoši Krležine svijesti najjasnije razabire u ovoj sublimnoj minijaturi: "U Kukovićevoj 28 spavao sam do 10, 11, 12 sati dopodne. Bela je imala probe u deset sati i prije odlaska u kazalište, ostavljala bi u mojoj spavaćoj sobi srebrni poslužavnik s čajem, mlijekom i putrom. Srebro je držalo toplinu, dodirrom prsta po srebrnom vrču, u polusnu, ja bih po toplini ili hladnoći znao koje je doba dana. Ah, već je pola jedan, ili jedanaest je sati, podne..."

Vaniština riječ dijeli tu jedinstvenu kvalitetu srebra, drži toplinu onih koji su joj predani na čuvanje. ■

KOŠARKA I RAT

OVAJ STRIP PREDSTAVLJA OSVJEŽENJE NA DOMAĆOJ SCENI I PRIMJER JE KAKO BI, U IDEALNIM UVJETIMA, MOGLA IZGLEDATI MAINSTREAM STRIP PRODUKCIJA U NAS

BOJAN KRIŠTOFIĆ

Ako me sjećanje ne vara, za Franu Petrušu prvi put sam čuo negdje na prijelazu iz devedesetih godina u nulte, u vrijeme svoje kratkotrajne faze zaludenosti kompjuterskim igricama, kada je Frano za tada popularan mjesečnik *PC Play* crtao stripove. Općenito gledano, *PC Play* po svemu je bio inferioran konkurentskom *Hackeru* – potonji je imao bolje, pismenije i duhovitije novinare, jasniju i dosljedniju koncepciju, privlačniji dizajn, i što je možda najvažnije, mnogo preciznije određenu ciljnu publiku – osnovnoškolce i mlade srednjoškolce, poput mene zaludene informatičkom zabavom.

SNAŽAN AUTORSKI MANIFEST

Međutim, *PC Play* je imao nešto što *Hacker* nije – solidan i čitljiv strip. Dok su u *Hackeru* prevladavali umjereno zabavni jednostranični stripovi s ne pretjerano duhovitim referencama na teme bliske ciljanoj publici (barem do razdoblja kada je Darko Macan svojim *Piratima* započeo kratkotrajnu suradnju s *Hackerom*; no Petruša je, čini mi se, tada već odavno raskrstio sa svojim tadašnjim poslodavcima), upakiranima u stil koji je očito potkradio Matakovića, Petruša se odlučio za nešto drugo – pretjerano ambiciozno dužu priču, koja se nastavljala iz broja u broj, i čijeg se sadržaja danas ni u najbolju volju ne mogu sjetiti. Ali se mogu sjetiti nečega drugoga – Petrušin crtež već je tada bio vrlo dobar, u zanatskom smislu donekle rudimentaran, ali s jasno zacrtanim smjerom razvoja i stilom u nastajanju, a brojne manje ili veće greške svjedočile su o autoru koji se ne boji eksperimentirati i sam sebi postavljati izazove pa kud puklo da puklo. I ne znajući, pratio sam prve korake jednog od danas najboljih hrvatskih ilustratora i crtača stripova.

Franu Petrušu dio je one skupine mladih domaćih autora stripa čija je ozbiljnija afirmacija započela početkom nultog desetljeća – njegovi su generacijski srodnici Filip Kelava, Robert Solanović, nekoliko godina mladi Tonči Zonjić i ostali autori koji su prve važnije stripove većinom objavili u kasnijim brojevima najvažnijeg domaćeg strip fanzina *Endem*, u katalozima natječajnih izložbi zagrebačkog festivala *Crtani romani šou* (ovo se posebno odnosi upravo na Petrušu, čiji su stripovi mnogo puta ušli u najuži izbor za neku od nagrada), ili u značajnom strip časopisu *Q* Darka Macana, uz spomenuti *Endem* i *Kvadrat* Vjekoslava Đaniša jedinom ozbiljnom pokušaju obnove strip periodike u nas. Petrušini stripovi razasuti po takvim publikacijama dijelom su bili samostalni projekti, a dijelom su nastajali prema scenarijima Darka Macana, ali u svima se mogao pratiti kontinuirani razvoj njegovog crteža, od početničkih radova prema stilu i zanatskoj potkovanosti bliskima stripu iz informatičkog časopisa, do stripova nastalih posljednjih nekoliko godina, u kojima je većina manjkavosti prevladana, a pred publikom je zasjao originalan, cjelovit i moglo bi se reći, beskompromisan autor, željan uspjeha na ne samo domaćoj strip sceni. Dosadašnji vrhunac ovog procesa Petrušin je nedavno objavljeni strip *Papak*, snažan autorski manifest koji će definitivno odrediti i učvrstiti njegovu poziciju u kontekstu suvremenog hrvatskog stripa.

PREMIJERNO IZDANJE *Papak* je, dođuše, svjetlo dana prvi put ugledao u časopisu *Q*, no kako je ondje objavljan u nastavcima u crno-bijeloj verziji, nije doživio odgovarajuću recepciju, stoga će za većinu čitatelja aktualno izdanje *Papka* u formatu strip-albuma, djelo zagrebačke Fibre, predstavljati prvi pravi susret s ovim stripom. Zvuči paradoksalno, ali novi strip albumi domaćih autora u Hrvatskoj se objavljuju relativno rijetko – većina profesionalaca poslom je vezana za strana tržišta pa se na rodnoj grudi eventualno objavljuju prijevodi njihovih inozemnih uradaka, a relativno se rijetko događa da neki autor u naponu snage pokuša izdavaču na vrata s novim djelom spremnim za objavljivanje, i to namijenjenim prvenstveno hrvatskom tržištu. Posljednjih je godina *Biblioteka Q* Darka Macana u svoj izbor tu i tamo uvrstila pokoji album nekog manje poznatog autora poput Ivana Marušića i Davida Lovrića, a odnedavno se i izdavačka kuća Fibra Marka Šunjića odlučila na premijerno objavljivanje domaćih naslova. U tu skupinu ulazi, dakako, i *Papak*. Premda njegova naklada iznosi skromnih 500 primjeraka, optimistično ću procijeniti kako će u dogledno vrijeme *Papak* biti rasprodan. Šunjićevo iskustvo pokazuje kako kvalitetan *online* marketing i jaka usmena predaja, kao i orijentacija na cjelokupno tržište bivše Jugoslavije, mogu dati ploda; Fibra u svojem izdavačkom katalogu broji nekoliko rasprodanih izdanja, što je u kontekstu domaće scene dovoljno za uspjeh. *Papku* bi u približavanju publici mogla pomoći i inozemna promocija – glasovita francuska izdavačka kuća Dargaud objavila je prijevod Petrušinih albuma, i ne treba sumnjati kako će ova dobro iskorištena prilika znatno potaknuti interes i domaću publiku.

A uspjeh na stranim tržištima u Petrušinom bi slučaju bio u potpunosti zaslužen. *Papak*, naime, nije neobičan samo kao izdavačka činjenica – i u autorskom smislu ovaj strip predstavlja osvježenje na domaćoj sceni i primjer je kako bi, u idealnim uvjetima, mogla izgledati *mainstream* strip produkcija u nas. Za početak, scenarij izvire iz autorovog osobnog iskustva, priča je zasnovana na istinitim događajima, sa snažnom notom dokumentarnosti i onom posebnom gorčinom i privlačnošću koja je svojstvena istinski proživljenim pričama. Premda dokumentarni pristup nije, naravno, nikakav preduvjet uspjehu umjetničkog djela, u hrvatskom su stripu rijetki slučajevi kada autor bez srama svoj život (ili jedan njegov dio) izlaže na papir onako kao što to u *Papku* čini Petruša. Budući je tokom cijele protekle dekade autobiografski orijentiran strip, odnosno reportažno-dokumentarni strip kao jedna njegova podvrsta doživljavao kontinuirani uspjeh kod publike i kritike, ne treba čuditi kako je upravo ovo Petrušino djelo potaknulo interes stranih izdavača. Prije no što se izgubim u guranju *Papka* u kojekakve žanrovske ladice, reći ću kako je osnovna značajka ovog stripa to što prikazuje život, stiliziran bez uljepšavanja, i to na način blizak i razumljiv čitatelju, što ga u smislu izbora teme stavlja uz bok najboljih suvremenih francuskih autora poput Manu Larceneta, čiji su stripovi objavljeni i u

Hrvatskoj. Srodnici *Papka* na regionalnom terenu su stripovi Slovenaca Tomaža Lavriča i Zorana Smiljanića, autora koje unatoč posve različitoj estetici povezuje s Petrušom sklonost aktualnim, socijalno i politički osjetljivim temama, dok se na hrvatskoj sceni može povući par poveznica s danas već mitskim *Ponosom vragova* Darka Macana i Edvina Biukovića, jednim od rijetkih hrvatskih stripova u kojima autori nisu bježali od odlučne reakcije na surovu stvarnost oko njih. Nimalo slučajno, upravo je ovaj strip potaknuo strelovit međunarodni uspjeh Macana i Biukovića, i posredno gotovo jedne cijele generacije domaćih autora.

Franu Petruša, *Papak*; Naklada Fibra, Zagreb, 2010.

BRILJANTAN CRTEŽ Radnja *Papka* odvija se na dvije vremenske razine – pratimo finale juniorskog državnog prvenstva u košarci 1999. godine na kojem u dresu manje perspektivnog kluba, neočekivanog u finalu, sudjeluje i autor stripa Franu Petruša, pod budnim okom trenera Daria, PTSP-om opterećenog ratnog veterana, jednog od posljednjih pripadnika zadnje linije obrane Vukovara, u čijoj se osobnosti lome brojne suprotnosti i traume hrvatskog poraća i tranzicije. Tokom napete utakmice, koju promatramo iz Petrušine perspektive, trener Dario proživljava brojne uspomene s ratišta, retrospektivno prikazane u trećem licu, koje svojim značenjem zaokružuju njegov karakter i polako ga oblikuju u središnju osobnost cijelog stripa. Kontroverzne trenerske i odgojne metode svoj puni smisao dobivaju ako se povežu s psihološkim ožiljcima s ratišta, koji Dariju ne daju mira, te ga guraju do samog ruba psihičke i fizičke aktivnosti. Tu kalvariju skupa s njim proživljavaju i njegovi igrači, koji ga ne mogu u potpunosti razumjeti,

— PRED PUBLIKOM JE ZASJAO ORIGINALAN, CJELOVIT I BESKOMPROMISAN AUTOR, ŽELJAN USPJEHA NA NE SAMO DOMAĆOJ STRIP SCENI —

— OD SADA, TOK PETRUŠINE KARIJERE PRATIT ĆE SE PRIJE I POSLIJE Papka KAO DEFINITIVNE PREKRETNICE —

ali naslućuju kako Darijeva požrtvovnost u poticanju igre i timskog duha ima neki viši smisao, koji će dokučiti tek naknadno, kada i sami prožive vlastite kalvarije, a život postupno prestanu gledati iz crno-bijele perspektive četrnaestogodišnjaka, i prepuste se vlastitom poimanju stvarnosti. U tom smislu *Papak* je, osim snažne autobiografske priče, i mješavina bildungsromana, slojevite ratne drame i stripa o sportskim natjecanjima (žanra koji u nas ima malu, ali postojanu tradiciju, od Dovnikovića i Bednjanca do suvremenih autora); ali prije svega je iskrena autorova posveta ljudima koji su izravno utjecali na njegov životni put. Takav iskreni pristup priči, beskompromisno i besramno dosljedno proveden do posljednje table (autorov odnos prema samom sebi kroz strip je naglašeno autoironičan), osigurava joj trajnost i autentičan šarm, ali i prisutnost mračnijih tonova neuljepšane realnosti, koje će čitatelji znati prepoznati. Pored uvjerljive prostorno-vremenske konstrukcije fabule i izvrsnog pripovjednog ritma, treba pohvaliti i jezik stripa koji unatoč naglašenom žargonu nije podlegao banalizaciji ni vulgarizaciji; dapače, sve su rečenice dobro odmjerene, kratke, žestoke i jasne, i predstavljaju primjer kvalitetnog pisanja dijaloga iz kojeg bi mogli ponešto naučiti i producenti domaćih televizijskih serija.

Crtež je bez pretjerivanja briljantan. Subjektivno gledano, volim autore poput Petruše koji nemaju potrebu izglatiti svoj crtež sa svih strana i opteretiti ga detaljima, već se fokusiraju na pokret, na dinamiku izmjene rakursa, dimenzija kadrova i originalnih montažnih rješenja, dok u njihovom potezu ostaje nešto od brze, olovkom crtane skice – tu se osjeti ona svježina i radost crtanja i vizualnog pripovijedanja koju je tako teško iz ruke prenijeti na papir, a autor je taj cilj u *Papku* uspio ostvariti. Njegove su figure fluidne, njihovi pokreti prirodni, bez ikakve krutosti u anatomiji karakterističnih za manje talentirane crtače, a u kombinaciji s eksplozivnim izborom rakursa i planova (zahvaljujući kojemu je paralela između košarke i ratnih akcija, među kojima za Darija nema jasne granice, prirodna i razumljiva), dobivamo stranice koje pršte životom, koje otkrivaju autora koji se ne boji greške, koji nema straha od prirodnog, izazovnog poteza ruke vidljivog u svakom kadru. Jedini element cjeline koji se ne uklapa u vizualnu svježinu cijelog stripa je prosječan digitalni kolor bez suptilnosti i bogatstva ekspresije tako vidljivog u ostalim elementima Franinog crteža. Ipak, to nije nešto što će većinu čitatelja odbiti od stripa pa i ovakav koloristički uradak zaslužuje prolaznu ocjenu.

Papak je autorski manifest kojim će Franu Petruša sasvim sigurno osvojiti domaću scenu, dok je o mogućem stranom uspjehu i uzletu inozemne karijere izlišno bilo što predviđati, ali činjenica jest da se određeni proboj dogodio. Od sada, tok Petrušine karijere pratit će se prije i poslije *Papka* kao definitivne prekretnice. ■

ZABORAV I SJEĆANJE

KNJIGA USMJERENA PROTIV RAZORNE RETORIKE ONIH KOJI NA TEMELJU NEDOŽIVLJENIH STRAHOTA UNOSE NEMIR U ŽIVOT SUVREMENE ZAJEDNICE

DAVOR RODIN

U tjedniku *Spiegel* objavljen je 26. 7. 2010. razgovor s uglednim njemačkim historičarem antike Christianom Meierom. Uredništvo je razgovor naslovlilo *Pomirenje i zaborav*. Razgovor je vođen u povodu objavlivanja nove Meierove knjige *Das Gebot zu vergessen und die Unabweisbarkeit des Erinnerns* (*Zapovijed zaborava i neotklonivost sjećanja*). Knjiga je dobar povod da se tematika prošlih nepravdi i zločina kakvi su se dogodili i u nas tijekom i nakon Drugog svjetskog rata nanovo raspravi. Posjedujemo preobilnu građu na tu temu i to u različitim medijima – od znanstvene historiografije do umjetničkih djela, političke publicistike, filmova itd. U tu široku ponudu spada i članak Marije Crvelin objavljen u *Vjesniku* 23. 9. 2010. u kojem ona piše o zločinima totalitarizma. Nju zanima zašto se u nas pretežno piše o zločinima nacizma i fašizma, a manje ili nedovoljno o zločinima komunizma. Ne ulazeći u autoričine motive zašto je u nas na udaru više desni nego lijevi totalitarizam, nastojat ćemo raspravu o dva totalitarizma razmotriti s pozicije s koje se vidi baš ono što takve rasprave nemaju u vidu.

SJEĆANJE NA GOLI OTOK Pitamo se: kako se potomstvo i preživjeli sudionici odnose prema zločinima u prošlosti, tj. kako su bivši zločini nazočni u današnjici: u svijesti ljudi, i u različitim dokumentima. Napose nas zanima razlika između zločinačkog djelovanja i njegove nazočnosti u sjećanjima pojedinaca i skupina i različitim dokumentima: u knjigama, sudskim presudama, spisima različitih vrsta, memoarima, dnevnicima, novinskim člancima, filmovima. Sve to je, za razliku od zločina koji su se zaista dogodili, medijski beskrajno različito.

Razlika između stvarnih zločina i oblika njihove medijske nazočnosti u suvremenosti, mnogo godina nakon njih, vidljiva je iz izlaganja Alfreda Pala o njegovom robijanju na Golom otoku pred Vrdoljakovom kamerom. Pal priča o užasima koje je doživio bez emocija i ogorčenja: on nije teretio svoje mučitelje, on je o svom robijanju na Golom otoku govorio kao da se to njemu nije dogodilo. Prema vlastitom sjećanju i patnjama on se odnosio kao prema drugom mediju, "kao knjizi koju je pročitao", isključujući sebe samoga kakav je sada i ovdje iz vlastitih sjećanja. Vlastitu je sudbinu prikazivao kao da nije bila njegova, a ne kao ispovijest mržnjom obuzetog osvetnika. On je pred kamerom svoja sjećanja prenosio u govor kako bi njegova sjećanja bila drugima razumljiva, a ne da bi druge opteretio mržnjom. Njegovo prenošenje sjećanja u govor dovodi do desubjektiviranja tih doživljaja. U govornoj komunikaciji subjektivne patnje postaju predmet drugih svijesti koje, naravno, ne osjećaju patnje, nego doznaju da ih je netko drugi prepatio. Prepričavanje vlastitih sjećanja je njihova prezentacija u drugom mediju, u govoru ili pismu, pred Vrdoljakovom kamerom. Ono što se zaista davno dogodilo nazočno je isključivo u drugim medijima, pa i u sjećanju koje je sposobno čuvati prošle događaje. Dakako, ni Pal ne može još jednom doživjeti ono što je doživio – i njemu su njegove boli i pretrpljene nepravde i poniženja nazočna samo u sjećanju.

Postavljam, zajedno s Meierom, pitanje o odgovornosti onih koji danas govore o prošlim strahotama totalitarizma na temelju sekundarnih izvora različitih vrsta i koji se, poput gospode Crvelin, s moralnom indignacijom odnose prema strahotama koje sami nisu nikada doživjeli. Ti prepričivači strahota, koji siju mržnju ili ljubav u današnjicu posve drukčiju od one u kojoj su se zločini događali, morali bi, kad javno djeluju, razlikovati ono što se dogodilo od različitih medija u kojima je prošlost sačuvana.

PROBLEM VREMENSKE DISTANCE

Meier je svoj spis usmjerio protiv razorne retorike onih koji na temelju nedoživljenih strahota unose nemir u život suvremene zajednice. Njima je uputio poruku: ne zaboraviti, nego naučiti oprezno se ophoditi s neotklonivim sjećanjima na zločine. Prekopavači tuđih nepravdi i strahota moraju položiti račun o tome što ih pokreće u prekopavanju po tuđim patnjama i užasima: žele li pripremiti nove osvetničke pohode, ili žele pokrenuti zlokobni kotač permanentnog osvećivanja za zločine koje su pretrpjeli drugi, ili samo upozoravaju na prošle strahote da se ne bi ponovile? U svakom slučaju, ti bi prekopavači morali zauzeti stav prema samima sebi i poput Alfreda Pala progovoriti o vlastitim motivima djelovanja objektivno, kao da nisu njihovi.

Kod nas još uvijek cirkulira teza da se o sadašnjosti može govoriti objektivno tek s historijskom distancom, tek onda kada sadašnjost postane politički neutralna, naime kada promakne u prošlost, pa se historičar više ne treba bojati da će izgubiti glavu bude li kritički pisao o Hitleru ili Staljinu, odnosno kada o njima, jer ih više nema, može pisati što god ga volja. Historičar koji očekuje da će mu vrijeme omogućiti da bude objektivn upada u zamku moralne odgovornosti zbog moralnog zakazivanja u živoj sadašnjosti, sada i ovdje. Moderno nas mišljenje upozorava da za objektivnost nije potrebna vremenska distanca od povijesnih događaja kako bi ih se moglo slobodno, dapače samovoljno tumačiti na temelju sekundarnih izvora. Objektivnost treba, naprotiv, tražiti u vlastitom odnosu prema ireverzibilnoj, jednokratnoj i nepovnljivoj, nasmrtnoj opasnoj sadašnjosti, naime u objektivnom odnosu prema nama samima sada i ovdje, tj. u času u kojem se zlo jedino može dogoditi i jedino suzbiti. Preteška je to zadaća! Zločini totalitarnih režima, fašizma i komunizma danas su nazočni u svojoj gramatičkoj dekonstelaciji, dakle u prošlom gramatičkom vremenu, ali treba znati da se oni nisu zbivali u gramatičkoj, nego u živoj zbilji. Oni koji danas moralno, pravno ili politički osuđuju gramatički prikazane zločine ne smiju zaboraviti da oni sami nisu sudjelovali u tim zbivanjima ni na kojoj strani, pa se stoga moraju upitati čemu zapravo sude – gramatički prikazanim sjećanjima na te zločine ili zločinima samima. Zbiljskim zločinima su sudili oni koji su bili u njihovom vrtlogu, ljudi koji su svakoga časa, sada i ovdje, u realnoj hermeneutičkoj situaciji, a ne u gramatičkom vremenu, odlučivali što čine.

UŠULJATI SE U POBJEDU Mrtvoga Miroslava Krležu nije danas moguće

moralno teretiti ukoliko pod moralom mislimo na oblik praktičkog djelovanja, a ne kao odnos prema verbalnim dokumentima iz njegova života. On je realno djelovao u realnim zbivanjima i oni koji su dijelili život zajedno s njim imali su ga prilike moralno i drukčije optuživati. Oni koji ga danas moralno optužuju moraju imati na umu da ne optužuju Miroslava Krležu, nego različite dokumente iz njegova života, a to je posao koji nema obilježja praktičkog djelovanja i ne traži moralnu hrabrost i odlučnost sada i ovdje. Od njih se traži jedino kritički odnos prema vlastitom prekopavanju po gramatički stiliziranim ostacima Krležina života. Krležin se život nije odvijao ni jučer, ni danas, ni sutra, nego izvan i prije tih gramatičkih oblika vremena za trajanja njegova života. One koji se sada i ovdje moralno, pravno i politički okomljuju na Krležin život treba upozoriti na bitnu razliku između gramatičke i djelatne sadašnjosti. Ta bi ih razlika morala upozoriti na oprezno ophodjenje s ostacima ostataka Krležine sudbine.

Imajući to u vidu, Meier na primjerima odnosa Grka prema zločinima iz Peloponeskoga rata upozorava da se mir među zavedenim građanima ne može temeljiti ni na osobnom prikrivanju strahota, niti na njihovom prisilnom zaboravu, potiskivanju i prikrivanju. Naprotiv, njih se trebamo permanentno sjećati. Dakako, bivši zločini i moralna zakazivanja više nisu dostupni – stoga pri istraživanju tih ostataka ne smijemo iz analize ispustiti svoj odnos prema tim ostacima i sekundarnim izvorima: sjećanjima, pamćenjima, zapisima, pričama, glasinama u kojima su nam jedino dostupni. Zločine nije moguće zaboraviti – stoga nam ne preostaje ništa drugo do preispitivanja njihovih ostataka u različitim medijima koji su ih sačuvali od zaborava, ali pritom nam je ipak, sada i ovdje, dostupan naš stav prema tim datostima. Prema tom vlastitom stavu trebamo i možemo sačuvati objektivnu distancu, jer samo tako možemo biti moralno uračunljivi.

Smisao moralnog stava pri sigurnom kabinetnom preispitivanju medija u kojima nam je sačuvana prošlost jest u suzbijanju ideološke zlouporabe zapamćene prošlosti. Ima, naime, pojedinaca koji se samovoljnim pristupom izvorima prošlosti u kojoj nisu sudjelovali žele verbalno osvećivati, kako bi time uskočili među zbiljske pobjednike i na tuđim pobjedama prisvojili za sebe zasluge koje nisu stekli stvarnim moralnim, političkim i pravnim djelovanjem kada je ono zaista bilo na dnevnom redu. Pobjednici se moraju zadovoljiti pobjedom i za volju mira među građanima odustati od osвете, a pogotovo suzbiti osvetnički žar onih koji nisu pridonijeli pobjedi, nego su se u nju bez rizika ušuljali.

MORALNA ODGOVORNOST Moramo se suočiti s činjenicom da je mir među građanima važniji od rigidne pravde i moralnog fanatizma, jer insistirajući na osveti onima koji su moralno zakazali i činili nepravde, ne preispitujući pritom motive vlastitog gonjenja, ulazimo u vrazji krug permanentnog osvećivanja za nedjela koja se nama osobno nisu dogodila, ali bi ih naše nekritičko

CHRISTIAN MEIER
DAS GEBOT ZU
VERGESSEN
UND DIE
UNABWEISBARKEIT
DES ERINNERNS

Vom öffentlichen Umgang
mit schlimmer Vergangenheit

Siedler

Christian Meier, *Das Gebot zu vergessen und die Unabweisbarkeit des Erinnerns*; Siedler, München, 2010.

osvetničko tumačenje moglo nanovo izazvati. Meier to izvanredno osjeća kad napominje da inače opravdano distanciranje od (nacizma, komunizma) može često prikriti kako smo sami pridonijeli fašizmu, komunizmu dok smo u tim režimima djelovali ili šutjeli. Pa ipak, zamiranje revnosti u kažnjavanju svih sudionika komunističkih i fašističkih zločina i nepravdi nije time nestalo iz sjećanja i pamćenja. Ako se komunistički zločini i nisu do kraja rasvijetlili, i ako lustracije nisu pedantno provedene, jer su u prvi mah nakon velikih promjena mnogi preokrenuli kabanicu, ili se pravili gluhi i slijepi za vlastita zakazivanja, to ne znači da su njihova moralna i politička zakazivanja zaboravljena. Uvijek nanovo će se javiti svjedoci i probuditi sjećanja – ne samo na one koji su zlo činili, nego i na one koji su se u zla vremena zlu suprotstavljali, a prešućivalo ih se kako bi ih se istisnulo iz pobjede u koju su uskočili mnogi nezaslužni bukači i ideolozi.

Riječ je, naposljetku, o tome kako se ophoditi s tim sjećanjima i pamćenjima da se ne bi uglavinjalo u nove nepravde i zločine samo stoga da se prikrije vlastitu odgovornost. Treba dodati: pauzalno distanciranje od zločina totalitarnih režima moglo bi poslužiti prikrivanju vlastite prošlosti i vlastitog moralnog zakazivanja, kako bi se na taj način pripremio teren za nova moralna zakazivanja, jer mi smo ti koji činimo zločine. Kopkanje po osobnim sjećanjima na zločine, kao i pretraživanje dokumenata o prošlosti, mora voditi računa o vlastitoj odgovornosti pretraživača. Prekopavanje sjećanja i dokumenata moglo bi poslužiti kao zastor iza kojeg se priprema teren za nove zločine i nepravde. U tome je golemo odgovornost svih nas koji ne možemo ništa zaboraviti, pa tim više moramo naučiti kako se ophoditi sa svojim sjećanjima da ne izazovemo nove nesreće. To je po svojoj prilici rukovodilo Alfreda Pala da o vlastitoj patnji govori kao da ju je neutralno i bezbolno promatrao. To je, naposljetku, poruka Christiana Meiera današnje generaciji Nijemaca. Oni ne smiju zaboraviti zločine otaca, nego ih se stalno moraju sjećati, kako bi, sjećajući ih se, suzbili porive onih koji bi ponovno ideološki zakuhalo katastrofu u kojoj su nestali milijuni života i u prah i pepeo pretvoreni europski i njemački gradovi. Njima Meier poručuje, a i mi čujemo tu poruku: Ne zaboravite – sjećajte se s moralnom odgovornošću! **E**

noga filologa

PSEUDOCITATI

ANTIKA KAO KANONENFUTER POLITIČKOG GOVORA. CICERON, CEZAR I PLATON KAO LIKOVI URBANIH LEGENDI. PRIJEVODI KOJI SU TOLIKO DOBRI DA I NEMAJU ORIGINALA. VAŽNOST BORBE S KOROVOM U PUBLICISTICI I JAVNOJ RIJEČI. CITAT JE SVOJEVRSTAN IZAZOV: ILI STE DOVOLJNO OBRAZOVANI DA GA I SAMI ZNATE, ILI STE DOVOLJNO SKRUPULOZNI DA KRENETE KOPATI PROVJERAVAJUĆI GA. ILI STE DOVOLJNO NEZAINTERESIRANI DA VAM JE SVEJEDNO.

NEVEN JOVANOVIĆ

“Proračun bi morao biti uravnotežen, riznica bi morala biti popunjena, javni bi dug morao biti smanjen, samovolja činovnika morala bi biti suzbijena i podvrgnuta kontroli, a pomoć stranim zemljama morala bi biti ograničena; u suprotnom će Rim bankrotirati. Narod mora ponovo naučiti raditi, a ne živjeti od javne potpore.” Tako je govorio Ciceron 55. p. n. e. Samo što nije.

URBANE LEGENDE Ove Ciceronu pripisane riječi nikad nisu bile zapisane na latinskom; neće ih pronaći ni najsavjesnija pretraga njegova opusa. Dapače, poznavatelju antičke civilizacije mnogo će štošta u “citat” sumnjivo mirisati. Osim što čitava priča isuviše dobro pristaje recentnoj kreditnoj krizi, niz pojmova čisti su anakronizmi: “uravnoteženi proračun”, “javni dug” i njegovo “smanjivanje”, “pomoć stranim zemljama”, “bankrotirati” (ako se odnosi na državu, ne na pojedince), “ponovo naučiti raditi”, “živjeti od javne potpore”. Oni se naprosto ne mogu izreći na latinskom Ciceronova doba - jer ti pojmovi i te ideje u Ciceronovo doba ne postoje.

I zaista. Budući da na internetu postoji nekoliko zajednica ljudi koji istražuju i provjeravaju takve “urbane legende”, mogu, zahvaljujući njihovom radu, izvijestiti da taj citat potječe ne od Cicerona, nego iz jedne njegove američke romansirane biografije. Ona se zove *Stup od čelika* (*A Pillar of Iron*), objavljena je 1965, napisala ju je Janet Miriam Holland Taylor Caldwell (1900-1985), autorica četrdesetak popularnih romana – svojih je knjiga prodala, veli Wikipedija, oko trideset milijuna primjeraka. Među njezinim je djelima još nekoliko romansiranih povijesti i biografija (svetoga Luke i svetog Pavla, Jude Iškariotskoga, Džingis Kana, kardinala Richelieua, Periklove ljubavnice Aspazije). U *Stupu od čelika* “Ciceronov” je citat na s. 483 izdanja iz 1965. (Doubleday, Garden City, NY). Primijetiti ćete da je i ondje lagano drugačiji:

“Antonije se oduševljeno složio s njim [Ciceronom] da bi proračun morao biti uravnotežen, da bi riznica morala biti popunjena, da bi javni dug morao biti smanjen, samovolja vojskovođa suzbijena i podvrgnuta kontroli, a pomoć stranim zemljama ograničena, inače će Rim bankrotirati. Mase bi morale biti primorane da rade, a ne da ovisi o potpori vlasti; moralo bi se čim prije početi djelovati po načelima razumnosti i štedljivosti.”

RANDEVU SA SLOBODOM Ciceronov pseudocitat u obliku s početka ovog teksta posljednji se put pojavio u američkoj publicistici oko 2005, u naslovima poput *Američki direktori: može i bolje, imamo tehnologiju?* (Wayne Holovacs, “Dr. Wayne”), *Usađivanje vrijednosti u generacije premošćivanja: ostvariti sklad kultura kroz moć savjesti* (Tieman H. Dippel, Jr.), *Osnove upravljanja IT projektima* (Larry i Frederick Webber), *Sarah Palin: Randevu sa slobodom* (Mark Nusbaum), *Zlatno pravilo: pouzdane strategije investitora u Sage* (Jim Gibbons), *Rat protiv uspjeha: kako Obamin program uništava američki san* (Tommy Newberry).

Svečano se kunem da te naslove nisam izmislio; sve ih možete vidjeti na Google Books. Ondje o njima prilično govori već sama kvaliteta izvedbe tih knjiga. I tipografija i oprema jasno signaliziraju da se radi o uzmi-novce-i-bježi izdanjima, kakvima kod nas obično entuzijasti dokazuju da su Hrvati najstariji narod na svijetu ili da su masoni i komunisti pobili nekoliko milijuna hrvatskih domoljuba (u Americi se takvi naslovi vjerojatno prodaju nakon inspirativnih predavanja i seminara, ali to je već jedna druga sociološka priča).

Ciceron je, dakle, idealan pokrovitelj za američke konzervativno-popularne pisce. Ameriku, zna se, neprestano muči pitanje “jesmo li mi Rim” – a Rim, eto, nije poslušao Ciceronov savjet, pa je (kako zaista kaže jedan od gorenavedenih naslova) – pao. Tko pita za pet-šest stoljeća nakon Ciceronove smrti, tko pita za Gibbona koji svoju knjigu o propasti Rimskoga Carstva završava padom Carigrada. Kad bi vam baš dobro sjeo zgodan autoritativan citat, sve je ostalo manje važno.

CITATNI CIKLUS Ovo, međutim, nije prvi put da se pseudocitat o uravnoteženom proračunu pojavio u tisku. Koliko se da rekonstruirati, počeo je kolati 1968, kad se našao u zapisnicima američkoga Kongresa (*Congressional Record*, April 25, 1968, sv. 114, s. 10635), pretiskan potom u *U. S. News & World Reportu* od 29. srpnja iste godine, pa u *The Review of the News* iz lipnja 1971. Sljedeći je put pak citat uskrnuo, čini se, u uvodniku novina *Kansas City Star* 1986; potom u razdoblju 1993-1995 u časopisima poput *Farm Journal* i *Forbes*, ali i u knjizi *Obnoviti san: odvažan novi plan republikanskih kongresnika* (Stephen Moore, 1995), s *Ausklangom* u *Načela i primjene predviđanja* (Stephen A. DeLurgio, 1998).

Bolji poznavatelj američke povijesti vjerojatno bi uočio što je bio “okidač” za recikliranje citata; ja ću primijetiti samo da je tri godine (od 1965, kad je objavljen “Stup od čelika”, do 1968) sasvim dovoljno da bi jedan roman “zaživio” – da ga, na primjer, neki političar pročita, nađe u njemu

nešto zgodno i korisno, a potom zaboravi (ili “zaboravi”) da to nisu baš autentične Ciceronove riječi. Osim toga, ako je netko oko 1968. imao dvadesetak godina – pa je na citat naišao kao pripravnik ili mladi tajnik – do 1998. imat će pedesetak, bit će taman u dobi za pisanje ozbiljnih i autoritativnih knjiga; za takve je pothvate, naravno, imati još deset godina više još i bolje (a Mark Nusbaum, autor biografije Sarah Palin, kaže da je za Reaganovih mandata studirao – rođen je, dakle, oko 1965. i sada se bliži pedesetj).

BORBA S KOROVOM Pseudocitat je višekratno prepoznavao kao sumnjiv: priručnik *Referentne službe i javna politika* (ur. Richard D. Irving i Bill Katz, Routledge, 1988) kaže: “Nije naden nikakav dokaz da je ove riječi izgovorio Ciceron, i citat je gotovo zajamčeno izmišljen”. Citat je zabilježen i u knjizi *To nikad nisu rekli: zbirka lažnih citata, krivih navoda i pogrešnih atribucija* (Paul F. Boller i John H. George, NY: OUP 1989), te u *Citirano s poštovanjem: leksikon citata traženih od Kongresne istraživačke službe* (ur. Suzy Platt, Washington D. C. : Library of Congress 1989, pretisak 2003). Napokon, internetske zajednice poput one za provjeru glasina (snopes.com) i ljudi zainteresiranih za klasičnu antiku (classics-l) brižljivo su i na nekoliko mjesta dokumentirali povijest lažnog citata; Ciceronov pseudocitat na Wikipediji ćete uredno naći među *Značajnim citatima* Taylor Caldwell.

Pa opet, očito je da je borba s “pseudoznanjem” neravnopravna. To je priručno i brzo znanje poput korova: iskorijeniš ga na jednom mjestu, izbije na drugom; zatučeš ga jednu sezonu, sljedeće ga evo ponovo, čim padne dovoljno kiše.

CARSTVO I SLOBODA Ovo, dakako, nije jedini Ciceronov pseudocitat, niti je Ciceron jedina antička ličnost kojoj se krivo pripisuju izjave. On je, navodno, rekao i da je “soba bez knjiga kao tijelo bez duše”, i da je “uzalud pametan tko nije za sebe pametan”, kao što je Cezar rekao “Nemamo se čega bojati osim straha samoga” (tako smatra uefa.com u tekstu o Cesareu Prandelliju, novome treneru talijanske reprezentacije), a dva su načela rimskoga cara, prema Tacitu, “carstvo i sloboda”. Platon je pak rekao “Mudar je bio tko je izmislio pivo” (kao i “Dajte da upravljam glazbom za vijek jednoga naraštaja i zavladaću Rimom”), a Aristotel: “Kad si usamljen, kad se osjećaš kao stranac u svijetu, igray šah. To će te osokoliti i koristiti ti u ratu.”

Ti se pseudocitati, međutim, lagano razlikuju. Većim su dijelom običan kupus vremena masovne proizvodnje, nastao donekle i zbog pogrešnih atribucija (Platon koji se divio pivu mogao bi biti Fritz Plato, jedan od autora skale za mjerenje vrijednosti slada). Ali načela rimskoga cara citirao je još Francis Bacon 1605, tek malo izmijenivši načela “samovlade i slobode” koje je Tacit spominjao u djelu *O životu i karakteru Julija Agrikole* (1851-1879. geslo se jako dopalo Benjaminu Disraeliju – na primjer, kad je govorio povodom Trećeg afganskog rata). “Uzalud je pametan tko nije za sebe pametan” opet su otprilike Ciceronove riječi – on je u pismu Trebaciju citirao Enija: “Mudrac koji sam sebi ne zna koristiti uzalud je mudar”; Giacomo

Casanova, koji je riječi stavio kao moto za *Histoire de ma vie* (1789-1797), naprosto je citirao po pamćenju. I još nešto vrijedi napomenuti, mada se ovdje ne vidi posve: Casanova, Bacon i Disraeli citirali su latinski; ostali su citati na engleskom.

VAŠAR NA HORIZONTU ZNANJA

Citat je svojevrstan izazov: ili ste dovoljno obrazovani da ga i sami znate, ili ste dovoljno skrupulozni da krenete kopati provjeravajući ga. Ili ste dovoljno nezainteresirani da vam je svejedno. U svijetu kojemu je antika bila glavni horizont znanja (ne samo znanja kao legitimacije, nego i znanja kao *istine*, znanja kao sudbine) samo su prve dvije varijante dolazile u obzir: ili ste bili obrazovani, ili ste to htjeli postati. Čak i kad vam je zapravo bilo svejedno, nije bilo pristojno to pokazati. U našem se svijetu, međutim, na tom horizontu znanja mnogo štošta nagurava: tu su razne znanosti, “opća kultura”, popularna kultura. Za antiku je na tom vašaru ostao tek skroman štand, a i to više po inerciji. Danas antika vrijednost ne dokazuje niti univerzalnom valjanošću svojih uvida, niti njihovom naprednošću (drugačije je bilo sve do renesanse, a dobrim dijelom i kasnije, kada je antička civilizacija doživljavana kao savršenija i razvijenija od svih suvremenih). Naše vrijeme – kako ga zastupaju “Osnove upravljanja IT projektima”, ali katkad i radovi mojih visokoškolskih kolega, tek na rafiniraniji način – treba tek dvije referentne točke, između kojih povlači ravnu crtu bez puno oklijevanja. Na jednom je kraju antika, na drugom smo “mi”. “Pa vidi, čovječe, ti Greci i Rimljani – pa oni su bili na dlaku isti kao i mi!” I u tome je, zapravo, sva njihova veličina: nije Ciceron izrekao opću istinu o upravljanju državom, nego je izrekao *točno ono što se nama događa*.

Moj kolega Marko Marinčić primijetio bi (kao što i jest primijetio, u predgovoru *Grškoj književnosti arhaične dobe*, 2004) da je kvaka u prijevodu. “U prijevodu će se Grk činiti čovjekom *kat’ eksokhen*, onime što je čovjeku kao biću zajedničko uvijek i posvuda, u najboljem slučaju ‘najmanjim zajedničkim nazivnikom’ civiliziranosti. Pa i jezik je u prijevodu *isti*: kako da čitalac zna što sve ‘nije trebalo prevoditi’ – kako da uoči *blizinu*?” Prijevod nužno izravnavava, objašnjava, normalizira (ma u kom smjeru išao: kad bismo htjeli “Cicerona” s početka teksta prevesti na latinski kojim je pisao Ciceron, slobode za kojima bi prevodilac morao posegnuti bile bi tolike da bi nastao *posve drugačiji tekst*). Ali kad prevedemo prošlost u puki skup figura kojima ćemo misliti sebe – figura koje su tako fino autoritativne da nam zapravo daju ispriku da *ne* mislimo sebe – kad ne ostane ništa *drugo* – ono što ćemo dobiti bit će strip. I to ne dobar strip. ■

– nastavak sa stranice 2

Nebo Festival

Deveti zagrebački festival glazbe svijeta održava se 15. i 16. listopada u Teatru & t.d. Riječ je o manifestaciji koja pruža uvid u recentnu ponudu glazbe svijeta. Interkulturalni dijalog kroz formu glazbe osnažuje vrijednosti različitih kultura. Omogućuje razmjenu informacija, priznavajući vrijednost i bogatstvo svake i najmanje kulture te potiče razumijevanje i slobodnu komunikaciju. Dosada su nastupili glazbenici s Tibeta, iz Mongolije, Italije, Belgije, Makedonije, Finske, Slovenije, Armenije, Velike Britanije, Norveške, Švedske, Mađarske, Kine, Kanade, BiH, Kube, Zimbabvea i Tuve. Ove godine nastupit će dvojac iz BiH Arkul sa sefardskim pjesmama, Dražen Franolić

na oudu i Kamenko Čulap na udaraljka putujući kroz drevni istok, međimurski orijentirana Komedija iz Čakovca i Cinkuši iz Vrapča. Drugi dio festivala održat će se 21. prosinca kada sa Sardinije dolaze legendarni Tenores di Neoneli. Poseban način pjevanja sa Sardinije zaštitio je UNICEF, a razne postavbe Tenoresa poznate su diljem svijeta.

Presjek stvaralaštva Ede Murtića

Izložba Donacija Ede Murtića održava se u Muzeju

suvremene umjetnosti Zagreb, od 4. prosinca 2010. do 31. siječnja 2011. godine. Donacija Murtić, zahvaljujući zalaganju i trudu autorove obitelji, oživotvori želju slikara Ede Murtića da Gradu Zagrebu i Republici Hrvatskoj daruje reprezentativni presjek svog stvaralaštva. Donacija s više od tisuću radova obuhvaća Murtićevo stvaralaštvo od 1941. do 2004. godine. Izložba donacije označuje početak njezina prerastanja u instituciju koja će Murtićevu opusu, pogodnom da odrazi globalne značajke zrelog modernizma, njegovu unutrašnju dinamiku u smjeni i interakciji figuracije i apstrakcije, značenja i dekorativnosti, monumentalnosti i poetičnosti, reprezentativnosti i intimizma, definirati i pozicionirati specifičnost formalnog i kulturološkog fenomena stvaralaštva ovog prostora unutar internacionalnog

umjetničkog diskursa Murtićeve epohe. Murtićeva donacija, u ostvarenju svog šireg kulturološkog značenja, platforme za edukaciju i istraživanje međunarodnog modernizma kani uspostaviti novu paradigmu realizacije umjetničkih donacija. Za trajanja izložbe u drugoj polovici siječnja 2011. godine u MSU će se održati međunarodna tribina koja će javno razmatrati ustrojstvo, formate, funkcioniranje te programsku praksu srodnih institucija utemeljenih na ostavštini Murtićevih suvremenika i osobno mu bliskih umjetnika poput Emilia Vedove, Antonia Trpčesa i Alberta Burria. ■

NA NASLOVNOJ STRANICI: ALEKSANDAR MAČAŠEV, THE TERMINUS OF THE WORLD (HOMAGE TO COURBET), MARGINS

“Margins je blog art projekat u formi intimnog vizuelnog dnevnika, kolekcija improvizovanih instalacija, prolaznih grafita i načetih radova koje izvodim u sopstvenom domu, a život imaju samo na webu (www.macasev-margins.blogspot.com) The Terminus of the World (Homage to Courbet), 7. juli 2009., New York City, remake je poznate slike Gustava Courbeta The Origin of the World (L'Origine du monde), koju su već mnogi umetnici upotrebili za remake. Moja intervencija bila je jednostavna i bezazlena inverzija gde sam napravio kraj sveta među nogama muškarca. Ovih dana je ta slika meni dobila jedno teže značenje u svetlu održavanja Gay Pridea u Beogradu u kojem sam i sâm učestvovao. Borba oko 'ispravne' upotrebe penisa koja se uglavnom završava krvlju.”

ALEKSANDAR MAČAŠEV je “vizuelno kulturni radnik” koji živi i radi u New Yorku. Ovih dana izašla je i njegova knjiga “Aleksandar Mačušev / Book”. www.macasev.com

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarež@zg.htnet.hr
web: www.zarež.hr

uredništvo prima
pon-pet 12-15h
nakladnik
Druga strana d.o.o.

za nakladnika
Andrea Zlatar
glavni urednik
Boris Postnikov

zamjenici glavnog urednika
Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar

izvršni urednik
Nenad Perković

poslovna tajnica
Dijana Cepić

uredništvo
Dario Grčić, Silva Kalčić, Katarina Luketić, Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Jelena Ostojić, Nataša Petrinjak, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich

dizajn
Ira Payer, Tina Ivezić
lektura
Darko Milošić

prijelom i priprema za tisak
Davor Milišević

tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu grada Zagreba

Ekstravagantna tijela: Ekstravagantni umovi — Međunarodni festival mentalnog zdravlja — izložba, performansi, predstave, kino, simpozij

www.kontejner.org

20.-24.10.2010. Pogon-Jedinstvo i Klub Močvara, Trnjanski nasip bb

PROGRAM:

20.10. srijeda

20h otvaranje festivala / predstava Kima Noble (UK), Kim Noble će umrijeti / ulaz 40kn
21-24h otvaranje izložbe* / ulaz slobodan
21h party / Muzikfantastique Dejavu: elektronsko-ne-elektronski ekstravagantni ples uz novovalne i post-novovalne audio-vizualne dragulje / Klub Močvara / ulaz slobodan

21.10. četvrtak

14-19h izložba*
14-19h filmski program
20h predstava David Hoyle (UK), Na kauču s Davidom Hoyleom / ulaz 40kn

22.10. petak

14-19h izložba*
14-19h filmski program
20h predstava DB Indoš – Kuća ekstremnog muzičkog kazališta (HR), Vrata / izvode: Milan Manojlović – Mance, Miro Manojlović, DB Indoš / ulaz 40kn

23.10. subota

12-19h izložba*
14-19h filmski program
11-16h konferencija / Klub Močvara / jezik: engleski

- Panel 1: Kako smo poludjeli

11h – uvodna riječ
11.15h Dušan Bjelić (RS/US), Freudov auto-orientalizam i "nacistički simptom" psihonalize
12h Ana Peraica (HR), Simptom žrtve
12.20h Zoran Roško (HR), Kako smo svi postali ljudi?
12.40h rasprava
13.10h pauza

- Panel 2: Klinika uma

13.45h Sergio Benvenuto (IT), Depresija. Biotehnološka kultura današnjice
14.30h Leonard Roy Frank (US), Elektrošok oštećuje mozak i uništava pamćenje / video konferencija
15h Adi Hasanbašić (BA), Glas ludila u eteru
15.20h rasprava
oko 16h koncertno čitanje Ivana Sajko (HR), Prizori s jabukom / tekst: Ivana Sajko; glazba: Alen Sinkauz, Nenad Sinkauz; izvode: Ivana Sajko, Alen Sinkauz, Nenad Sinkauz; dramaturška suradnja: Sandro Siljan / ulaz 40kn

24.10. nedjelja

12-19h izložba*
14-19h filmski program
12-17.30h konferencija / Klub Močvara / jezik: engleski/hrvatski

- Panel 3: Ludovanje u umjetnosti

12h uvodna riječ
12.15h Tihana Maravić (HR/IT), Sveta luda kao izvođač. Ludost kao izbor, jezik umjetnosti, sredstvo komunikacije i transformacije
13h Dubravka Stijačić (HR), Suradnja umjetnika i stručnjaka s područja mentalnog zdravlja
13.20h Paul Murray (UK/RS), Igra s Aspergerovim sindromom: Ne bismo trebali moći ovo činiti, zar ne?
13.40h Mario Kovač (HR), Neću više biti zarobljen u sebe. Autizam i kazalište
14.00h rasprava
14.30h pauza
- Panel 4: Ekstravagantni umovi
15.00h Udruga za samozastupanje (HR), prezentacija članova i aktivnosti udruge
16.00h Jelena Čališ (HR), Spolnost osoba s intelektualnim teškoćama
16.20h Jelena Dukarić (HR), Bio-psiho-socijalni pristup
16.40h rasprava

20h predstava Dada Jihad (HR), Neću više biti zarobljen u sebe / koncept, režija, glazba: Mario Kovač; sudjeluju: Sven Jakir, šticićenici Centra za autizam, Zagreb i polaznici radionice kluba Močvara; video projekcija i dizajn svjetla: Damir Kantoci / ulaz 40kn
21h party s DJ-em iznenađenja / Klub Močvara / ulaz slobodan
22.30h Treći program Hrvatskog radija, emisija: Znaci vremena / tema: Neuroza i biotehnologija

Ulaz na izložbu je slobodan.

Cijene karata za predstave: 40kn po predstavi; ako kupite svih pet predstava plaćate ih 140kn.

Karte se mogu rezervirati:

- od četvrtka 14.10. na e-mail kontejner@kontejner.org
- od četvrtka 14.10. na e-mail kontejner@kontejner.org
Projekt je podržan od strane ERSTE Fondacije Grad Zagreb – Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport
Ministarstvo kulture RH
Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti

Karte se mogu kupiti:

- u Booksi, Martićeva 14D od ponedjeljka 18.10. do nedjelje 24.10. između 14h i 20h.
- na festivalskom info pultu, Pogon-Jedinstvo, Trnjanski nasip bb u srijedu 20.10. sat vremena prije početka predstave, a od četvrtka 21.10 do nedjelje 24.10. od 14h do 20h.

*sudionici izložbe: Nika Autor (SI), Bobby Baker (UK), Andreja Kulunčić (HR), Amela Frankl (HR), Siniša Labrović (HR), Tellervo Kalleinen & Oliver Kochta-Kalleinen (FI), Carlos Larrondo (AR/ES), Agnieszka Piotrowska (PL/UK), Zoran Todorović (RS), Udruga za samozastupanje (HR)

Impresum:

kustoski i organizacijski tim: KONTEJNER | biro suvremene umjetničke prakse

programska suradnja: Petar Milat (simpozij), Hrvoje Pukšec (film)

partneri:
KIOSK, Beograd
Euro-Balkan Institute, Skopje
Art radionica Lazareti, Dubrovnik
Multimedijalni institut, Zagreb
Udruženje za razvoj kulture "URK" i Klub Močvara, Zagreb
Pogon - Zagrebački centar za nezavisnu kulturu i mlade
Centar za autizam, Zagreb
Udruga za samozastupanje, Zagreb
Kino Bosna, Sarajevo

dizajn: Ruta

projekt podržali:
ECF – Europska kulturna fundacija
Projekt je podržan od strane ERSTE Fondacije Grad Zagreb – Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport
Ministarstvo kulture RH
Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti

Projekt se provodi uz financijsku potporu Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva.

medijski partneri: Neural, Arto d.o.o.

ALEKSANDAR MAČAŠEV, THE TERMINUS OF THE WORLD (HOMAGE TO COURBET)

ALEKSANDAR MAĆAŠEV, THE TERMINUS OF THE WORLD (HOMAGE TO COURBET)